ИШОН ҲУР ДИЁРИНГ ИСТИҚЛОЛИГА, ЭЪТИҚОД ҚИЛ БУЮК ИСТИҚБОЛИГА

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

اوزبیکستان ادبیاتی وصنعتی

1993

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

27 АВГУСТ, ЖУМА № 35 (3243) ● СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАТБУОТИНИ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛОВЧИ ЖАМҒАРМАНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ТЎҒРИСИДА

Газета ва журналлар фаолиятини такомиллаштириш, даврий нашрларни чиқариш ва тарқатиш, шунингдек, бозор муносабатларига ўтиш шароитида журналистларни ижтимоий ҳимоялашни кучайтириш билан боғлиқ масалаларни ҳал этишда уларга кўмаклашиш мақсадида:

1. Ўзбекистон Республикаси матбуотини қўллаб-қувватловчи жамғармани ташкил этиш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитаси, республика газета ва журналлари таҳририятлари ва бош муҳаррирлари кенгаши, «Шарқ» концерни, Журналистлар уюшмаси, Халқ таълими вазирлиги, «Истеъдод» жамғармаси, Чкалов номидаги Тошкент авиация ишлаб чиқариш бирлашмаси ва бошқаларнинг таклифи қабул қилинсин.

2. Қуйидагилар жамғарманинг асосий вазифалари деб ҳисоблансин:

— газета ва журналлар нормал фаолият кўрсатиши учун зарур шарт-шароит яратишда, уларни чиқариш ва тарқатиш билан боғлиқ молиявий, моддий-техникавий масалаларни ҳал этишда амалий ёрдам бериш;

— давлат идоралари ва жамоат ташкилотларида газета ва журналлар ҳамда улар таъсисчиларининг манфаатларини ифодалаш, таҳририятлар билан биргаликда республика ҳукуматига даврий нашрларни чиқариш ва тарқатишни янада яхшилашга қаратилган таклифларни тақдим этиш;

— матбуотга мадад бериш мақсадида давлат ажратган маблағларни тақсимлашда иштирок этиш, ишлаб чиқариш, тижорат ва ташқи иқтисодий фаолият, шунингдек, ҳомийлик бадаллари ва бошқа бадаллар ҳисобидан ўз маблағларини ташкил этиш ҳамда бу маблағларни газета ва журналларнинг моддий базасини мустаҳкамлаш учун сарфлаш.

3. Республика даврий нашрларининг молиявий ва моддий-техникавий базасини мустаҳкамлаш мақсадида жамғармага Вазирлар Маҳкамаси захирасидан 1 миллиард сўм ажратилсин.

4. Жамғарма республиканинг барча юридик ва жисмоний шахслари, ташкилотлари, фирмалари ва уюшмалари учун очиқ деб ҳисоблансин.

Вазирликлар, идоралар, концернлар ва ҳокимликлар жамғарма фаолиятига бутун чоралар билан кўмаклашсинлар.

5. Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси бир ҳафта муддат ичида ушбу фармон бажарилишини ташкилий жиҳатдан таъминлашга оид қарор қабул қилсин.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти

И. КАРИМОВ.

Тошкент шаҳри, 1993 йил 25 август.

Ислом КАРИМОВ:

«ЎЗБЕКИСТОН—БОЗОР МУНОСАБАТЛАРИГА ЎТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЙЎЛИ»

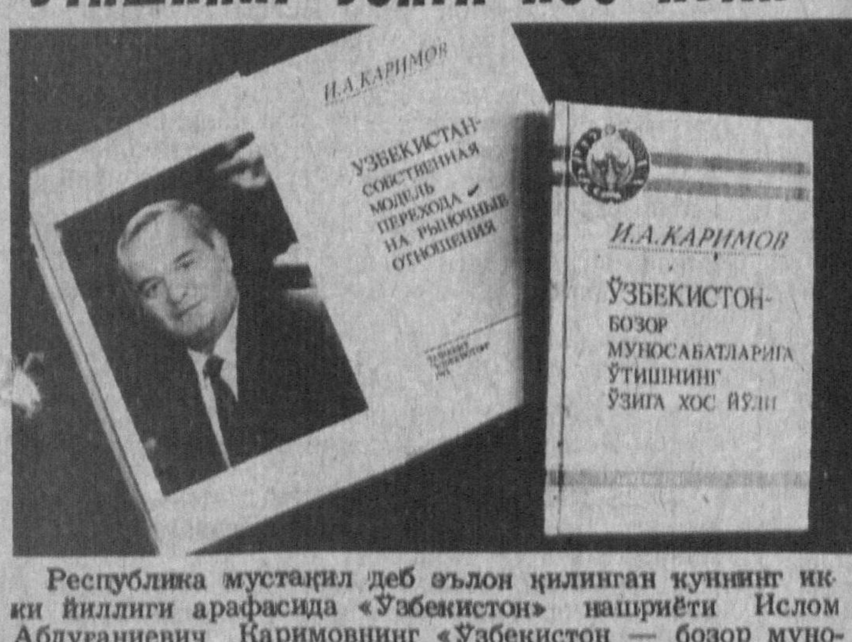

Республика мустақил деб эълон қилинган куннинг икки йиллиги арафасида «Ўзбекистон» нашриёти Ислом Абдуғаниевич Каримовнинг «Ўзбекистон — бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли» китобини босмадан чиқарди. Китобда Марказий Осиё минтақасидаги йирик давлатлардан бирининг янги иқтисодий муносабатларга ўтиш концепцияси баён қилиб берилган.

Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ислом Каримов жаҳон тарихида мислсиз андоза ғоясини олға суради. Бу ғоя уч таркибий қисмдан иборат:

— ижтимоий жиҳатдан йўналтирилган бозор иқтисодиёти миллий андозаси моҳиятининг тавсифи;

— қатъий марказлаштирилган маъмурий-буйруқбозлик тизимидан хўжалик юритишнинг бозор муносабатларига асосланган йўлига ўтишнинг энг муҳим принциплари;

— иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишнинг, танглиқдан чиқиб олишнинг, барқарор ижтимоий-иқтисодий ривожланишни таъминлашнинг аниқ йўналишлари.

Теран фикрли, чуқур таҳлилга бой бу асарнинг асосий хулосаси қандай? Бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўлини изчиллик билан ўтказишгина демократик ўзгартишлар учун, республикани ривожланган мамлакатлар қаторига олиб чиқиш, унинг халқаро нуфузини мустаҳкамлаш учун зарур моддий негизни вужудга келтиради. Иқтисодий турмуш тарзига, республиканинг ўзига хос хусусиятларига асосланибгина, унга мос келадиган давлат тузумини ва кучли сиёсий тузилмани барпо этиш мумкин.

Ўзбек ва рус тилларида нашр этилган бу китоб тўққиз бобдан иборат. Уларда бозор муносабатларига ўтиш даврида мустақил Ўзбекистоннинг иқтисодий ва сиёсий фаолиятининг асосий жиҳатлари батафсил баён қилиб берилган. (ЎзА).

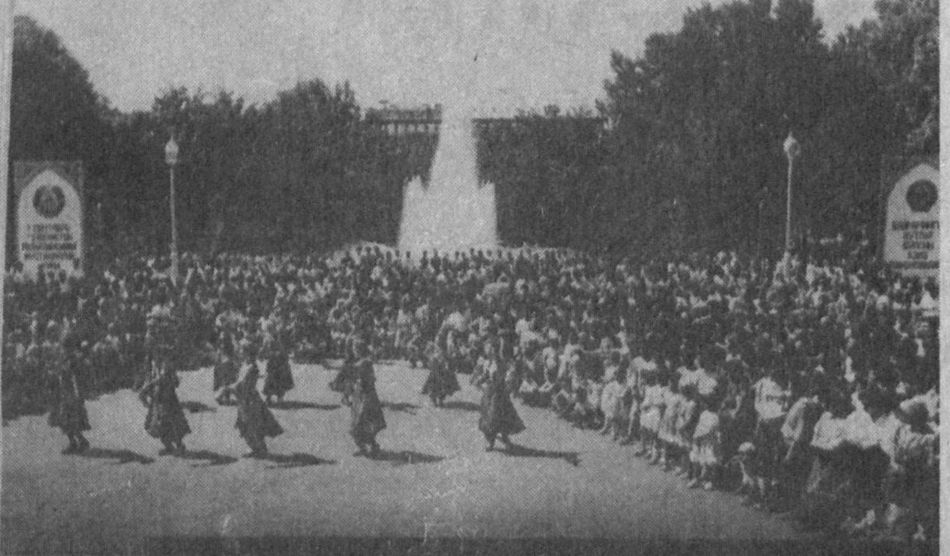

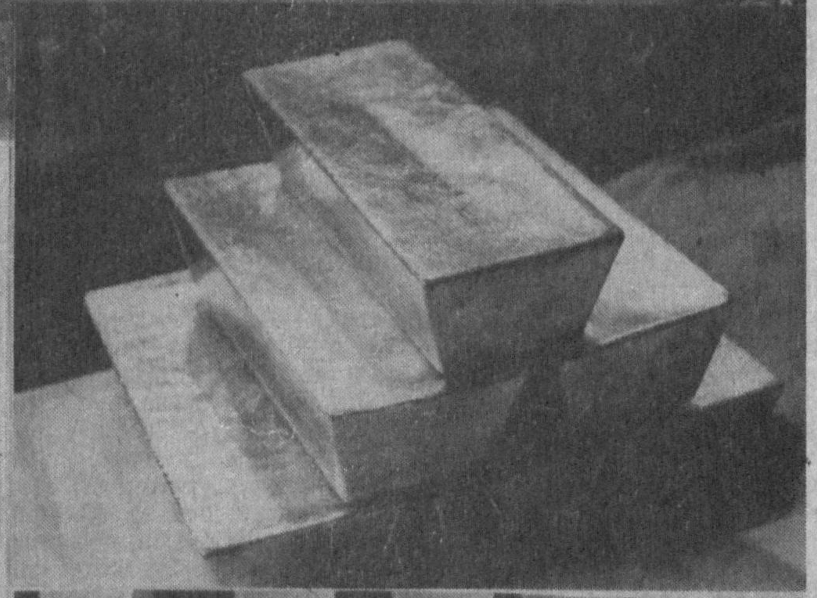

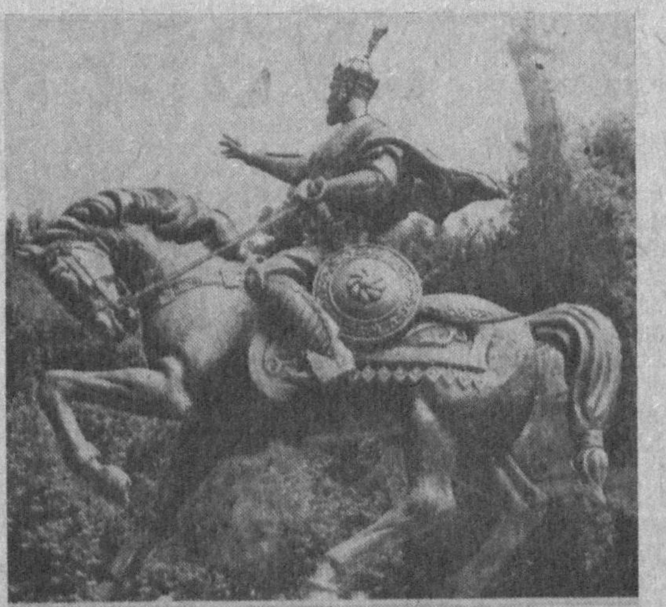

Ўзбекистон Ватаним маним

Сураткаш С. МАҲКАМОВ

МУСТАҚИЛЛИК ПОЙДЕВОРИ МУСТАҲКАМЛАНАВЕРСИН

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Абдуғани ўғли ҚАРИМОВга

МУҲТАРАМ ПРЕЗИДЕНТ ЖАНОБЛАРИ!

Ассалому алайкум!

Она-Ватан — Ўзбекистон жумҳурияти миллий мустақиллигининг икки йиллик тўйи муносабати билан Сиз жаноби олийлари ва Сиз орқали барча ҳамюртларимни жону дилдан самимий қутлайман. Мустақил давлатимиз абадий бўлсин. Мустақиллик байрамларини нишонлаш келажак авлодларимизга ҳам насиб айласин.

Дунёда ҳеч бир халқ миллий мустақилликсиз чинакам озодликка эришган эмас. Бу муҳим тарихий ҳақиқатни назар-эътиборда тутиб, Ватан истиқлолини янада азизламоқ юртимиз фуқаролари ва хориждаги ватандошларимизнинг муқаддас бурчидир.

Мустамлака қопқонига тушган халқлар истиқлолга эришмоқ борасида мислсиз курашлар олиб бориб кўп қурбонлар берган. Биз ўзбеклар, ва умуман туркистонликлар, мустақиликка, ҳурриятга осонликча эришмадик. Халқимизнинг асл фарзандлари мустақил давлат тузиш, озодликка эришиш учун ўрис мустамлакаси режимларига қарши оммавий исёнлар қилиб беҳисоб қон тўкканлар. Мардона йигитларимиз қўлларига қурол олиб босқинчи ёв қўшинларига қарши жанг қилганлар. Юртимизнинг мўътабар олимлари, шоиру адиблари ва бошқа тараққийпарвар зиёлилари истиқлол ғоясининг байроқдори бўлганлар. Буни биз асло унутмаслигимиз даркор.

Шукрлар бўлсинким, Советлар иттифоқи деган империя ич-ичидан чириб, ҳалокат жари қирғоғига келганда асоратдаги халқларнинг зукко раҳбарлари вужудга келган вазиятни қимматлантириб ҳаммамизнинг эзгу истагимиз бўлмиш истиқлолни эълон қилдилар ва миллий давлат қуриш ишини бошлаб юбордилар. Истиқлол шарофати ила Ўзбекистонни бутун жаҳон таниди, 130 дан ортиқ мамлакатлар мустақил давлат сифатида тан олди, уларнинг аксарияти билан дипломатик алоқалар ўрнатилди. Ўзбекистон дунё жамоатчилиги сафидан ўзига муносиб ўринни эгаллади. Ҳозир Тошкентда чет давлатларнинг элчихоналари бўлгани сингари, Ўзбекистон ҳам бошқа мамлакатларнинг пойтахтларида ўз элчихоналарини бирин-кетин очмоқда. Энг муҳими —мустақиллик туфайли қадимий урф-одатларимиз, анъаналаримиз, диний, маънавий қадриятларимиз, тилимиз қайтадан тикланмоқда, тарихимиз қора ва оқ доғлардан тозаланмоқда. Булар киндик қонлари Ўзбекистонда тўкилган ҳар бир киши учун ифтихор қайноғидир. Тўғри, мустамлакачи империядан мерос қолган чигал иқтисодий, ижтимоий муаммолар ҳали тўла бартараф этилгани йўқ. Бу иш маълум муддатни ва энг аввало осойишталикни талаб этади. Осойишталик ва барқарорлик мавжуд жойда ҳар қандай муаммоларни ҳам еча бўлади.

Муҳтарам Президент! Оқилона раҳбарлигингиз остида жумҳурият истиқлолининг пойдевори пўлатдай мустаҳкамланишига, она-Ватан обод бўлишига, жафокаш халқимиз бахт-саодатли ҳаёт кечиришига шубҳа йўқ.

Камоли эҳтиром ила Рўзи НАЗАР

Рамз БОБОЖОН
Ўзбекистон халқ шоири

ИСТИҚЛОЛ МУБОРАК

Арслон оғзидан олдим бахтимни,
Юлдуз бўлиб ёнди эзгу бир ният.
Тикладим минг йиллик қутлуғ
тахтимни,

Кўз тегмаса басдир, бевақт,
беминнат..
Саодат тантана қилди даъфатан,
Йиғлоқи шашмақом кулгисими, бу?
Аждодим кўрмаган Ватансан, Ватан!
Нақлу эртакларда куйланган орзу...
Тангри қўлладими ё танти қисмат,
Қурбонсиз забт этдик метин қалъани.
Онам тирик бўлса, кошки, шу фурсат,
Қувониб айтарди янги аллани.
Тебранса тебрансин мингмиллион
бешик,
Лекин тебранмасин ҳадикдан юрак!
Аҳдимиз мустаҳкам, мустаҳкам эшик,
Истиқлол муборак,
Қувонч муборак!

ҲУРРИЯТ ЙИЛНОМАСИ

1991 йил

✦ **31 АВГУСТ.** Ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Олий Кенгашининг навбатдан ташқари олтинчи сессиясида Ўзбекистон республикасининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни қабул қилинди.

✦ **1 СЕНТЯБР.** Ўзбекистон Республикасининг Мустақиллик куни деб эълон қилинди.

✦ **6 СЕНТЯБР.** Ўзбекистон Республикаси Мудофаа Ишлари Вазирлиги тузиш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони эълон қилинди.

✦ **20 СЕНТЯБР.** Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси адабиёт илмгоҳига Алишер Навоий номи берилди.

✦ **27 СЕНТЯБР.** Буюк мутафаккир, шоир Алишер Навоийнинг 550 йиллиги нишонланди.

✦ **30 СЕНТЯБР.** Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг навбатдан ташқари еттинчи сессияси бўлиб ўтди. Унда Латвия, Литва, ва Эстония республикаларининг мустақиллиги эътироф этилди.

✦ **10 ОКТЯБР.** Грузия Республикаси Ўзбекистон Республикасининг мустақиллигини тан олди.

✦ **21 ОКТЯБР.** Ўзбекистон Республикаси ва Озарбойжон Республикаси ўртасида давлатлараро муносабатлар асослари тўғрисидаги шартнома имзоланди.

✦ **21 ОКТЯБР.** Ўзбекистон ижодкорлар жамғармаси тузиш тўғрисидаги Фармонга Республика Президенти Ислом Каримов имзо чекди.

✦ **6 НОЯБР.** Ўзбекистон Республикаси билан Беларус Республикаси ўртасидаги давлатлараро муносабатларнинг асослари тўғрисидаги шартнома имзоланди.

✦ **18 НОЯБР.** Ўзбекистон Олий Кенгашининг ўн иккинчи чақириқ саккизинчи сессияси иш бошлади.

✦ **18 НОЯБР.** Ўзбекистон Республикасининг Давлат Байроғи тўғрисидаги Ўзбекистон Республикасининг қонуни қабул қилинди.

✦ **12 ДЕКАБР.** Ашхободда Ўрта Осиё ва Қозоғистон Республикалари Президентлари учрашуви бўлиб ўтди.

✦ **15 ДЕКАБР.** Тошкент — Истамбул ҳаво йўли очилди.

✦ **16—19 ДЕКАБР.** Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов Туркия Республикаси президенти Турғут Ўзол таклифига биноан Туркия жумҳуриятида расмий сафарда бўлди. Туркия Ўзбекистон мустақиллигини тан олди.

✦ **24 ДЕКАБР.** Руминия ҳукумати Ўзбекистон мустақиллигини эътироф этди.

УЛУҒ ЖАҲОНГИР ЧОРЛАЙДИ

Бир неча кундирки, Тошкент бўйлаб ёвқур боболарнинг хушнуд руҳи кезиб юрибди. Пойи тахт улуғ издиҳом арафасида. Асрлар қаъридан интиқ нигоҳ тикаётган улуғларнинг уйғоқ руҳлари Тошкент узра ҳаловат топгандек. Само узра сочилган чақноқ юлдузлар ҳам бу улуғ издиҳомга сайр-томошага тушгандек, оқшомлари жам бўлиб боқий нурларини саховат-ла тўкиб тургандек. Улуғ Темур бобомиз ва у табаррук зот «улуғ бегим» деб суйгувчи алломаи даврон Мирзо Улуғбекнинг боқий юлдузлари ҳам замин узра тушгандек туюлади.

Ана у муҳтарам сиймо, тулпори узра қомат кериб, ўнг қўлини шитоб-ла силкиб хитоб қилаётир. Соҳибқирон не демоқдалар?

У зот сиймосига буюк таважжуҳ ила боққан ҳар бир фарзанд бу хитоб мағзини чаққиси, ундан ажиб маънолар уққиси келар. Менинг кўнглимдан кечгани эса шудир — буюк бобомиз:

— Тўхтанг! Эй, аҳли замон! Мен ўз элимга қайтдим! — демоқдалар.

Буюк жаҳонгир бу сафар Мовароуннаҳр сарҳадига қайси бир иқлимдан одатдагидек зафар қучиб қайтаётган эмасдай. Соҳибқирон бу гал юрт фатҳ этмоқни мозийда қолдириб, олти асрлик оғир йўллардан киндик қони томган она юртига талпиниб келаётгандай. У зотнинг соғинч каломлари шудир:

— Тўхтанг! Эй, аҳли замон! Мен ўз элимга қайтдим. Она Туркистонга қайтдим!..

Узр бобожон, Сизни шунчалар кўп куттириб қўйдик.

Буюк набирангиз Мирзо Улуғбекнинг ишончлари совурилмай, аҳли фарзанд ва аҳли ҳукамоларини якдил, ҳамқадам қила билганларида эди, Бобур Мирзодек чеварангиз «Ҳинд сори юз буриб» кетишга мажбур бўлмаганида эди, эҳтимол темурийлар хонадони Сиз тузган буюк салтанатни ўз қўлларида сақлаб қола олармидилар?.. Уч хонликка бўлиниб кетган Туркистон ҳукамоларининг кўзини ёғ босиб, ақлини манқуртлик балоси даф этмаганида, балки ёвуз босқинчиларнинг йўлини улар биргаликда кесармидилар. Ўн саккизинчи юз йилликнинг олтмиш учинчи йилида бизни ҳасад ва хусумат минг бўлакка бўлиб ташламаганида эди, сизнинг муборак қадамларингиз теккан табаррук тупроққа ювуқсиз тўдаларнинг ифлос қадамлари тегмаган бўлармиди?!

Оҳ, не деб айтай, 37-йилнинг қора кунларида Сизнинг олдингизда юзлари шувут ворисларингиз Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Усмон Носирдай фидойи ўғлонларини асраб қола билганида руҳингизни безовта қилиб, турбатингизга ўша маконга туймас галаларнинг ҳаром қўли тегмаган бўлармиди? Ва сизнинг нотинч руҳингиз Ватанни шунча вақт тарк этиб кетмаган бўлармиди?

Узр бобожон, Сизни кўп куттириб қўйдик. Сиз бизни узоқ кутдингиз. Кўзимиз очилишини кутдингиз. Уйғонган чоғимизда келарингизни билмай йўлларингизни олислатган биз ўзимиз бўлдик. Ҳатто номингизни тилга олишга қўрқиб, не-не элдошларингиз кун кўриш ва мартаба учун сизни сўкиб, қоралаб яшашга (бу яшаш эмас, тирик ўлим эди) одатландилар. Эҳтимол, сизнинг келар йўлларингиз шундай кезларда баногоҳ олислаб кетдимикан?

Кеч бўлса-да келдингиз. Қадамингизга ҳасанот. Хуш келдингиз. Энди юртингизда абадий қолинг, Темур бобо!

Ана набирангиз, «улуғ бегингиз» ҳам самоват юлдузлари бирла мулоқот айламоқни гуноҳкор заминга раво кўриб, расадхонасини излаб келаётирлар. Балки олис тарих азоблари бир зум ҳоритдимикан, оппоқ саропарда ичра бир фурсат хаёлга чўмиб ўтирибдилар. Улуғбекнинг сиймолари чин Мирзо Улуғбекдек ажиб виқор ва салобат-ла боқмиш... Алломаи даврон нечун бунчалар хаёлга ботиб қолдилар. Ё ошно юлдузлардан она юрт иқболи, истиқболини сўраб турганмиканлар? Балки... Балки энг оғир йилларда номини ёд этган йигирманчи асрлик набиралари Одил Ёқубу Абдулла Орифни, ёхуд ҳазрат бобоси Амир Темур сиймосини тасвир этган таниқли ҳайкалтарошлар Илҳом Жаббор ва Камол Жаббор ўғилларини алқаб турибдиларми? Буюк Навоийнинг лутфлари хаёлга келур:

Темурхон наслидин султон
Улуғбек,
Ки, олам кўрмади султон
анингдек...
Расадким боғламиш —
зеби жаҳондур,
Жаҳон ичра яна бир
осмондур.

Замонлар кечди. Тўфонлар қўпти. Лекин «офтоб мангу поймол бўлмас экан», «кавакларда қолмас экан ой нури». Баногоҳ биз ўзимизни англаб қолдик. Истиқлолга юз бурдик. Энди ҳуррият саболари мудом эсгайдир. Тўю тантана нақоралари акс-садо бергайдир. Ўзлигини англаган юртнинг, кимлигини англаган элнинг боши узра қуёш парвона бўлгайдир.

...Амир Темур ва Мирзо Улуғбек ҳазратлари озод юртга ташриф буюрмишлар. Наслларга, замонага ҳайкал бўлиб боқмишлар. Ҳар ёқдан тумонот одам саломга оқиб келар, элнинг оқинлари шукрона битар.

Ардоқли шоиримиз Абдулла Ориф шу қутлуғ айёмга бахшида этиб ёзганларидек:

Ҳарқанча фахр этсанг
арзийди ўзбек,
Балқибсан бир зотнинг
юксак шонида.
Темурбек юлдузи Олтин
қозиқдек
Чарақлар буюклар
қаҳкашонида.

М. АБДУЛЛА

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МУСТАҚИЛЛИГИНИНГ 2 ЙИЛЛИГИ ОЛДИДАН

«ЎЗБЕКИСТОННИ ЎЗИМ УЧУН КАШФ ЭТДИМ»

Франция Республикасининг Ўзбекистондаги элчиси жаноб Жан-Пол Везиан ҳафталигимиз Бош муҳаррири билан суҳбатда шундай деди.

— Муҳтарам элчи жаноблари. Энг аввало, таклифимизни қабул қилганлигингиздан миннатдорман. Француз Республикаси элчисининг редакциямизга меҳмон бўлиб келиши биз учун ғоят қувончлидир.

— Мен ҳам суҳбатга чорлаганингиздан миннатдорман. Гарчанд, ҳали ўзбек тилини ўрганмаган бўлсам-да, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» саҳифаларида шу куннинг энг муҳим мавзулари ёритилишидан, тарих, маданий мерос ва бошқа соҳаларга доир қизиқарли тадқиқотлар мунтазам эълон қилиб турилишидан хабардорман. Яна шуни айтишим керакки, Францияда газетангизга қизиқиш катта. Хабарингиз бўлса, бизда Шарқ тиллари ва маданияти институти мавжуд. Мазкур олийгоҳда кўпгина Шарқ тиллари қатори ўтган йилдан бошлаб ўзбек тили ҳам ўқитилади. Биз ҳафталикнинг ҳамма сонларини бир неча нусхадан шу институтга юбориб турибмиз. Франция ҳаётига доир мақолаларни бўлса менга таржима қилиб беришади.

— Бу биз учун қувончли хабар, албатта. Газетамизни жуда кўплаб хорижий мамлакатларда, хусусан Америка Қўшма Штатларида, Олмонияда ҳам ўқишади. СССР тарқалиб кетганидан кейин оммавий ахборот воситаларини чет эллик муштарийларга мунтазам равишда етказиб бериш масаласи бироз мушкуллашди. Ҳозир республикамиз Алоқа Вазирлиги бу муҳим ишни мустақил равишда йўлга қўйиш билан шуғулланмоқда. Яқин орада чет эллик ўқувчиларни Ўзбекистон газеталарига обуна қилиш масаласи ижобий ҳал бўлади, деган умиддаман.

— Жуда мақбул иш бўлар эди. Чунки, ҳозир Ўзбекистонга қизиқиш аввалги йилларга нисбатан анча кучли.

— Элчи жаноблари, энди бевосита суҳбатимизни бошласак.

— Марҳамат.

— Биласизми, ўзбекистонликлар Францияни, ҳар қалай, ёмон билишмайди, деб ўйлайман. Бизда француз адабиёти ғоят кенг тарқалган. Флобер, Гюго, Мопассан, Золя, Стендал, Балзак асарларини ўқимаган китобхонни топиш қийин, десам муболаға бўлмас. Бизнинг ғарб маданияти тўғрисидаги тасаввуримиз француз адабиётининг ёрқин намуналари бўлмиш «Горио ота», «Ҳаёт» «Азизим», «Ҳамал», «Жанна д'Арк», «Қизил ва қора» каби машҳур асарлар таъсирида шаклланган. Чунки юқорида санаб ўтганларимнинг ҳаммаси, яна бир қатор асарлар, ўзбек тилига маҳорат билан ўгирилган...

— Француз тилиданми?

— Йўқ, русчадан. Аммо, бугунга келиб бизда бундай асарларни бевосита оригинал тилидан ўгириш имконияти ҳам вужудга келмоқда. Мен буларни айтиш билан Францияда Ўзбекистонни, унинг тарихи ва маданиятини етарлича билишадими, деб сўрамоқчиман.

— Афсуски, бу саволингизга ижобий жавоб қайтаришим қийин. Мен элчи сифатида Ўзбекистонга келгач, халқингизнинг француз маданияти билан яхши танишлигидан, бу маданиятга қизиқиш нақадар катта эканлигидан таъсирланган эдим. Ўзбекистонда бизнинг тилимизни, маданиятимиз ва тарихимизни тарғиб қилаётган француз тили ўқитувчиларига Француз давлатининг миннатдорчилигини изҳор қилдик. Шу йилнинг 14 июли куни Ўзбекистонда Франциянинг миллий байрамини биринчи марта нишонлаганимизда, ўзингиз гувоҳ бўлганингиздек, бундай жонкуяр кишиларнинг кўпчилигини таклиф этдик.

Бизда қадим Туркистонга оид маълумотлар кўп. Французлар, хусусан зиёлилар, олимлар, тадқиқотчилар Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Хива тарихини, Туронзаминдан етишиб чиққан буюк алломаларни, уларнинг оламаро машҳур асарларини яхши билишади. Аммо, бу француз ва ўзбек халқлари бир-бирларини яхши биладилар, дейишга асос бўла олмайди. Мустақиллик шарофати ила йўллар очилиб, манфаатли алоқалар кун сайин кучаяётган экан, биз биринчи навбатда ўзаро борди-келдини кенгайтиришимиз зарур.

— Жаноб Везиан, шу ўринда мамлакатларимиз ўртасидаги мавжуд алоқаларга бироз тўхталиб ўтсангиз.

— Бажонидил. Ҳукуматларимиз ўртасидаги алоқаларнинг бугунги ҳолатини ижобий баҳолаш мумкин. Мен ёш, мустақил Ўзбекистоннинг иқтисодий мустақилликка эришиш йўлидаги аниқ дастурли ҳаракатларини, Президент Ислом Каримов раҳбарлигида олиб борилаётган ислоҳотларни, ўтмиш асоратларидан қутулиш, тинчлик ва барқарорликни таъминлаш, Марказий Осиё давлатлари билан ҳамкорликни мустаҳкамлаш йўлидаги саъй-ҳаракатларингизнинг гувоҳи бўлиб турибман. Француз ҳукумати Ўзбекистоннинг очиқ, барқарор иқтисодни шакллантириш, чинакам демократик жамият барпо этиш йўлидаги интилишларини қўллаб-қувватлашга тайёр.

Сўнгги пайтларда амалга оширилган ишларимизга тўхталиб ўтай. Биз биринчилар қаторида техник ҳамкорликни йўлга қўйдик. Тошкент иқтисодиёт дорилфунуни, Жаҳон иқтисоди ва дипломатия олийгоҳи билан алоқаларимиз яхши. Яқин орада ҳужайра биологияси, менежмент, тарих, оптик физика, архитектура — ҳаммасини санаш қийин, соҳасидаги бир қатор тадқиқотчилар ўз малакаларини ошириш учун Францияга жўнаб кетадилар. Самарқанд археология институти билан ҳамкорликда ишлаётган олимларимиз Грене ва Бернар айни кунларда Афросиёб тепалигида тадқиқот олиб бормоқдалар. Чимён яқинидаги Қумбел астрономия станцияси тўлалигича Ницца университети қошидаги астрофизика институти томонидан зарур асбоб-ускуналар билан қайта жиҳозланди.

Иқтисод соҳасига келганда, Ўзбекистонга турли хил амалий таклифлар билан келаётган француз тадбиркорлари ва ишбилармонларининг сони кундан-кунга ортиб бормоқда. Элчихона уларга зарур ёрдам кўрсатмоқда. Аммо, бу ерда муҳим бир масала бор. Бундай кишиларнинг ишлари юришиши учун хусусийлаштириш жараёни янада изчил кечиши, банк тармоқлари фаолияти янада такомил топиши зарур. Шунда ҳар икки томон ҳам фойда кўради. Айтишим лозимки, иқтисодий ҳамкорликни ривожлантириш учун Ўзбекистонда жуда катта имкониятлар мавжуд. Бу ердаги иқтисодий потенциал, кадрлар билан кўп иш қилса бўлади.

Ўтган йили ёзда Францияда Самарқанд кулолларининг керамика асарлари кўргазмаси бўлиб ўтди. Элчихонамиз биздаги Темурийлар ассоциацияси билан ҳамкорликда Францияда буюк аллома Улуғбек юбилейига бағишланган экспозиция ташкил этиш ниятидадир. Кўриниб турибдики, биз ўзбек маданияти, тарихини тарғиб қилиш борасида озмикўпми ҳаракат қилаяпмиз. Бу иш билан сизлар кўпроқ шуғулланишларингиз керак.

— Сиз юқорида «халқларимиз бир-бирларини яхши билишлари учун борди-келдини кучайтиришимиз керак» дедингиз. Бунда сиз сайёҳларни ҳам кўзда тутган бўлсангиз керак?

— Шундай. Мен биргина номининг ўзиёқ кишини ҳайратга соладиган Самарқанд, Бухоро каби шаҳарларга француз сайёҳларининг бағоят кўплаб келишини истайман. Майли, бугунги суҳбатимизда Ўзбекистонга келаётган туристлар олдида кўндаланг бўлаётган қатор муаммолар, рухсатнома олиш, меҳмонхоналардаги қийинчиликлар, хизмат маданияти тўғрисида тўхталиб ўтирмайлик. Вақти-соати келиб ҳаммаси изга тушиб кетади. Аммо, бундай сайёҳ айирбошлашнинг аҳамияти ниҳоят катта эканлигини эътиборда тутишимиз лозим. Элчихонамиз Ўзбекистон фуқароларининг бизнинг юртимизга боришини енгиллаштириш учун рухсатномани аввалгидек Москвада эмас, Тошкентнинг ўзида бермоқда.

— Ўзбекистон Франция билан яна қайси соҳаларда ҳамкорлик қилиши мумкин?

— Очиғини айтсам, ҳамкорлик масаласида ҳали очилмаган қўриқлар кўп. Масалан, илмий ҳамкорликни олайлик. 1990 йилдан бери Ўзбекистон Фанлар Академиясининг фаолиятига доир ахборотлар Францияга етиб бормайди. Бизда илмий тадқиқотлар, изланишлар, янги кашфиётлар тўғрисидаги маълумотларни турли хил тўпламлар, хабарномалар шаклида Ўзбекистонга олиб келиш, бепул тарқатиш имконияти ҳам, истаги ҳам мавжуд. Айни пайтда, ўзбекистонлик олимлар ҳам шундай қилишларини истаймиз. Мен бу ҳақда Академияга мактуб ёзиб, ўзаро алоқаларни йўлга қўйиш таклифини киритдим. Аммо хатимга жўяли бир жавоб ололмадим.

— Э, афсус. Биласизми, узоқ йиллар давомида қоида бўлиб келган эски иш услубларидан қутулиш қийин кечар экан. Президентимиз бу ҳақда кўп айтадилар. Элчи жаноблари, суҳбатимизни бевосита адабиётдан бошлаган эдик. Адабиёт соҳасида қандай ҳамкорлик қилишимиз мумкин?

— Ҳафталик ўқувчиларига шуни маълум қилишим мумкинки, истеъдодли таржимон Ҳамид Исмоилов таржимасида Францияда «Ҳозирги замон ўзбек шеърияти антологияси» нашр этилди. Бундан ташқари ўзбек ғазаллари антологияси, жорий йилда эса Алишер Навоийнинг ғазаллари француз тилида босмадан чиқди. Исмоилов ўзининг бошқа таржималарини Франциядаги йирик «Галлимар» нашриётида чоп этишга тайёрламоқда. Қарс икки қўлдан чиқади, деганларидай, бундай антологияларни ўзбек тилида ҳам тайёрлаш керак, деб ўйлайман. Халқни билмоқчи бўлган киши ўша халқ шоирини ҳам билиши керак.

— Фикрингизга қўшиламан. Ният қилганимиздек, ҳозирги замон фаранг шеърияти антологияси ўзбек тилида чоп этилса, бу жуда катта воқеа бўларди. Аммо, биласизми, бозор иқтисодига ўтилиши боис бизда нашр ишлари бироз мураккаблашиб қолди...

— Фикрингизни тушундим. Бу ишнинг маълум сарф-харажатларини биз ўз зиммамизга олишимиз мумкин.

— Бизда француз киносанъатига ҳам қизиқиш катта...

— Яхши эслатдингиз. Мен буни Тошкентда француз киноси кунларини ўтказганимизда яққол сездим. Импрессионист режиссёр Жак Люк Годар томонидан суратга олинган филмларни томошабинлар катта қизиқиш билан кўришди. Кузда яна бир машҳур режиссёр — Триффо филмларини намойиш қилмоқчимиз.

— Сизга кўпроқ қайси жанрдаги филмлар ёқади?

— Анъанавий классик усулдаги бадиий филмларни мароқ билан томоша қиламан. Афсуски, кейинги пайтларда бундай асарлар сони камайиб бормоқда. Америкача ур-йиқит филмлар энг садоқатли томошабинларни ҳам чалғитиб юборди.

— Ўзбек кино санъати билан танишишга улгургандирсиз?

— Тошкентга келмасимдан аввал Москвада, Францис элчихонасида ишлаганман. Етарли бўлмасада бир-икки филмлар орқали маълум тасаввурга эга эдим. Менга кўпроқ режиссёр Қамара Камолsecuredованинг филмлари ёқади, уларни мен Францияда кўрганман. Яна, биздаги нуфузли каталоглардан бирида Латиф Файзиевнинг ижоди ҳақида ўқиган эдим.

— Бизнинг деярли барча киноларимиз собиқ мафкура йўриғида суратга олинган. Хорижга чиққан филмларимизнинг аксарияти бу — босмачилар тўғрисида десам, ишонаверинг. Мана энди, бутун тарихимизни, дарсликларни, адабиётни, шу жумладан кино санъатини ҳам янгилашга тўғри келмоқда. Биласизми, яқинда биз ҳафталигимизнинг икки сонида Самарқанд рус қўшинлари томонидан қандай истило қилинганлиги тўғрисида ҳужжатли мақола эълон қилдик. Бошқаларни қўяверинг, ҳатто ўзимиздаги баъзи таниқли кишилар ҳам, ёпирай, наҳотки шундай бўлган бўлса, деб қолишди. Яқин-яқингача бизда Амир Темур, Бобур ҳақида ижобий фикр билдириш деярли мумкин эмас эди. Қуръони Карим, Ҳадислар мутолааси тақиқланган, Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Аҳмад Яссавийдек авлиё алломалар мероси ёмон отлиққа чиқариб қўйилган эди. Афсуски, бизда бир эмас бир неча авлодлар ана шу улуғ ва илоҳий неъматлардан бебаҳра қолиб кетдилар. Бу хусусда жуда кўп гапириш мумкин. Мактаб ўқувчилари славянлар тарихини, рус князлари шажарасини, шведлар, японлар билан бўлган жанг тафсилотларини ва ҳатто Франция — Пруссия уруши натижалари ҳақида ўқиганлар. Чунки буларнинг ҳаммаси ўқув программасига киритилган. Аммо Самарқанд ёки Қўқон Россияга ўз ихтиёри билан қўшилган эмас, босқинчи армия томонидан босиб олинган, талон-торож қилинган, хон саройлари отхоналарга айлантирилган, Фрунзе лашкарлари қадим Бухоро миноралари аёвсиз ўққа тутишган десангиз, юқорида эслаганимдай, кўплар ёпирай, дея ҳайратга тушишади. Чунки, яқин-яқингача бу ҳақда гапириш мумкин эмас эди.

— Тарих талқинидаги сохталик фақат сизларда эмас. Масалан, биздаги Қаршилик ҳаракатини олиб кўрайлик. Тарихий адолат кўзи билан қарайдиган бўлсак, уни ҳам жуда бўрттирворишган. Ишга ҳукмрон мафкура аралашдими, адолатнинг мазаси қочди деяверинг. Шу ўринда бир гапни айтиб ўтай. Тарих шунинг учун ҳам тарихки, уни орқасига қайтариб, тузатиб ёки исталган томонга буриб бўлмайди. Тарихдан воз кечишнинг иложи йўқ. Мана, масалан Парижда «Сталинград жанги» кўчаси бор. Бу ном ҳеч қачон ўзгармайди, деб ўйлайман. Чунки, тарих тарих-да. Энди, муҳтарам муҳаррир, ижозатингиз билан мен ҳам сизга бир савол берсам...

— Марҳамат.

— Республика Олий Кенгашининг сентябр ойи бошларида бўладиган навбатдаги сессияси кун тартибига алифбони ислоҳ қилиш масаласи ҳам киритилган. Шу масала билан боғлиқ сизнинг шахсий фикрларингизни билмоқчи эдим.

— Бу жуда мураккаб масала. Саволингиздан англадимки, гап нимада эканлигини ҳар қалай, яхши биласиз. Бизда алифбо икки бор ўзбошимчалик билан ўзгартирилган. Халқ икки марта ёппасига саводсиз бўлиб қолган. Масалага жуда эҳтиёткорлик билан ёндашилаётгани, бамаслаҳат иш тутилаётгани сабаби ҳам шунда. Сизни, эҳтимол, амалдаги алифбони ўзгартириш зарурати нимадан иборат, деган савол қизиқтирса керак. Гап шундаки, мавжуд алифбо ўзбек тилининг ўзига хос хусусиятларини, яъниким, унинг оҳанги, жозибасини тўла акс эттира олмайди, олимларнинг фикрича, у тил тараққиётидан ҳам ортда қолди. Иккинчидан, биз бир алифбодан тайёр иккинчи алифбога ўтмоқчи эмасмиз. Мақсад — ўзбек миллий алифбосини яратиш. Албатта, бунга бир кунда ёки бир йилда эришиб бўлмайди. Ҳозирча кўпчилик бундай алифбони лотин алифбоси асосида яратиш мумкин деган хулосага келмоқдалар. Жумладан, мен ҳам шу фикрдаман. Бошқа саволингиз бўлмаса, суҳбатимизни давом эттирсак.

— Албатта.

— Ҳозир Тошкентда бирин-кетин элчихоналар, хорижий мамлакатларнинг ваколатхоналари очилмоқда. Бу биз учун, ҳарқалай, янги нарса. Шу боис, кўпгина муштарийлар бизга мактуб йўллаб, элчихоналар фаолияти тўғрисида маълумот беришимизни илтимос қилишган. Шу ҳақда қисқача сўзлаб берсангиз.

— Мен элчи сифатида Франция ҳукуматининг вакилиман, Ўзбекистонда Франция манфаатларини ҳимоя қиламан. Ўз навбатида, бу ерда кечаётган жараёнлардан, ёш, мустақил давлатнинг ички ва ташқи сиёсати асослари тўғрисида ҳукуматимни хабардор қилиб тураман. Элчихонамиз республика вазирликлари, турли идоралари билан алоқа боғлаган. Биз мамлакатларимиз ва халқларимиз ўртасидаги ҳамкорлик алоқаларини кучайтиришга доир кўплаб тадбирлар ўтказамиз. Фурсатдан фойдаланиб, матбуот вакилларидан бу тадбирларни ёритиб туришларини илтимос қилар эдим. Яқин орада газеталарга Франция, Европа тўғрисидаги энг зарур маълумотларни бериб боришни йўлга қўямиз. Гогол кўчасида жойлашган элчихонамиз эшиклари ҳамиша очиқ.

— Францияда ўзбеклар ёхуд туркистонликлар кўпми? Уларнинг ҳаёти, бирон бир уюшмалари тўғрисида маълумотлар борми?

— Олмония, Буюк Британия ёки Араб мамлакатларидан фарқли ўлароқ, Францияда ўзбеклар кам. Бизда кўпроқ муҳожир рус, арман зиёлилари яшашади.

— Ўзбекистонни айланиб чиқа олдингизми? Таассуротларингиз қандай?

— Бу ерга келишдан аввал Ўзбекистон ҳақида чуқурроқ маълумот олган ҳар бир француз билган даражада маълумотга эга эдим. Искандарнинг келиши, сосонийлар империяси, исломнинг тарқалиши, Чингизхон, Темур, Ипак йўли ва ҳоказолар. Бобур тўғрисида бўлса бу ерга келганимдан кейин эшитдим. Мопассан асарларидан, «Горио ота»дан завқланиб юрган ўзбек Францияга келгач, бизнинг юртимизни янгидан кашф этади. Париж ва Лион ўртасидаги 450 километр масофани атиги 2 соатда босиб ўтадиган тезюрар поездни кўриб ҳайратга тушади. Худди шу каби мен ҳам юртингизни ўзим учун кашф этдим ва ҳайратга тушдим. Фарғонада, Наманганда, Хоразмда, Сурхондарёда бўлиб бир олам завқ олдим. Қаршида чўлни ўзлаштириш имконини берган қудратли насос станцияларини, каналларни кўрдим. Қишлоқ хўжалигида ишловчи эркак ва аёлларнинг меҳнатига қойил қолдим. Одамларнинг меҳмондўстлиги ҳайратимни оширди. Кўпгина тўй-томошаларда қатнашдим. Ўзбек халқининг урф-одатлари менга жуда ёқди. Эртаалабки ошни айтинг. Ҳаммаёқ саранжом-саришта, ҳар бир кишига ҳурмат-эътибор. Бир тўйда машҳур ҳофиз Фаттоҳхон Мамадалиевнинг ашулаларини мириқиб тингладим. Менга ўзбек мусиқаси жуда мақбул бўлди. Онам, рафиқам, қизларимга ҳам Ўзбекистон жуда ёқди. Яқинда Псқомда бир деҳқон оиласида икки кун меҳмон бўлдик. Биласизми, халқингизнинг энг буюк бойлиги унинг самимияти, десам, ишонаверинг. Шу икки кун ичида шунча йиллар давомида билган-эшитганларимдан кўра кўпроқ, фойдалироқ нарсаларга эга бўлдим. Насиб қилса юртингизнинг қолган бошқа жойларини ҳам кўриш, оддий одамлар, меҳнаткашлар билан мулоқот қилиш ниятим бор.

— Яна бир неча кундан кейин мустақиллигимизнинг икки йиллиги нишонланади. Шу қутлуғ айём арафасида муштарийларимизга қандай истакларингиз бор?

— Ҳафталик муштарийларига, бутун ўзбек халқига, ўзбекистонликларга ўзимнинг самимий тилакларимни билдираман, миллий байрам билан қутлайман. Юртингиз ҳамиша тинч ва обод бўлсин, истиқлол йўлидаги эзгу ниятларингиз амалга ошаверсин.

— Элчи жаноблари, самимий суҳбатингиз учун ташаккур билдираман, мулоқотимиз бундан буён ҳам давом этади, деган умиддаман.

А. МЕЛИБОЕВ суҳбатлашди.

ИЛМ — ЎЗНИ БИЛМАКДИР

Бекжон ТОШМУҲАМЕДОВ:

БОБОЛАР РУҲИ ШОД БЎЛАЖАК

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» мухбири саволларига таниқли физиолог олим, УзРФА академиги, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий Аттестация Комиссиясининг раиси Б. О. Тошмуҳамедов жавоб беради.

— Бекжон Ойбекович, миллий истиқлолимиз боис қўлга кирган катта имкониятлардан бири сифатида ўз Олий Ҳакамлик Ҳайъатимизга эга бўлдик. Ўзбек фанининг мустақил тараққиёти йўлида янги уфқлар очилмоқда. Сиз таниқли назариётчи олимсиз. Суҳбатимизни ҳам шу соҳа истиқболларидан бошласак.

— Назарий фан — миллатнинг бойлиги. Адабиёт, санъат, умуман маданий қадриятлар сингари ҳар бир миллатнинг маънавий бойлигидир. Ҳозир Марказий Осиёдаги бошқа жумҳуриятларга нисбатан олиб қарасак бу соҳада энг кучли олимлар сафи Ўзбекистонда шаклланганини кўрамиз. Собиқ Иттифоқнинг назарий фани кучли эди. Аслида фаннинг бундай даражаси олий ҳокимиятлардагина бўлиши мумкин. Шу боис бизнинг фанимиз кўпгина жиҳатлари билан Оврупо ва Америқо фанидан қолишмас эди. Математика, физика, химия, биологияга оид жаҳон конгрессларида ўзбек олимлари бемалол қатнашишар эди.

Бизнинг олдимиздаги энг асосий вазифа фанимизнинг мана шу даражаси, савиясини сақлаб қолиш, вақтинчалик қийинчиликлар таъсирида эришган ютуқларни қўлдан бой бериб қўймасликдир. Эришилган даражадан тушиб кетиш ҳеч гап эмас, бироқ уни тиклаш учун 30—40 йил ҳам кифоя қилмаслиги мумкин.

Амалий фанларнинг тараққиёти назарий фаннинг равнақига боғлиқ. Тиббиёт, қишлоқ хўжалигига оид фанларнинг ривожи учун назарий фаннинг мустаҳкам пойдевори керак. Физиология, биохимия, биофизика, ирсият инженерияси шундай зарур заминлардир. Айтайлик, шифокор физиологияни билмаса, у оддий косибга айланиб қолиши мумкин... Барча фанларнинг асоси назарий фанда. Шу сабабли унга фақат бугун бериши мумкин бўлган иқтисодий самарасига қарабгина ёндошмаслик керак. Масалан, шеъриятнинг иқтисодга бирор алоқаси борми? Йўқ. Шунга қарамай, одамлар минг йиллардан бери шеър ёзади, шеърни севиб ўқийди. Чунки у руҳий, маънавий бойликдир.

Бугун бизга иқтисодиётни кўтариш учун янги технологиялар сув билан ҳаводек зарур бўлиб турибди. Аслида янги технологияларнинг манбаи, барча ихтисосликларнинг асоси яна ўша назарий фанларга бориб боғланади.

— Мустамлака йилларида ўзбек фани ривожида Сиз юқорида айтганингиз сингари айрим ютуқларга эришилганига қарамай унинг имкониятларини чекловчи тўсиқлар ҳам мавжуд эди.

— Тўғри айтасиз, фан ўз табиатига кўра умуммиллий, умуминсоний моҳият касб этиши аён бўлса-да, миллий республикалардаги фан тараққиёти, унинг муайян йўналишлари у ёки-бу жумҳуриятнинг миллий манфаатларини назар-писанд қилмайдиган бир марказдан туриб бошқарилиши олдимизда қатор тўсиқлар ҳам яратган эди. Собиқ Иттифоқ ҳукмронлигининг сўнгги йигирма йилида илмий ишларнинг фақат рус тилига ўгирилган ҳолда тақдим қилинишини шарт қилиб қўйиш бўлажак олимлар олдига фақат иқтисодий қийинчиликларнигина кўндаланг қилиб қўймади. Ҳақиқий илм учун бирдан-бир зарур бўлган истеъдод, куч ва имкониятлар орадаги шундай маъмуриятчиликларни енгиб ўтишга беҳуда сарф бўладиган бўлди. Фан тили бўлишга лойиқ кўрилмаган она тилимизнинг нуфузи тушиб кета бошлади. Аниқ фанлардаги атамаларнинг аксарияти эҳтиёж бўлмаганидан бошқа тиллардан шундайича олиниб, она тилимизни дағаллаштирди. Бу жараён секин-аста миллатнинг умумий салмоғида олимлар сонининг нисбий равишда камайишига олиб келиши муқаррар эди.

Ўзбекистоннинг миллий истиқлоли, мустақил давлатчилигимизни йўлга қўйиш шарофати билан биз мустамлакачиликнинг бундай бир ёқлама сиёсатидан қутулдик. Фанимиз ҳам, фанимиз тараққиётини белгилаш ҳам ўз қўлимизга ўтди. Бу ўз навбатида Олий Ҳакамлик Ҳайъатини ташкил қилиш масаласини тақозо этди. Ўзбекистон Президенти Ислом Каримовнинг 1991 йил март ойидаги фармонига биноан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида Олий Аттестация Комиссияси (ОАК) тузилди. Биз қисқа вақт ичида Фанлар академияси, дорилфунунлар, вазирликлардаги кўплаб энг зўр олимларни ҳайъатимизга жалб этдик. 300 ихтисослик бўйича 16 эксперт кенгашимиз иш олиб бормоқда. Республика институтларида 120та ихтисослаштирилган кенгашлар тузилди. Улар 250 мутахассислик бўйича диссертацияларни қабул қилмоқда. Амалда ҳамма ихтисосликлар бўйича диссертация олишга тайёрмиз. Баъзи энг кам учрайдиган ихтисосликлар бўйича диссертацияларни кўриб чиқишга ўзимизда имконият бўлмаса, қўшни республикалардан шу соҳа мутахассисларини жалб этяпмиз, ёки бундай илмий ишларни Москва, Олмаотадаги кенгашларга юборяпмиз. Масалан, санъатшунослик бўйича илмий куч-қудратимиз кўлами бир оз торроқ эканлиги билинди. Ихтисослаштирилган кенгашларга қўшни жумҳуриятлардан мутахассис чақирдик. Бу ўринда тил масаласи жудаям катта муаммо бўлаётгани йўқ. Марказий Осиё кўламидаги барча республикаларнинг аксарият олимлари ўзбек тилини жуда яхши билишаркан. Мамнуният билан яна шу мисолни ҳам айтиш керакки, қўшни жумҳуриятлардан бизга келаётган диссертациялар бизлардан бораётганига нисбатан анча кўп. Шу ҳам бизнинг Олий Ҳакамлик Ҳайъатимизнинг нуфузи Марказий Осиёда катта эканлигини кўрсатиб турибди. Буни қўшниларимизнинг ўзлари эътироф этишаётир.

Бир йил аввал собиқ Иттифоқ ҳудудида янгидан ташкил топган республикалар Олий Ҳакамлик Ҳайъатлари иштирокида Тошкентда халқаро учрашув ўтказдик. Унда биз ўз ишимизни ўзаро боғлиқликда, самарали ҳамкорлик асосида ташкил этишга келишиб олдик. Чунки фан дунёда— у Америқодами, Европа ёки Ўзбекистондами, қаерда бўлмасин битта бўлиши керак. Фаннинг, бинобарин олимларнинг алоқасини ҳудудий чегаралар билан узиб бўлмайди. Ҳозиргача шаклланган, йўлга қўйилган алоқаларни сақлаб қолиш керак. Ҳозир биз ҳам, бошқа қардошларимиз ҳам «ягона фанний макон» тушунчасини илгари суряпмиз. Шу мақсадда Болтиқбўйидан бошқа собиқ иттифоқ ҳудудидаги ўнта республика ОАКлари Олмаота учрашувида ассоциация туздик. Бу ишга биз ташаббускор бўлдик. Сентябр ойининг ўзида Тошкент, Москва ва Санкт-Петербургда уюшманинг турли йўналишлар ва масалаларни қамраб олган учрашувлари ўтказилади. Бундан мақсад мустақил ОАКлар ўртасидаги ўзаро алоқаларни кучайтириш йўли билан ёқланаётган илмий ишларнинг юксак савияда бўлишини таъминлаш, талабни юқори даражага кўтаришдир.

Давоми еттинчи бетда

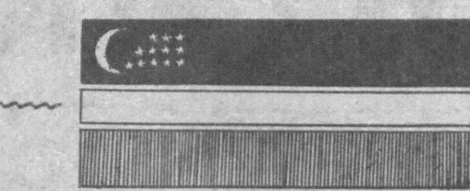

ҲУРРИЯТ ЙИЛНОМАСИ

✦ **25 ДЕКАБР.** Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов «Пахта иши» билан судланганларни афв этиш тўғрисидаги фармонга имзо чекди.

✦ **20—30 ДЕКАБР.** Литва Республикаси, Мўғулистон Халқ Республикаси, Миср Араб Республикаси, Швейцария конфедерацияси, Ҳиндистон Республикаси, Канада, Австралия ва Аргентина Ўзбекистон мустақиллигини тан олди.

✦ **29 ДЕКАБР.** Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови ва Ўзбекистон Республикаси референдуми ўтказилди.

1992 йил

✦ **4 ЯНВАР.** Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов қасамёд қилди.

✦ **28 ЯНВАР.** Ўзбекистон Миллий авиакомпанияси «Ўзбекистон ҳаво йўллари» ташкил этилди.

✦ **16 ФЕВРАЛ.** АҚШ давлат котиби Жеймс Бейкер Ўзбекистонга келди.

✦ **16 ФЕВРАЛ.** Ўзбекистон иқтисодий ҳамкорлик ташкилотига аъзо бўлди.

✦ **26 ФЕВРАЛ.** Ўзбекистон Республикаси Европада хавфсизлик ва ҳамкорликка бағишланган кенгашга аъзо бўлди.

✦ **2 МАРТ.** Ўзбекистон Республикаси Бирлашган Миллатлар Ташкилотига қабул қилинди.

✦ **10 МАРТ.** Ўзбекистон Республикаси Шимолий Атлантика ҳамкорлиги кенгашига аъзо бўлди.

✦ **12 МАРТ.** Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Хитой Халқ Республикасига расмий сафари бошланди.

✦ **16 МАРТ.** Тошкентда АҚШ элчихонаси очилди.

✦ **21 МАРТ.** Наврўз байрами тантанали равишда нишонланди.

✦ **6 АПРЕЛ.** Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонига асосан Ўзбекистон жаҳон миллатлар ҳамжамиятига аъзо бўлиши муносабати билан амнистия эълон қилинди.

✦ **11—13 АПРЕЛ.** Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримов Саудия Арабистони подшолигига расмий ташриф буюрди.

✦ **15 АПРЕЛ.** Жидда ва Тошкент ўртасида самолёт қатнови йўлга қўйилди.

✦ **22 АПРЕЛ.** Бишкекда Ўрта Осиё ва Қозоғистон республикалари раҳбарлари учрашдилар.

✦ **27 АПРЕЛ.** Туркия Бош вазири Сулаймон Демирел Тошкентга келди.

✦ **28 АПРЕЛ.** Тошкентда Туркия Республикаси элчихонаси очилди.

✦ **30 АПРЕЛ.** Ўзбекистон Европа қайта тиклаш ва тараққиёт банкига аъзо бўлди.

✦ **30 МАЙ.** Генри Кларк АҚШнинг Ўзбекистондаги элчиси этиб тайинланди.

✦ **16—19 ИЮН.** Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов Жанубий Корея Республикасида бўлди.

✦ **19—22 ИЮН.** Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов Малайзия Қўшма Штатларига расмий ташриф буюрди.

✦ **22—23 ИЮН.** Ўзбекистон Республикаси Президенти Индонезияга ташриф буюрди.

✦ **27 ИЮН.** Покистон Ислом Республикасининг Бош вазири Навоз Шариф Тошкентга келди.

✦ **2 ИЮЛ.** Ўзбекистон Республикасининг Давлат Герби тўғрисидаги қонуни қабул қилинди.

✦ **2 ИЮЛ.** Туркия телевидениесининг «Евросиё» кўрсатувлари кўрсатила бошланди.

✦ **8—10 ИЮЛ.** Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов расмий ташриф билан Финляндияда бўлди.

✦ **13—14 АВГУСТ.** Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов Покистон Ислом Республикасига борди.

✦ **1 СЕНТЯБР.** Мустақиллигимизнинг бир йиллиги кенг нишонланди.

✦ **23 СЕНТЯБР.** Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университетини ташкил этиш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони эълон қилинди.

✦ **18—20 СЕНТЯБР.** Ўзбекистон Президенти И. Каримов Австрия республикасида бўлди.

✦ **30 СЕНТЯБР.** Финляндия Республикаси Президенти М. Койвисто Тошкентга келди.

✦ **7—15 ОКТЯБР.** Тошкентда Осиё, Африка ва Лотин Америкаси мамлакатларининг XI халқаро кинофестивали бўлиб ўтди.

✦ **3 НОЯБР.** Тошкентда ёш ватанпарварларнинг халқаро анжумани очилди.

✦ **7 НОЯБР.** Шароф Рашидов таваллудининг 75 йиллиги кенг нишонланди,

✦ **24—25 НОЯБР.** Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов Эрон Ислом Жумҳуриятида расмий сафарда бўлди.

✦ **8 ДЕКАБР.** Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қабул қилинди. Бу кун умумхалқ байрами деб эълон қилинди.

✦ **10 ДЕКАБР.** Ўзбекистон Республикасининг давлат мадҳияси тўғрисидаги қонуни қабул қилинди.

✦ **15—17 ДЕКАБР.** Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов расмий сафар билан Миср Араб Республикасида бўлди.

1993 йил

✦ **25 ЯНВАР.** Ўзбекистонда Қорақалпоғистон Республикаси маданияти кунлари бошланди.

✦ **25 ЯНВАР — 1 ФЕВРАЛ.** Ислом Каримов Давосдаги жаҳон иқтисодий анжуманида иштирок этди.

✦ **30 МАРТ.** Малайзия бош вазири Дато Сери доктор Маҳатҳир бин Муҳаммад Ўзбекистонга келди.

✦ **4 АПРЕЛ.** Туркия Республикаси Президенти Турғут Ўзол расмий сафар билан Ўзбекистонга келди.

✦ **27 АПРЕЛ — 1 МАЙ.** Ислом Каримов Германия Республикасида расмий сафарда бўлди.

✦ **4 МАЙ.** Ижодкор ёшларнинг «Истеъдод» республика жамғармаси тузилди.

✦ **8—11 ИЮН.** Ислом Каримов Нидерландия қироллигида бўлди.

✦ **27 ИЮН.** Ўзбекистон Республикаси матбуот ва оммавий ахборот воситалари куни деб эълон қилинди.

✦ **7 АВГУСТ.** Республика Мустақиллигининг икки йиллиги шарафига шанбалик бўлиб ўтди.

✦ **14 АВГУСТ.** Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов Ўш шаҳрида Қирғизистон Президенти Асқар Акаев билан учрашди.

СОҒИНДИМ

ОДАМЛАРНИНГ ЎЗАРО МУНОСАБАТЛАРИ, мулоқоти, муҳит, таъбир жоиз бўлса, шахмат ўйинини эслатади. Ўйинчи шахматни нечоғли ўзидан кучли, уста одам билан ўйнаса, ўшанга қараб интилади, ўсади, кўтарилади. Ўзидан кучсиз, паст одам билан ўйнаса, ғолиблигидан, ҳар гал енгишидан қатъий назар, ўшанинг даражасига тушиб қолади, пастлашиб кетаверади. Ўзи тенги билан ўйнаса, бир жойда қотиб қолади, силжимасдан тураверади. Мен ҳам шундай илмий муҳитга тушдимки, бу муҳитда тобланмасдан, чархланмасдан илож йўқ эди. Шундай одамлар билан мулоқотда бўлдимки, бирга ишладимки, фикран ўсмасдан, уларнинг даражасига кўтарилишга интилмасдан илож йўқ эди.

Тадқиқотчи сифатида шаклланишимда хизмати сингган шундай инсонлардан бири севимли ёзувчимиз, миллатимизнинг фахри Ойбек домланинг рафиқалари — Республикада хизмат кўрсатган фан арбоби, профессор Зарифа Саидносирова эдилар. Зарифа опа Ойбек домланинг хотинлари бўлганлари учунгина ҳурмат-эҳтиромга сазовор эмаслар. Улар шахс сифатида, иқтидорли тадқиқотчи, Ўзбекистонда аёллардан чиққан биринчи рассом, биринчи кимёгар, дарсликлар, луғатларнинг муаллифи, муносиб шогирдлар етиштирган устоз, педагог сифатида қадрли, иззат-эҳтиромга лойиқдирлар.

1985 йили Москвада Ойбек домланинг 80 йиллик таваллудлари Колонна залида кенг нишонланди. Бу тантанага чет эллардан, турли республикалардан таниқли адиблар йиғилдилар. Ўзбек ёзувчиси таваллудининг бу даражада кенг нишонланиши ёзувчининг хизматига яраша билдирилган катта ҳурмат эди. Зарифа опа қатнаша олмадилар, гарчанд бу дақиқани орзиқиб кутган бўлсалар-да...

Мен Москвадан Зарифа опага ўша кечасиёқ телефон қилдим. Тантана қандай ўтгани, Москвадек шаҳри азимда бир ўзбек ёзувчисининг юбилейида залга одам сиғмай, жой етишмай қолгани, китоб савдосида Ойбекнинг китоблари қанчалик талаш бўлиб, қўлма-қўл сотиб олинганини гапириб бердим. Тошкентга қайтиб келгач, яна бир бошдан сўзладим. Боролмаганларидан афсусландилар. Шунда мен, хафа бўлманг, Ойбек домланинг ҳали 90 йиллик таваллудлари ҳам кенг нишонланади, дедим. Мана, Ойбек домланинг 90 йиллик таваллудлари ҳам яқинлашиб қолди. Зарифа опага бу кунлар насиб этмаслиги ўшанда хаёлимга ҳам келмаганди...

Зарифа опа ҳаёт бўлганларида 31 августда 85 йиллик таваллуд тўйларини нишонлар эдик.

Ўзбек халқи шеърхон, илмнинг қадрига етувчи халқ. Шу боисдан давлатимиз ҳамиша ёзувчи ва олимларини қадрлаб келади. Зарифа опанинг ҳам кўп қиррали ижодий фаолиятлари ёш авлод учун катта ибрат мактабини ўташи мумкинлигини назарда тутиб, мен Зарифа опа умрларининг сўнгги кунларигача ишлаган Қишлоқ хўжалик институти ректори Э. Шайховга телефон қилдим. Домла, Зарифа опанинг юбилейларини биргалашиб, Адабиёт институти, Ойбек уй-музейи ходимлари билан ўтказсак, дедим. Шайхов домла: «Одатда 80—90-йиллар нишонланади, 85 йиллик нишонланмайди», — деб гапларини тугатмасдан, мен юбилейни ўтказиш-ўтказмаслик ташкилотнинг ўзига боғлиқ бўлса керак, фармон ўз йўлига, дедим. Чунки 90 йилликни кутсак, Зарифа опани кўрган-билганларнинг энг ёши мен «юз»га, қолганлар «минг»га кириб қолишидан хавотирда эдим. Шунда ректор гапларини охиригача эшитмаганимга аччиқланиб: «Зарифа опа сиздан ҳам бизларга қадрлироқ, яқин, мен фақат амалдаги фармонни айтаяпман», — дедилар. Зарифа опа ҳақида айтилган мана шу — «Сиздан ҳам бизга қадрлироқ, яқин», деган жумлада шунчалар меҳр, муҳаббат жо бўлган эдики, бу умр арзигулик ўтганидан далолат эди.

Ойбек оиласи билан бизнинг оиламиз оймлар ва акам Латиф Файзиев орқали азал-азалдан таниш бўлсада, мен Зарифа опа билан бевосита 1972 йилдан, Ойбек асарларининг 20 жилдли академик нашрини тайёрлаш муносабати билан мулоқотда бўла бошладим. Зарифа опанинг ёнларида бирга юрганим ўн беш йилни мен яна бир дорулфунунни ўтадим, деб ҳисоблайман. Тошкент дорулфунуни, Адабиёт институтининг аспирантураси билан бирга Ойбек домладан кейин Зарифа опа бошқарган «Кичик академия»ни ҳам тугатганимдан фахрланаман. Зарифа опа туфайли мен Москвада Н. С. Тихонов билан суҳбатлашишга муяссар бўлган эдим, шунда бу рус ёзувчиси Ойбекни ҳам инсон, ҳам адиб сифатида нечоғли тан олганининг шоҳиди бўлганман. «Ойбеклар оиласи — бу кичик Академия», — дедилар Тихонов. Ойбеклар оиласи учун бундан юксак мукофот бўлмаса керак.

Мен Зарифа опа бошчилигидаги «Кичик академия»да фақат ишлашга эмас, мазмунли, мақсадли яшашга ҳам ўргандим, кўп сабоқ олдим. Сабоқлардан бири киши ҳаёти давомида бажариши лозим бўлган вазифа, ишларни тўғри, реал режалаштира билиш. Зарифа опанинг сўнгги 10 йилдаги режалари белгиланган ишларнинг кўламидан ташқари, мақсад, мазмун, элга нафи борлиги билан ҳавас қилса арзигулик.

ЗАРИФА ОПА ОЙБЕКНИНГ 29 жилдли академик нашрини тайёрлаш жараёнида бир кеча-кундузда баъзан 16 соатлаб қимирламасдан ишлардилар. Биз Адабиёт институти ходимлари — нашрга тайёрловчилар бу 16 соат ичида уч гуруҳ алмашиб ишлардик. Бизни алмаштириш мумкин эди, чунки биримиз бажарадиган ишни бошқамиз бажара олардик, лекин Зарифа опани алмаштириб бўлмасди. У кишининг зиммасидаги ишни ҳеч ким бажара олмасди. Зарифа опа меҳнат интизомига ўта риоя қилардилар, бошқалардан ҳам шуни талаб этардилар. Ўша кезлари Зарифа опа талабни ошириб юбораётгандек туюларди менга. Ҳозир ўйлаб қарасам, интизомсиз ҳаётда белгиланган довонлардан ошиб бўлмас экан. Зарифа опа кундалик белгиланган ишларни бажариб улгуришга ва яна ортган вақтда мириқиб расм чизишга, Ҳофиз, Бедилларга шўнғиб қайта-қайта ўқишга ҳам улгурардилар. Бу сониялар Зарифа опа учун ҳордиқнинг энг олий, энг лаззатли онлари эди. Мен бўлсам, ҳавас билан суқланиб қараб турардим. Шу-шу, мен ҳавас қилишни ўргандим,бу хислат ҳам киши учун зарур омиллардан бири эканини тушуниб етдим. Зарифа опанинг ҳаётдан завқ олиб яшашларига ҳавасим ортди, яшаш тарзларига, ўзларини тутишлари, меҳнаткашликлари, фарзандларига ҳавас қилдим. Ойбек домланинг ижодий меросига муносабатларига ҳавас қилдим, илмдаги покликларига ҳавас қилдим, тилла буюм, жавоҳирлар ўрнида Ойбек домланинг қўлёзмаларини ардоқлаб, халққа етказганларига ҳавас қилдим. Бу ҳаваслар бесамара бўлмади, ҳавас қилсанг — етасан, ҳасад қилсанг — йитасан мақоли бекорга айтилмаган бўлса керак. Ҳаётда ўрнимни топдим.

Зарифа опанинг кунлари нечоғли ўқиш, ёзиш, дарс бериш билан ўтган бўлмасин, меҳмон кутиш (бу кутиш одатий меҳмон кутишлардан фарқланарди, кишини ақлан бойитадиган дастурхон атрофидаги суҳбат тарзида бўлардики, киши ўтган вақтига ачинмасди), кимнидир йўқлашга, ўша кезлардаёқ бутун бошли бир институтга раҳбар бўлган ўғиллари Бекжон акани вақтида олдиларига кирмаганлари ё дала ҳовлига кетганларида ухлаш олдидан телефон қоқмаганлари учун уришиб ҳам улгурардилар. Мен бўлсам, ташқаридан бу манзараларни кузатиб яйрардим, чунки Зарифа опа 40 дан ошган ўғилларини 4 яшар боладек кўриб қанчалик коймасинлар ўғиллари билан, умуман фарзандларининг ҳаммаси билан ўта фахрланишлари кўзларида, юзларида балқиб турарди. Мен шундай сонияларнинг шоҳиди бўлганман, бу жуда қалбни яйратувчи манзара. Шунда мен ҳаётда бир йўналишда — ё оила, ё иш билан машғул бўлиб эмас, балки ҳаммасини биргаликда улгуриб яшалса ҳаёт мазмунлироқ кечишини туйдим. Ҳар воқеа, ҳодисадан хулоса чиқариб, умумлаштириб яшашга ўргандим.

Зарифа опа умрларининг сўнгги йилларида 300 саҳифалик хотираларини тугатиб, адабиётшунос олим Наим Каримовга таҳрир учун топширдилар. Бу хотиралар давр қиёфасини очишда, Ойбек ижоди ва ҳаётига оид саҳифаларни тўлдиришда, ўша кезлардаги муҳит, Ҳамза, Чўлпон каби шоирларнинг биографиясини бойитувчи, оталари маърифатпарвар Саидносирбой ва у юргизган ишлар тўғрисида ўта қимматли материал бўлиб хизмат этади.

Зарифа опа фарзандлари ҳақида қизиқ-қизиқ ҳикояларни сўзлаб берардилар. Мен шулардан учтасини келтириш билан чекланмоқчиман:

— Бекжон ёшлигидан болаларга бош бўлиб юрарди, унинг ўртоқлари кўп эди. Кўчада бир киши бир маст кишини ураётган экан. Бекжон, 7 ёшларда бўлса керак, бориб аралашган, нега урасиз деб. Ўртада жанжал кўтарилган, Бекжонни милицияга олиб кетишган. Ўртоқлари ёнига тушиб, орқасидан эргашиб борган. Бир қисми менга келиб айтган. Милицияга бориб олиб келганман...

— Қизим Гулранг туққан. Кўрпача, кроват, чақалоққа лозим нарсаларни олганман, шуни кечқурун Омон билан Бекжонни олиб, «ЗИМ» машинада Гулрангникига олиб кетаяпмиз. Йўлда бир киши машинасини юргизолмай, ҳуноби ошиб турибди. Ўткинчи машиналарга қўл кўтараяпти, ҳеч ким тўхтамайди. Бекжон тўхтаб, бориб суриштирди. Маълум бўлишича, машинани сургаб эгасиникига элтиш керак, бунинг учун трос керак, трос бўлса йўқ. Бекжон машинанинг эгаси билан узоқ вақт йўқ бўлиб кетди. Аллақаерга бориб трос топиб келишди. Машинани тиркаб, шофёрнинг уйи эски Максим Горький кўчасида экан, олиб бориб қўйдик. Вақт алламаҳал бўлиб кетди, ташвишдаман. Лекин бир ёқдан ўғлимнинг шундай, одамларга бефарқ бўлмай ўсаётганидан хурсанд эдим...

— Ойбекка кўп зиён келтирган, дилини оғритган бир ёзувчининг ўғли диссертация ҳимоя қиладиган бўлди. Бекжон елиб-югуриб ёрдамлашиб, ёрдамини аямади. Шунда мен бу йигитнинг отаси бизга, отангга кўп ёмонлик қилган, унинг орқасида заҳмат чекканмиз, нега сен унинг ўғли учун шунчалик куйиниб, елиб-югуриб юрибсан, дедим. Шунда Бекжон, у отаси, бу ўғли, ўртада илм зиён кўрмаслиги керак, шунинг учун, деб жавоб берди. Хурсанд бўлдим.

Зарифа опа билан бирга кечган 15 йил вақт оралиғидаги дақиқаларни хаёлимдан кечирсам, Зарифа опа билан менинг муносабатларим шогирд ва устозникига ўхшамасди, она ва фарзанд ўртасидаги муносабатга ҳам ўхшамас экан, муносабатларимиз орамиздаги ёш жиҳатдан катта фарққа қарамасдан икки дугона-ўртоқнинг муносабатларига тўғри келар экан. Чунки биз гаплашмаган мавзу деярли йўқ эди. Бир куни менга: «Қаранг, одам ўла-ўлгунча ўрганишни қўймас экан. Бирор жойга борсам, торт сотиб олардим, келиним Ҳулкар ўргатди. Бу тортни биров ейди, биров емайди, шунинг учун хўжаликка зарур нарса олиб борган маъқулроқ, сариёғми ё тухумми, деди. Маслаҳати маъқул келиб, шу-шу зарур нарсани олиб боришга ҳаракат қиламан».

Ойбек домла Зарифа опа билан учрашиб юрган кезлари синфдаги партага «Чиндан севаман, юракдан севаман сени...» деб катта ҳарфлар билан ёзиб кетган эканлар.

МЕН ҲАМ БУ КУН ЮРАГИМГА яқин инсон Зарифа Саидносированинг 85 йиллик таваллуд тўйлари билан табриклаб хотирлар эканман, шу сўзларни такрорламоқчиман: Зарифа опа, мен ҳам сизни «Чиндан севаман, юракдан севаман...», соғиндим сизни. Сизнинг таваллуд кунингиз бутун илм аҳлининг байрами-тўйи.

Раъно ИБРОҲИМОВА,
Беруний мукофоти лауреати

ЁДНОМА

«...БИРДАН ЎЗИМНИ АНГЛАДИМ»

ТАҚРИЗ

«ТАРАДДУД» СЎЗИНИНГ маъноси бирон-бир мақсад ёки ҳаракатни амалга ошириш учун тайёргарлик, ҳозирлик демакдир. Бу айни сўзнинг умумтилдаги маъносидир. Сир эмас, ҳар бир сўз моҳир сўзчининг мунтазам маҳорати билан айрича оҳанг ва қамров касб этади, сўзнинг ифода ва рамзий имкониятлари бадиият қонуниятларига уйғун равишда фавқулодда кенгаяди. Бундай маҳоратга эришмоқ, рост ва расо сўзни тугал инкишоф этмоқ, инсон қалби манзаралари, жамиятнинг нотамом ва мураккаб жиҳатларини ҳаққоний ифодаловчи ўктам сўзни топмоқ учун мукаммал, муқаддас тараддуд зарур. Тараддудсиз иш йўқ, биз истаймизми, истамаймизми, бугун қўйган бир қадамимиз эртага қўйилажак иккинчи қадам учун тараддуддир. Бир сўз боланинг ҳали ўзи ҳам билмайдиган қандайдир сирли бир туйғунинг покиза талотуми-ла қўлига қалам олиб, бир жуфт туркий сўзнинг соҳир оҳангдорлигидан тоза ҳузур туйган куни ҳам унинг туркий шеър қасрининг қадим қопқасини дадил қоқмоқ учун ғайри-ихтиёрий тараддудидир.

Тараддудсиз, ҳозирликсиз иш йўқ:

Босқинчи бировнинг юртига келса,
Бир кун қувилишга ҳозирлиги шу.

Бу оддий, аммо таранг туркий мантиқ ифодаланган мисралар Аъзам Ўктамнинг «Тараддуд» номли шеъридан олинди. Куни кеча шоирнинг ана шу номдаги тўплами «Чўлпон» нашриётида чоп этилди. Бугунги муборак истиқлолимиз учун ҳам тараддуд ўша элнинг эрки қўлдан кетган қаро кунлардаёқ бошланганлигини шоир таъкидлайди, бугуннинг масъулияти улканлигини айтади:

Йўл аниқ, қайтиш йўқ.
Мен кетдим энди.
Кечган нарсам — жонни ўйламам ҳечам.
Битта майдон керак — курашгим келди:
Тўшакда ётгулик қилмасин ўлсам!

Бу Аъзамнинг тўртинчи китоби, унда йўли, мақсади аниқ, кўзи, қалби ва қалами ўткир шоирнинг дилбар шеърлари жамланган. Бу шеърларда шоир инсон қалби қатларидаги қадр қайғусию миллат миннатини, устивор имону бутун эътиқодни, покиза муносабатларни тугал кўрмоқдай эзгу ниятларини чуқур дард билан ифодалайди, тарих ва бугун, жамият камолоти ва интиқ истиқлол муаммоларини ўз қалбини аёвсиз тафтиш этиш орқали тадқиқ қилади. Тўпламдаги бирон-бир шеър китобхонни лоқайд қолдирмайди.

Қўрқоқлик, ҳамиятсизлик инсондаги инсонликни маҳв этувчи, ҳаётни фақат нон-чойдан иборат эрмакка айлантирувчи куч эканлигини англамоқ зарурриятини шоир изтироб билан таъкидлайди:

Бош турса кўкракда, елкада эмас,
Эзилиб, димиқиб ўлса ҳамият;
Ҳеч ким йўл топмаса, чиқармаса сас,
Баҳона қилинса, муҳит, жамият —
Узрлар гуноҳдан
Ёмонроқ бўлар.

Дадил юртбошимиз айтганларидек, бугун истиқлол туфайли «ўзбек ўзлигига ишона бошлади». Энди ўзбекнинг боши елкада, ҳамияти тирик, аммо ҳамон истиқлолдай буюк неъматнинг моҳиятини англамаётганлар йўқ эмас, улар озодликнинг маъносини тор тушунадилар. Аъзам ундайларга қарата дейди:

Кими эркинлик истайдур,
Агар нафсига эрк берса,
Бу озодлик эмасдир, йўқ,
Бунинг чин номи хўрликдир.

Инсон инсон бўлмоғи, миллат миллат бўлмоғи учун энг аввало ўзлигини англамоғи, ўз қадру ҳамиятини сарбаланд тутмоғи шарт. Истило даврида бутун сиёсат, улкан тарғибот ва ташвиқот машинаси ана шу миллий ўзликни унуттиришга қаратилди. «Шаклан миллий, мазмунан социалистик маданият» яратиш учун чўпчаклар тўқилди, бу чўпчакда «шакл ва мазмун мутаносиб бўлмоғи керак» деган минг йиллик мантиқнинг бузилганлиги ҳам илм деб тушунтирилди. Аммо шоир айтганидек, «Неча йил тишлаб тилимни, Сўз демай юртим-да жим». Шоир «мен»и: «Сўнг таниб қолдим элимни, Бирдан ўзимни англадим». Бу тушовли жараёнлар шоирни, бутун миллатни ўртаган дарду изтироблар эди. Аъзамнинг шеърларида кескин ва шиддатли хулосалар, қатъий ва шижоатли оҳанглар билан бир қаторда ўткир ва аччиқ киноя ҳам бор. Бу киноя шунчаки эмас, балки таранг мантиққа асосланганлиги учун ҳам таъсирлидир. Масалан, «Изоҳ шарт эмас» шеърида буни кўриш мумкин. Дўппи ва чопон ўзбекнинг қадимий миллий либоси, аммо биз улардан шунчалик узоқлашдикки, бирон-бир маросим туфайлигина уларни кийдиган бўлиб қолдик. Дўппи ва чопон кийилса, бу ҳол беихтиёр бир мусибат билан боғланадиган бўлди: «Бугун ғамгин ташлашар назар,. Ҳол сўрашар астагина ё — Дўппи ёхуд чопон кийсанг гар, Жиддий, хомуш юрсанг мабодо». Энди бундан келиб чиқадиган мана бу кинояниг аёвсиз ҳақиқатига эътибор қилинг:

Буни ҳатто ўрис ҳам билар,
Кўниккан бу эл аҳволига —
Кимдир ўлар, нимадир бўлар
Ўзбек қайтса асл ҳолига!

Дадил айтавериш мумкинки, Аъзам Ўктам шеърларининг мағзи тўқ, ҳар бир шеъри юрак ларзаларининг маҳсули. Тўпламда шунчаки, бедард шеър йўқ, ундаги шеърлар инсон қалбини уйғоқ бўлишга, халқ, миллат ҳамиятини баланд тутишга чорловдир. Бу чорловлар кимникигадир ўхшамайди, улар мутлақо Аъзамнинг ўзига хосдир.

Тўпламдаги шеърларни ўқирканман, Аъзамнинг сўзни танлаш, сўзга юк қўя билиш, сўзга оҳор бериш, халқ ибораларини янгича талқин қилиш, ҳатто қайта қуриш маҳоратини тугал эгаллаб бораётганидан завқландим. Халқда «Чумчуқдан қўрққан тариқ экмас» деган гап бор. «Бу ер ўзимники...» шеърида Аъзам бу гапдан шундай фойдаланади:

Жон қайғуси деган ўй мендан йироқ,
Лабимга қўрқувдан тошмайди учуқ.
Сурдир, дарбадардир, текинхўр, қўрқоқ—
Мен экхан тариқни ейдиган чумчуқ...
Чумчуқ деганларин устидан кулиб,
Хоҳлаган пайтида экаман тариқ.

Бу тугал бугуннинг гапи, айни пайтда бадиият мезонларининг чиройли намунасидир. Тўпламдаги барча шеърлардан бундай ҳолатларни кўплаб топиш мумкин.

ШОИР АЪЗАМ ЎКТАМНИНГ катта шеърият остонасидаги чинакам ва покиза тараддудининг қутлуғ бўлишига ишонаман, унинг ўктам ва кескир бадиий сўзи миллий истиқлолимизнинг мунтазам мустаҳкамланиши учун хизмат қилади.

Низомиддин МАҲМУДОВ,
филология фанлари доктори, профессор

Қамчибек КЕНЖА:

«ЎЗИМ ТЎҚИГАН ЁЛҒОНЛАРГА ИШОНИБ»

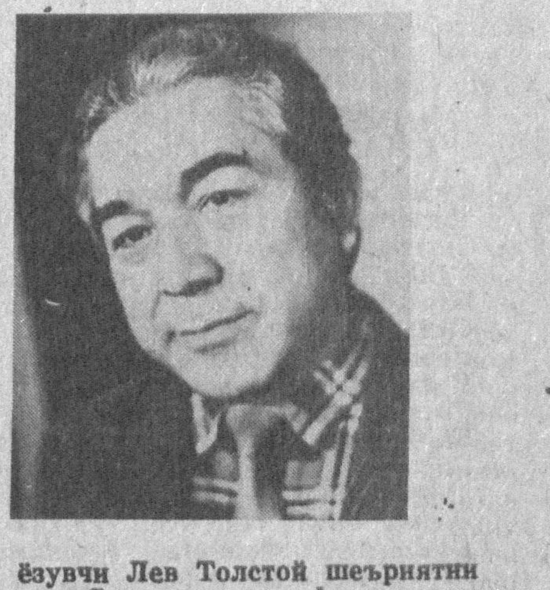

Ҳар бир ижодкорнинг ўз халқига айтадиган гапи бўлади. У ёзган асарларида ўша фикрларини баҳоли қудрат айтишга уринса-да, бадиий асарга сиғмайдиган, юзма-юз мулоқотни талаб этадиган дардлари бўлади-ки, ушбу суҳбатимиз ана шу хусусда.

Суҳбатдошимиз андижонлик ёзувчи Қамчибек Кенжа. Ўқувчилик йилларимда унинг «Кўнгил кўчалари» номли китобини юракларим орзиқиб ўқиб чиққандим. Кейинчалик қатор китобларини мутолаа қилган бўлсам-да, ўшандан буён бу ёзувчи билан учрашишни, суҳбатлашишни орзу қилардим.

— Қамчибек ака, тасаввур қилинг, Сизнинг, яъни Қамчибек Кенжанинг қаршисида ёзувчи Қамчибек Кенжа турибди. Сизнингча у қандай одам?

— Набижон, мураккаб савол бердингиз. Оламда ўзинг ҳақингда фикр айтишдан мушкул ва хижолатлироқ иш бўлмаса керак... Нима ҳам дейиш мумкин? У, яъни Қамчибек Кенжа пешонасига оппоқ қоғозни қорайтириб, қора тунларни оқартириб, бир умр жумлани жумлага, ойни ойга улаб, ўзи тўқиган ёлғонларга ишониб, эртасига умид боғлаб яшаш қисмати битилган одам, дейману гоҳо унга ачиниб кетаман. Бошқалар белгиланган соатда катта-катта маошга ишлаб, жамики ташвишларини идорага ташлаб чиқишади-да, меҳмондорчиликка, сайрга ё дўстлар суҳбатига йўл олишади, кечаси тиббиёт белгилаган миқдорда мириқиб ухлайдилар. Ойномарўзномалару нашриётларга елиб-югурмайдилар. Лекин Оллонинг ризқ-насибаси шу экан, шунисигаям шукр...

— Келинг, адабиёт мавзусига кўчайлик. Бадииятга, ижодга қизиқиш ва иштиёқ сизда қачон, қандай уйғонганлиги ҳақида гапириб берсангиз.

— Бир қўшнимиз бўларди — Муҳаммаджон ака деган. Дурадгор уста, аммо зиёлинамо, шаҳарликсифат эди. Мен ўшаларникида биринчи марта Навоийнинг деворга осиғлиқ катта суратини кўрганман. Улуғ инсон, улуғ шоирнинг расмдаги сиймоси менда ғалати, тушуниксиз ҳислар уйғотган ва мен ўша суратни кўргим келиб қўшнимизникига тез-тез чиқиб турардим. Тўртинчи синфда ўқирдим шекилли... Дастлаб ўқиган бадиий асарларимдан бири Навоийнинг «Лайли ва Мажнун» достони бўлган.

Иккинчи омил: дадам (бобом) Эшонжон махсумларникига қачон борсам, у мўъжазгина хонтахта ёнида қора, жигарранг, муқовасининг четлари титилган араб алифбосидаги китобларни ўқиб ўтирган бўларди. Мен дадамнинг жуда нуронийлиги ва қишлоқда энг ҳурматли кишилардан бири сифатида эъзозланиши билан унинг кўп китоб ўқиши ўртасида боғлиқлик туярдим. Ҳаммага, айниқса, кичикларга ғоят меҳрибон, ўта мулойим, беозор ва ширинсўз бўлган дадамнинг шундоққина меҳр балқиб турган ёқимли чеҳрасида қўшнимизникидаги Навоий сиймосига ўхшашлик, уйғунлик кўрардим.

Буни қарангки, 6-синфда ўқиётганимда ўша дадамнинг ёлғиз ўғли, Раҳимберди тоғам институтни битириб, тил-адабиёт муаллими бўлиб келиб қолди-ю менинг адабиётга, бадииятга бўлган қизиқишим кучайди. Тоғам ҳеч кимга қаттиқ гапирмасди, лекин дарсни жуда қизиқарли ўтарди. Мен инсонийлик қонун-қоидалари, ҳаёт дарси, бадиий ижод борасида энг аввало ана шу тоғамдан сабоқ олганман.

— Илк бор қўлингизга қалам олган пайтингизни эслай оласизми? Ўшанда нималарни ёзгандингиз?

— Илк бор қўлга қалам олган «пайтим» аниқ ёдимда йўғу «пайтларим»ни эслайман. Тўқсон олти варақли дастлабки машқлар дафтарим йўқолган. Унда Она ҳақида, кейин Навоий ғазалларига эргашиб қоралаган машқларим бор эди.

— Шу пайтгача бир неча китобларингиз мухлисларингиз қўлига бориб етди. Бу албатта катта бахт. Айтингчи, китобларингиздан кўнглингиз тўлмаган ёки бирор кишидан уларга нисбатан танқид эшитган онлар ҳам бўлганми?

— Қаламкашга хуш ёқадиган гапларингиз учун раҳмат... Яхлит китоб ҳақида эмас, маълум бир шеърлар, ё ҳикоялар тўғрисида танқидий фикрлар албатта бўлган. Масалан, «Ўзбекистон маданияти» (ҳозирги «Ўзбекистон адабиёти ва санъати») газетида босилган «Юз бермаган кор-ҳол» номли ҳикояни «қизларимиз беҳаё қилиб кўрсатилган», деб танқид қилишган, хатлар ёзишган (ўша ҳикояни ҳозиргача биронта тўпламга киритганим йўқ) ...Кўнглим ҳамма китобларимдан ҳам тўлмаган, хусусан, «Ишинг тушса...» деган шеърий тўпламдан. Лекин аксига олгандай, Америкадаги Иллинойс дорилфунуни кутубхонасидан айнан ана шу китобга сўровномалар келган...

— Мен Сизни лирик ёзувчи деган бўлардим. Айниқса, «Кўнгил кўчалари» китобингизни ўсмирлик йилларимда севиб ўқиганман. Бундан ташқари сўнгги китобларингиз ҳам муҳаббат мавзусида. Нега энди кўпроқ шу мавзуга қўл урасиз?

— Муҳаббат мавзуи боқийдир ва ҳамма учун ёқимлидир. Замонамизнинг улуғ шоири Абдулла Орифда шундай сатрлар бор:

Йўлин йўқотса одам — муҳаббатга суянгай,
Ғуссага ботса одам — муҳаббатга суянгай,
Чорасиз қотса одам—муҳаббатга суянгай....

Мен бадиий адабиётдаги муҳаббат мавзуини шунинг учун зарур деб ўйлайман.

— Ўзингиз ҳам севганмисиз? Сир бўлмаса илк маротаба неча ёшингизда бу «дард»га чалингансиз?

— Нуқул одамни тилидан илинтиришга мўлжалланган саволлар бераяпсиз... Ўзи оғримаган одам бошқа бировнинг дардини, касалини ҳис қила оладими? Қаламкаш эса ўзидан кўра, кўпроқ ўзгаларнинг дарди билан яшайди. Қолаверса, муҳаббатсиз завқу эҳтирос, завқу эҳтироссиз ижод бўлишини тасаввур қилиш қийин. Бор бўлса у малака, меҳнат, чираниш маҳсулидир... Кичкинагина бир машқим бор эди:

Қалбини қандай илитаркин
Севмаган одам?
Ўзини нима деб овутаркин
Севмаган одам?
Ўйлаб-ўйлаб келолмадим
Бир фикрга,
Асли ким деб аталаркин
Севмаган одам?..

— Буюк ёзувчи Лев Толстой шеъриятни ёқтирмаган экан. Сизни шоир сифатида ҳам яхши биламиз. Шундай экан, улуғ ёзувчининг фикрига қандай қарайсиз?

— Албатта, Толстойдай оламшумул ижодкорнинг шеъриятни ёқтирмаслиги ғайри ҳол, лекин на чора, ҳамманинг инон-ихтиёри ўзида. Эҳтимол, баланд бўйи билан баробар насрий асарлар ёзган адибга шеър ниҳоятда майда бир машғулотдай туюлгандир. Аммо мен ўйлайманки, мабодо Толстой шоир бўлганида, унинг ҳар бир жумласи бир шеър бўлиши мумкин эди. У барибир насрнинг шоиридир.

— Умуман нима учун шеър ёзасиз?

— Бир қарашда саволингиз «нима учун одам сув ичади», дегандай (узр, ҳазил). Фарқ шуки, сув фақат ичган одамнинг чанқоғини босади, шеър эса ҳам ўз муаллифининг, ҳам бошқаларнинг чанқоғини қондиради. «Шеърсиз қалбларга ачинаман мен» — деган эди Мақсуд Шайхзода.

— Андижонимиздаги ёш ижодкорлар ҳақида нима дея оласиз? Иложи бўлса, аниқроқ жавоб берсангиз.

— Андижон ёш ижодкорлари ҳақида ҳеч муболағасиз фахр ва мароқ билан гапириш мумкин. Улар бадиият уммонига тўлқин-тўлқин бўлиб кириб келишмоқда. Аъзам Комилов ва Ҳабиб Сиддиқ, Машъал Хушвақт ва Ғайрат Асронов, Муқимжон Қодиров ва Дилмурод Шокиров, Умида Бону ва Муҳаббат Отамирзаева, Неъмат Ориф ва Холдор Вулқон, Наргиза Алихонова ва Дилфуза Мадраҳимова, Улуғбек Абдусаломов ва Ҳамидулло Юсупов... Уларнинг айримлари анча фаол; китоблар чиқаришди, вақтли матбуотда тез-тез кўзга ташланиб туришади. Бироқ баъзи укаларимизнинг омади «юриши» қийин кечаяпти: уюшмамизда муҳокама қилиниб, тавсия этилган қўлёзмалари Тошкент нашриётлари ғаладонларида қолиб кетди ёки турли баҳоналар билан эгаларига қайтиб келди. Ёш муаллифлар эса ё қайта-қайта юкиниб боришни ўзларига эп кўришмади (Андижонча андиша ё қисман димоғдорлик ҳам халал берадди шекилли) ё тоқатлари етмади. (Шу ўринда мен уларга Мартин Иден — Жек Лондоннинг қандай қилиб машҳур ёзувчи бўлганини қайта-қайта эслаб туришларини маслаҳат берардим)... Бозор иқтисоди деган ғов эса ижод йўлларига чимдай босилиб, нашр қўрғонлари дарвозаларини тамбалаб ташлади. Қоғоз нархлари тобора кўкка ўрлаб кетаётгани учун ҳомийлар ҳам бўйни чўзилиб қолишидан чўчиб, тайсаллаб қолишяпти.

Албатта, ҳозир бош масала иқтисод, халқни ижтимоий ҳимоялаш бўлиб турибди. Имоним комилки, Президентимизнинг бир гуруҳ ёзувчилар билан учрашувидан сўнг маънавият манбаи бўлган адабиётга, хусусан, ёшлар ижодига эътибор ва ғамхўрлик вилоятларда ҳам кучаяди.

— Ўзингиз ёқтирган, энг яхши деб билган асарингиз қайси?

— Жавобимни сохта дейсизми, анъанавий жавобларга тақлид дейсизми, лекин мен дилимдагини айтаман: «энг яхши асарни» ҳали ёзолганим йўқ, ёза оламанми-йўқми — буни ҳам билмайман. Нисбатан ўзимга сал-пал ёқади деб «Балиқ ови», «Кўнгил кўчалари», «Соҳилда», «Эҳ, Дилбар, Дилбар...», «Гаров» каби ҳикояларни эслашим мумкин. Ўшаларни ҳам ҳозир бошқача ёзган бўлардим, деб ўйлайман. Лекин, қани энди, кўпчиликка ёқадиган асарлар ёзсаму... деган орзу ва армон ҳамиша хаёлимнинг бир четида туради.

— Ҳойнаҳой энг катта жанр — романга ҳам қўл урган бўлсангиз керак? Умуман режаларингиз хусусида ҳам тўхталсангиз.

— Рост гап, романга қўл урганим йўқ. Биринчидан, Флобер «шунақа имиллаб ишлайманки, ўзимни мажақлаб ташлагим келади», дер экан. Мен ҳам ҳаддан ташқари секин ишлайман. Биронта жумла кўнглимдан чиқмаса, шу жой қадоқ бўлиб кетади-ю ўтиб кетолмай тураверамаи. (Флоберга ўхшашлик даъво қиляпти деб минбаъд хаёлингизга кела кўрмасин). Айниқса, бошлашим қийин, баҳона топиб кейинга сураверамаи. Яхши ижодий кайфият мавридини пойлайман. Кечаси уйда ҳамма тинчигандан кейин ё азонда хаёлим чалғимайдиган пайтда ёзаман. Кундузи жуда камдан-кам ва оз ишлайман... Иккинчидан, романнинг салобати ва масъулияти жуда улкан юкдай, кучим ва бардошим етмайдигандай, у юк мени эзиб қўядигандай туюлади... Қиссалар ёзиш ниятим, уринишларим бор...

— Сиз узоқ йиллар пойтахтда яшаб, кейин ўз туғилган юртингизга қайтдингиз. Бунинг сабаблари ва ижодингизга таъсири ҳақида гапириб берсангиз.

— Мен Тошкентдан кекса отамнинг ўтинчи билан қайтиб келган эдим. Падари бузруквоpимиз оламдан ўтиб кетди (Олло раҳматига олган бўлсин). Унинг чироғини ёқиб ўтирибмиз (Избосқандаги Гуркиров қишлоғида)... Республика Ёзувчилар уюшмасида наср бўйича адабий маслаҳатчи эдим, ишим ўзимга ёқарди. Ижодий машғулотлар ҳам дуруст эди, ҳар қалай, бир нималар ёзиб юрувдим, китобларим чиқиб турувди. Энг муҳими: қадрдон дўстларим кўп, кўнглим тўқ эди. Шодмонбек Отабоев, Ёқуббек Яквалхўжаев, Шоҳруҳ Акбаров, Тоҳир Малик, Ёқубжон Хўжамбердиев, Сафар Барноев, Абдулҳай Носиров, Эмин Усмон, Мирпўлат Мирзаев... Лекин мен туғилган маконим — хушманзара Қорадарё бўйларига, Андижондаги қадрдонларим, Гуркировдаги болалик дўстларим дийдорига ҳам мудом талпиниб яшадим.

Тўғри, ижодий ишлар чаппасига кетди. Саккиз йил ичида 15—20 та шеъру 2—3 та ҳикоя қораладим, холос. Бунинг сабаблари кўп, тўғрироғи, Азиз Несин ҳажвиясидагидай баҳоналар кўп. Аммо ён-атрофимда Рустам Раҳмон, Тўлан Низом, Турсуной Содиқова, Фозил Эмин, Исмоил Тўлаков каби (улар йигирмадан ортиқ) адабиётимиз фидойилари борлиги ва ҳамфикр, ҳаммаслаклиги учун, уларнинг кўмагида Андижон тупроғида ўтган улуғ ижодкорлар хотирасини ёдлаш, эъзозлаш, барҳаётларининг юбилей-тўйларини нишонлаш, ёш ижодкорларни қўллаб-қувватлаш ишларида баҳоли қудрат ва имкон қадар аралашиб юрганим учун (менимча, ҳозир Андижон адабий муҳити ҳақида анча мароқ билан гапириш мумкин) умрим беҳуда ўтмаётгандай туюлади.

— Раҳмат, Қамчибек ака. Ижодингизга Оллоҳ барака берсин.

Суҳбатдош: Наби ЖАЛОЛИДДИН

БИР ТАНМИЗ, БИР ЖОНМИЗ БИЗЛАР ҲАММАМИЗ

Истиқлол сатрлари

ФИТРАТ

МИРРИХ ЮЛДУЗИГА

Гўзал юлдуз, еримизнинг энг қадрли тувғони!
Нега биздан қочиб мунча узоқларга тушибсен?
Тувғонингга нечун сира гапирмасдан турибсен?
Сўйла, юлдуз, ҳолинг надир? Нечук топдинг дунёни?
Бизнинг ерда бўлиб турган тубанликлар, хўрликлар
Сўйла юлдуз, сенинг доҳий қучоғингда бўлурми?
Борми сенда бизим каби инсонлар,
Икки юзли ишбузарлар, шайтонлар,
Ўртоқ қонин қонмай ичган зулуклар,
Қардош этин тўймай еган қоплонлар?
Борми сенда ўксуз, йўқсилнинг қонин —
Гурунглашиб — чоғир каби ичганлар?
Борми сенда бутун дунё тузугин
Ўз қопчиғин тўлдиргани бузганлар?
Борми сенда бир ўлкани ёндириб,
Ўз қозонин қайнатғувчи ҳоқонлар?
Борми сенда қорин, қурсоқ йўлида
Элин, юртин, борин-йўғин сотганлар?

Абдулҳамид ЧЎЛПОН

ВИЖДОН ЭРКИ

Ай тутқинлар, ай эзилган,
Ай қийналган йўқсил эллар,
Ай умидсиз, ай чизилган
Дор олдига... Оппоқ диллар!

Ай бевалар, бечоралар
Ай боғланган кишанларга,
Ай эрк учун оворалар,
Кўп ялинманг сиз уларга!

Бўрилардан омон кутмак —
Тентакларнинг ишидир ул.
Ҳар монеъни ҳатлаб ўтмак —
Турмушда энг тўғри бир йўл.

Зулм олдида ҳар бир нарса,
Эҳтимолки бўйин эгар.
Агар зулм авжга келса,
Кўк боши-да ерга тегар.

Ҳайвонларга, инсонларга
Золим эга бўлмай қолмас.
Фақат эркин виждонларга
Эга бўлмоқ мумкин эмас!

Абдулла АВЛОНИЙ

АҲВОЛИ ОЛАМДАН БИР НАМУНА

Қилур токай жафосин, бизга ҳам дилдор ўлур олам,
Тўлуб меҳру вафоси, қўзғалиб, ғамхўр ўлур олам,
Ташаб оғуши исёнин, туруб ҳушёр ўлур олам,
Мурувватсизлиғингдан жиркануб, безор ўлур олам.
Баҳори маърифат уйғотса, хушгуфтор ўлур одам,
Ўсуб райҳони шафқат мушк ила тотор ўлур олам,
Дилим, ғам чекма кўб, бир кун келур, бедор
ўлур олам,
Чиқиб булбуллари чаҳ-чаҳ кулур, гулзор ўлур олам.

Келур, улфат, адоват ўртадин қалқур, кетар бир кун,
Қора кунлар кетиб, ўрниға равшанлиғ етар бир кун,
Адолат боғига гулҳойи тарбият битар бир кун:
Очиб ғунча даҳонин шодлуғ изҳор этар бир кун,
Ўлур олам гулистон, қайғу-кулфатлар йитар бир кун,
Гулоби ҳуррият атри мусаффосин сочар бир кун,
Дилим, ғам чекма кўб, бир кун келур, бедор
ўлур олам,
Чиқиб булбуллари чаҳ-чаҳ кулур, гулзор ўлур олам.

Вало тоши ёғилди бошимизга хоби ғафлатдан,
Мижози суст ўлуб авлод, миллат тушди қувватдан,
Билимсизлик туширди, йиқди бизни қадру қимматдан,
Жаҳолат қувди бизни хонумон молу сарватдан,
Кейин қолдик, чекилдук ҳар замон ағёр миллатдан,
Сурулдук даҳр аро бизлар қатори одамиятдан,
Дилим, ғам чекма кўб, бир кун келур, бедор
ўлур олам,
Чиқиб булбуллари чаҳ-чаҳ кулур, гулзор ўлур олам...

Замонинг одатидур илмсиз инсонларни ютмак,
Абас бир ғоясиз дунёи дундан яхшилик кутмак,
Керак бир маслаку бир ғоя у идёлни тутмак,
Биза бир йўлни ушлаб нури мақсуда бориб етмак.
Сабоҳат гавҳарини мойи балчиқдан халос этмак,
Будур мақсуд бизларга салафлар ортидан кетмак,
Дилим, ғам чекма кўб, бир кун келур, бедор
ўлур олам,
Чиқиб булбуллари чаҳ-чаҳ кулур, гулзор ўлур олам.

Етар ҳижронлиғ эмди, тарк лозим хоби ғафлатни,
Қадам қўймак, курашмак ахтариб нури ҳидоятни,
Замон тўфонидан қутқарғали авлоди миллатни,
Абас ўткармайин умри азизини — сабоватни,
Мунаввар фикр этиб, кўрсатмалидур яхши одатни,
Тузатмак илм ила фикру хаёлу руҳи умматни,
Дилим, ғам чекма кўб, бир кун келур, бедор
ўлур олам,
Чиқиб булбуллари чаҳ-чаҳ кулур, гулзор ўлур олам.

Усмон НОСИР

Ғ А З А Б

Муҳит кенг, фўртана кучли
зўравон,
Тўлқинлар қаҳрида қолар
хору хас!
Йўл ойдин, ишонч-ла борар
карвон.
На қуюн, на тўфон қарши келолмас!
Ҳеч қарши келолмас муҳит
зўр экан
Мачтасиз, тиргаксиз, йиртилган
елкан!
Ўлимдир тақдири унинг
шубҳасиз!
Бир танмиз, бир жонмиз
бизлар ҳаммамиз
Ҳар томчи қонимиз ватанга фидо!
«Ўлим!»дир ҳар қалбдан
чиққан ҳар нидо.
Ўлим сенга, душман! Ўлим
ваҳший ёв!
Ҳар томчи қонимиз Ватанга фидо!
Сўрайман, ўртоқ суд, кесинг беаёв!

ЗУЛФИЯ

БЎЛСИН ЮРТ ОМОН!

Меҳрибон юрт яшнар, ўсар нур ичра,
Ундан азиз тўтиё йўқ, дунё, дур ичра,
Адолатда, саодатда бахтиёр халқлар,
Янги шодлик ижод этиб яшар ҳур ичра.

Бунда ҳар ким тенг ва ўртоқ, тақдир нурафшон,
Билак озод, тилак озод, ҳалол шараф-шон,
Қушдай яйраб, ўсар гўдак ардоғимизда,
Бахтимиз-чун курашганлар эъзозда шодон.

Лекин жаҳон нотинч ҳамон, жоҳил бор, ёв бор,
Неча эллар тинчин бузган мудҳиш олов бор,
Йўқ, бу олов ютар ўзин, олмос аланга,
Йўлин тўсар бизнинг ғазаб муқаддас ғов бор.

Жондай асраб, ардоғлаймиз ҳурлик тахтимиз,
Баҳор тахлит толе яхлит, боқий бахтимиз,
Бахтимиздан яна гўзал манзиллар чорлар,
Бизга йўлдош, суръатга бош ёрқин аҳдимиз.

Шарқ аёли — мард, иболи, хушвақт, хушжамол,
Ҳур Ватанда кундан-кунга топар минг камол.
Ўлкамиз омон бўлса, бўлса халқ омон,
Юрт тинч бўлур, бахтли бўлур, толе безавол.

Эркин ВОҲИДОВ

ВАТАН ИСТАГИ

Бу Ватанда бир Ватан
Қурмоқни истайдир кўнгил,
Ўзни озод қуш каби
Кўрмоқни истайдир кўнгил.
Бу Ватан тимсоли бўлса
Тонг қуёши шуълавор,
Шуълалар қўйнида чарх
Урмоқни истайдир кўнгил.
Ул Ватанга байроқ — инсоф
туғи сарҳад муҳри — меҳр,
Сарҳад узра соқчидек
Турмоқни истайдир кўнгил.
Ким бу тупроқ қадрин истар
Айламоқ тупроққа тенг
Кўзига тупроқ билан
Урмоқни истайдир кўнгил.
Ул Ватан елканларини
Маърифат уммонида
Қиблаи имон сари
Бурмоқни истайдир кўнгил.
Бас, етар ёлғон саодат,
Ёлғон эрк, ёлғон Ватан,
Ҳуррият завқини чин
Сурмоқни истайдир кўнгил.
Қутлуғ истиқлол кунида
Эй Ватан, бағрингда шод
Эркин ўғлонинг бўлиб
Юрмоқни истайдир кўнгил.

Абдулла ОРИПОВ

ЎЗБЕКИСТОНИМ, СЕНГА

Айлайин қалбимни тортиқ нурли бўстоним сенга,
Сен ватандирсан, фидодир танда бу жоним сенга.

Бебаҳосан, асрагайман гавҳарим, деб мен сени,
Сен қароғ бўлсанг агарда, садқа мужгоним сенга.

Сендан айри дам узундир, лаҳзалар ҳам йилга тенг,
Бир умрга лек баробардир керак оним сенга.

Ҳар бир аҳлинг битта юлдуз, кавкабистонсан ўзинг,
То ҳаётдирман, чароғим, шуълайи шоним сенга.

Ёру дўстлар жам бўлибдир, тўй қилур ўзбек элим,
Мен дегайман, хуш келибсан, дўсту меҳмоним, сенга

Хизматингга шай эрурман, хизматингда ҳам ўзим,
Бахтиёрман, сарф этолсам борки имконим сенга.

Қўлда торим сен учундир, дилда борим сен учун,
Қайда бўлмай талпинурман, Ўзбекистоним, сенга.

Ҳалима ХУДОЙБЕРДИЕВА

ШОИР ЯШАЙ БИЛМАС...

Шоир яшай билмас тилини тишлаб,
Кўриб, кўрмасликка солиб ўзини.
Номард кетар экан вақтини хушлаб.
Мушфиқ тасалли деб билса тўзимни,
Шоир яшай билмас.

Тинч қарай билмас у тоғу тош қолиб,
Инсоннинг юраги кулар чоғларга,
Осмон ўрнига инсонни олиб,
Кўнглин тўлдирсалар қалдироқларга,
Шоир яшай билмас.

Яшолмайдир, ермас, дил қолса музлаб,
Кўриб пайҳон бўлган ишқ иқболини.
Боларига гулмас инсон бўлса даф,
Сўриб тугатсалар шира — болини,
Шоир яшай билмас.

Яшай билмас қай бир фаҳми кўру кар,
Тароқни сочгамас фикрга урса,
Четлаб шўх, қийқириқ нафасли қушлар,
Тўти савлат тўкиб боғларда юрса,
Шоир яшай билмас.

У яшай билмайдир ўтмас, қай бир он,
Оқ — ойдин туйғулар кетса ўрилиб.
Шилллиққурт мисоли сип-силлиқ ёлғон
Ҳақиқат ёнида турса керилиб,
Шоир яшай билмас!
Исён кўтарар ул бўлиб бағри қон —
Майли, усиз ҳам мўл беғамлар, гўллар.
Ишқилиб узунроқ умр кўр, исён,
Исён тугаган кун шоир ҳам ўлар.

Омон МАТЖОН

УЙҒОН, ЭЙДИЛ

Очил, эй гул, гул вақтинг бўлди,
Уйғон, эй дил, дил вақтинг бўлди.

Етар минг бир кеча эртаги,
Тонг сирларин бил, вақтинг бўлди.

Ўз ҳаққини билмаган қулдир,
Шукр этган ҳам қул, вақтинг бўлди.

Номинг азиз, ўзингга бек бўл,
Эл бўл энди, эл вақтинг бўлди.

Огоҳ этар соатсиз қисмат,
Ҳаракатинг қил, вақтинг бўлди.

Тилни қутқар тиллар бандидан,
Тилга кирган, тил вақтинг бўлди.

Ўзбекистон фалак буржига
Юрагингни ил, вақтинг бўлди.

Ойдин ҲОЖИЕВА

Д А Ъ В А Т

Бу элнинг юраги мисоли чилтор,
Қай пардасин чертса, нола чиқадур.
Куйласа ўт тушиб жонига як бор,
Кулларидан қақнус бола чиқадур!

Дарду балосига ўзи ошиқ эл,
Куйган — қўшиқчию суйган — ўланчим.
Ичганига кўз ёши қоришиқ эл,
Ўзи бек, ўзлигига бўлган тиланчим.

Зардобнинг рангини, кўз ёш таъмини,
Қуллик ҳасратини бу элдан сўранг.
Ғам чўғида куйган пойқадамини,
Занжир кулфатини бу элдан сўранг.

Бу улусдан сўранг тож пайларида
Ғулдан мерос сим-сим оғриқларини.
Гирясини тинглаб сурнайларида,
Қаҳрабодан билинг сариқларини.

Елкасида тилсим қирқ қанотларини
Шайтон бўлиб қирққан каслардан сўранг.
Кўкка пайваст руҳи озодларини
Яссавийдан келур саслардан сўранг.

Бу тўққиз фалакнинг аршига етган
Оҳу вовайлоси «Минг бир кеча»дир.
Бир — зарга ботгану бир — зорга ботган
Улуским, дўзаху жаннат ичрадир.

Тақдир ўтга отди, ёнғоқ бўлди ул,
Токчада очилди ул гулиқаҳқаҳ.
Дарёга отдилар балиқ бўлди ул,
Қафасда тўтидай айлади чаҳ-чаҳ.

Чориқлари бўлиб пиёз пўстидай,
Ҳассаси игнадай ингичка тортиб,
Озодлик деган нур кўприк устида,
Турибди бу элат наъралар тортиб.

Елкасига унинг кун тушди ногоҳ,
Димиққан бағрига тегди ҳур шамол.
Кўрсаки, кўксида доғ устина доғ,
Мақсадга етибди ранг-рўйи бир ҳол.

Кўзлари қамашиб, айланиб боши,
Турадир Истиқлол чорраҳасида.
Эски мажруҳлари эсига тушиб,
Қолар гоҳ изтироб исканжасида.

Жафокаш, Ватансан, қад ростла, ҳайқир,
Бир совуқ оҳ бўлиб чиқсин фасодлар,
Чақмоқ шиддати-ла чақна, тилга кир,
Арслонюрак бўлғай руҳи озодлар!

Қадим чинорларинг илдизларига
Сингисин Истиқлол оби нажоти!
Ўлмас минорларнинг юлдузларига
Айланиб порласин ойдин ҳаётинг!

Турғун ФАЙЗИЕВ

ОЛТИН ҒИШТ

Шарқ халқлари орасида Ҳотам Той тўғрисида ривоятлар, эртаклар кўплаб тўқилган. Инсоний қадр-киммат, саҳийлик, донолик, меҳрибонлик устивор бўлиб келган қадим юртимизда Ҳотам тойлар номлари ҳамиша улуғланган. Шунинг учун Ҳотам Той ҳақидаги ровийлар айтиб кетган ҳикояларга қизиқиш катта. Қуйидаги ҳикоя «Ҳотамнома» туркумидаги мавжуд нашрларда учрамайди. У 1900 йилда Тошкентда чоп этилган «Ҳотамнома»лардан биридан олиниб, шарқшунос олим Турғун Файзиев томонидан тўлдирилиб, ишланиб нашрга тайёрланди.

РОВИЙЛАР ШУНДАЙ ҲИКОЯ ҚИЛАДИЛАР. Ҳотам ибн Тай олис сафарга чиқиб, «Дашти Сурх» биёбонида пиёда кетиб борарди. Узоқда бир қишлоқ кўзга ташланиб, қишлоқ яқинида ўтлаб юрган подалар кўринди. Шу аснода Ҳотамдан йигирма-ўттиз қадам чамаси олдинда худди ердан чиққандек ғажак шохли баҳайбат ҳўкиз пайдо бўлиб, шитоб билан пода томон югура бошлади. Бу ҳолатдан таажжубланган Ҳотам ҳўкиз кетидан йўлга тушди.

Ҳўкиз подага яқинлашгач, пишқирганча ўзини унга урди. У қайси сигирнинг ёнидан ўтса, сигир ўша заҳотиёқ йиқилиб, тил тортмай ўларди. Ҳўкиз пода орасини ёриб нариги томонга ўтгунча бир неча молни нобуд қилди. Буни кузатиб турган подачи ҳўкизнинг адабини бермоқ қасдида унинг йўлини тўсиб чиқиб, таёғи билан урмоқчи бўлди. Ҳўкиз чаққонлик билан подачини шохига илиб ерга отди. Подачи шу заҳоти тил тортмай ўлди. Ҳўкиз эса яна биёбон томон йўлга тушди. Ҳотам ҳам унинг орқасидан қолмай кузатиб бораверди.

Ҳўкиз ҳеч қаёққа қарамай саҳрода кетиб борарди. Ҳотам эса унинг қорасини кўздан қочирмай юраверди. Ниҳоят, йўл ёқасида бир дарахт кўринди. Ҳўкиз дарахт остига ўзини олди-да, бир юмалаб ўн беш яшар гўзал бир қиз суратига кириб, сочларини ўра бошлади. Ҳотам эса ўзини бир бута панасига олиб, бу сирли воқеанинг нима билан тугашини кутиб ўтирди.

Шу аснода узоқдан икки отлиқ кўринди. Улар дарахт тагига етиб келиб, бу ерда йиғлаб ўтирган чиройли қизни кўриб ҳайрон қолдилар ва улардан бири қиздан сўради:

— Ҳой қиз, кимдирсан, бу кимсасиз чўлу биёбонда ёлғиз ўзинг нима қилиб ўтирибсан?

— Мен фалон ибн фалончи тужжорнинг қизи эрдим. Отам тижорат мақсадида карвон билан йўлга чиққан эди. Ўзга юртларни кўриб, сайру саёҳат қилиб келурсан деб мени ҳам ўзи билан бирга олиб чиққанди. Йўлда баногоҳ қароқчилар карвонимизга ҳужум қилиб, карвон аҳлини бир-бир қиличдан ўтказдилар. Мен ур-йиқитда буталар орасига беркиниб олдим. Қароқчилар ҳамма молларни олиб кетишгач, ўрнимдан туриб, тўрт томонга елиб-югуриб, келган йўлимизни қидириб топа олмадим. Уч кундирки оч-наҳор кезиб, тинкам қуриб, алҳол ушбу ерда нафас ростлаб ўтирган эдимки, худо сизларни менга рўбарў қилди, — деб яна куйиниброқ йиғлади. Қиз қисматидан бағоят таъсирланган йўловчи унга мулойим сўзлар билан таскин бера бошлади.

— Бизлар бир ота-онадан таваллуд топган ака-укалардanмиз. Ҳар иккимиз ҳам ҳали уйланмаганмиз. Бинобарин, иккимиздан биримизни шавҳарликка қабул қилсанг, шаҳарга олиб кетармиз, — деди йўловчиларнинг улуғи.

— Начора, майли, мен сизни ўзимга шавҳарликка ихтиёр қилдим, — деди қиз бир оз ўйлангач.

Шундан сўнг йўловчи қизни ўз отига мингаштириб, укаси билан олдинма-кетин, учовлон йўлга тушдилар. Бир оз юришгач, қиз от устида хожасининг енгидан оҳиста тортиб, «Жуда чанқадим, озгина сув бўлса эди», деди. Йигит дарҳол отдан тушиб, қизни ҳам кўтариб отдан туширгач, укасига қараб, «Сизлар шу ерда дам олиб туринглар. Мен шу яқин орадаги қишлоқдан сув топиб келаман», — деди-ю отини чоптириб кетди.

Отлиқ кўздан узоқлашгач, қиз ўрнидан туриб ёш йигитнинг ёнига келиб ўтирди.

— Мен аслида биринчи кўришимдаёқ сизни ёқтирган, аммо акангиздан қўрқиб, у кишини ихтиёр қилдим деб ёлғон гапиргандим. Мана энди бу ерда иккаламиздан бошқа одам йўқ. Бинобарин, то акангиз келгунларича бир-биримизнинг висолимиздан баҳраманд бўлиб, коми дил ҳосил қилсак, — дея ноз-карашмалар билан ишқибозликлар қила бошлади. Қизнинг бундай бепарда сўзлари-ю беҳаё хатти-ҳаракатларини кўрган йигит, аввалида тили калимага келмай қолди ва бир оздан сўнг ўзига келиб, «Бу қандай фосиқлик, ахир сиз акамнинг хасмидирсиз, энди менга она ўрнидадирсиз», — деди.

Қиз йигитга истеҳзо билан боқаркан, «Менинг иродамга бўйсуниб, хоҳишимни бажармасангиз, ҳолингизга маймунлар йиғлайди, йигитча, қани тез бўлинг», дея, йигитни ўз қучоғига тортди. Йигит дарҳол қизнинг қўлидан чиқиб, нари кетаркан: «Хоҳишингиз икки дунёда ҳам амалга ошмайди, ўлсам ҳам шайтоний йўлга кириб, акамнинг юзига оёқ қўймагайман!», деди.

Шу пайт узоқдан сув олиб келаётган акасининг қораси кўринди. Қиз кўйлакларини йиртиб, юзларини тирнаб ва сочларини ёйиб олди. Шу аснода акаси ҳам етиб келиб, ғайри табиий манзара устидан чиқди. Йигит дам укасига, дам қизга боқаркан, «Нима гап?» деди.

— Сиз кетишингиз билан бу нобакор укангиз менга осилиб, мен сизни севаман,васлингиздан умидворман, алҳол акамнинг йўқлигида, вақтни ғанимат билиб, коми дил ҳосил қилсак, деб чандон ҳаракатлар қилди. Мен унга бу шайтоний йўлдан қайтинг, акангизнинг ҳақига хиёнат қилманг, деб кўп ёлбордим. Аммо бу бетавфиқ ўз муддаосига етишмоқ илинжида мени уриб, кўйлагимни йиртиб, шу аҳволга солди, — деди қиз йиғлаб.

ҚИЗДАН БУНДАЙ СЎЗЛАРНИ ЭШИТГАЧ, йигитнинг қони қайнаб, ғазаб билан укасига қараб: «Эҳ номард, ўз туғишган акангнинг хасмига кўз олайтирасанми?» дея ёнидан қиличини суғурди.

— Ака, акажон, ҳаммаси бўҳтон, тухмат қилаяпти. Менга ишонинг, бу мегажиннинг қилмишларини сўзлаб берай, эшитинг, ана ундан сўнг хулоса чиқаринг!» — дегунча бўлмай, акаси қиличини укасига қараб солди. Акасининг важоҳатидан чўчиган укаси акасининг зарбасини даф этмак учун ўз қиличини яланғочлаб акаси томон ўқталди. Айни вақтда ҳар икки томондан қилинган ҳамла бир вақтга тўғри келиб, аканинг қиличи уканинг елкасидан кесиб ўтди, уканинг қиличи акасининг қорнидан кириб, орқасидан тешиб чиқди. Ака-ука тупроққа қоришиб жон бердилар. Қиз бир юмалаб яна баҳайбат ҳўкиз қиёфасига кириб, йўлга тушди. Ҳотам ҳам унинг орқасидан изма-из бораверди.

Кўп ўтмай узоқдан уч кишининг қораси кўринди. Ҳўкиз ерга ётиб бир юмаладими-ю иккита олтин ғишт бўлиб, йўлнинг қоқ ўртасига тушиб ётди. Йўловчилар етиб келишгач, йўл устида ётган олтин ғиштларни кўриб, аввалига ҳанг-манг бўлиб довдираб, сўнгра очкўзлик билан ғиштларга чанг солдилар. Улар бир-бирига навбат бермай, ғиштни қўлларига олар ва миқдорини чамалардилар. Ниҳоят, улардан бирининг тили калимага келиб, «Ҳой биродарлар, ахир бу ғиштлар соф олтин экан-ку», деди.

— Сен нима деб ўйловдинг, — қўлидаги ғиштни бағрига босаркан, — олтин бўлганда ҳам аъло навли олтин, — деди иккинчиси.

— Бу олтин ғиштлар қандай қилиб бу ерга келиб қолдийкин? — дея шубҳа билан шерикларига қаради учинчиси.

— Э, овсар, — деди биринчи киши, — қандай келиб қолгани билан нима ишинг бор! Бирорта ўткинчи карвондан тушиб қолгандир-да.

— Эҳ аттанг, ғишт иккита экан-да, қани энди учта бўлганда, биттадан бўлишиб ола қолардик — дея афсусланди иккинчи киши.

— Зарари йўқ, синдириб тақсимлаб оламиз, — деб шеригига таскин берди учинчи киши.

— Ҳой, биродарлар! — деди биринчи киши, — ғиштларни синдириш қочмайди, аввал қоринни тўйғазиб олайлик, сўнг бафуржа ўтириб олтинларни бўлишаверамиз.

— Ейишга ҳеч нарса йўқ-ку, нимани тамадди қиламиз?

— Ҳой, Қаҳҳор! Сен мана бу пулни олгин-да шу яқин орадаги қишлоқдан бирор егулик овқат топиб кел! Овқатланиб олганимиздан сўнг олтинларни бўлишамиз,— деб пул узатди биринчи киши.

Қаҳҳор пулни олиб қишлоқ томон кетгач, шерикларнинг нияти бузилди.

— Менга қара, Жаббор! — дея сўз бошлади Қобил, — Яхлит олтин ғиштни синдириб, учга бўлиб ўтиргандан кўра, Қаҳҳорнинг баҳридан кечиб қўя қолганимиз маъқулмасми?

— Фаросатингга офарин, Қобил, — деди жонланиб Жаббор, — Мендан кўра қорнинг тўқроқ экан. Худди шуни сенга айтмоқчи бўлиб турган эдим. Аммо Қаҳҳорни қандай йўқ қиламиз?

— Иложи бор, бу ёғини менга қўйиб бер, Қаҳҳор келиши билан «нега кеч қолдинг», деб, жанжал кўтарамиз-да, уриб ўлдирамиз, — деди Қобил.

Қаҳҳор овқат учун қишлоқ томон кетиб бораркан, хаёли олтин ғиштлар ва шерикларида эди. У қандай қилиб бўлмасин, олтин ғиштларга якка ўзи эгалик қилишни чамалар ва бу ғаразли ниятига эришмоқ йўлида турли-туман мудҳиш тадбирларни ўйлаб борарди. Ниҳоят, унинг чеҳраси ёришиб, йўқотган нарсасини топиб олган кишидек севиниб: «Ҳозир қишлоқдан овқат олиб, ичига бир мисқол заҳар қўшаман-да, Жабор билан Қобилга олиб бораман. Фурсат ўтмай қарабсанки, ҳар икки олтин ғишт аканг қарағайнинг измида», деб ўз режасини пишитди.

Қаҳҳор қишлоқдан овқат олиб, заҳар қўшиб шерикларининг ҳузурига борди. Шериклари эса «Нега кечикдинг», деб уни уриб, кўксига пичоқ санчиб ўлдириб, чуқурга ташладилар. Улар Қаҳҳордан хотиржам бўлишгач, овқатланишга ўтирдилар. Таомдан бир луқмадан тановул қилишгач, заҳар таъсиридан жой-жойларида қотиб, ҳалок бўлдилар.

Ҳар икки олтин ғишт бир юмалаб, қўлига асо ушлаган қари нуроний Шайх қиёфасига кириб, саҳро ичкарисига қараб йўл олди. Бута панасида биқиниб ўтирган Ҳотам ўрнидан туриб, Шайхнинг олдидан чиқиб, унга салом берди. «Э, бобо, неча муддатдирким сиз билан биргадирман. Ажойиб асрорларни кўрдим, андак воқифи ҳол айланг», — деди.

— Ул худойимки ўн саккиз минг оламни яратган холиқдир, анинг иродаси билан не ишинг бордир! Бўтам, мени тўхтатмағилким, ҳали сен кўрганингдек ишларим кўпдир — деб кетишга тараддудланди бобо. Аммо Ҳотам бобонинг енгидан ушлаб:

— Бир оз шамайи изҳор айланг, — деб илтижолар қилди.

— Эй Ҳотам, ҳар жонзодки бордир, анинг ўлимиға бир сабаб бордир, ани рад айлаб бўлмағай. Ўзинг кўриб бир сабаб бордир, ани рад айлаб бўлмағай. Ўзинг кўриб шоҳиди бўлдинг, бири тухмат қурбони бўлса, бири ҳақиқат даъвоси билан ҳалок бўлди. Мол-дунё, олтин-кумушга ҳирс қўйган уч каззоб, очкўзлик балосига йўлиқиб, қазойи ногаҳонийга учрадилар. Ўша қазойи ногаҳоний мандирман, — деди.

— Эй, бобо, — деди Ҳотам. — Охирги дамимда менинг қисматим нечук бўлғай?

— ХОЛО УМРИНГ БОҚИЙДИР, Оллоҳнинг ризоси учун иш қилурдин асло юз ўгирмағил, эҳтиёжмандларнинг ҳожатини чиқарғил! Умринг охирида бир-икки зинадан ёхуд бир-икки поя нарвондин йиқилурсан. Ул дунёга рихлат қилмоғингга ушбу сабаб бўлғай, — деб бобо Ҳотамнинг кўзидан ғойиб бўлди. Ҳотам ерга бош қўйиб, саждаи шукрона қилгач, ўрнидан туриб, яна йўлга равона бўлди.

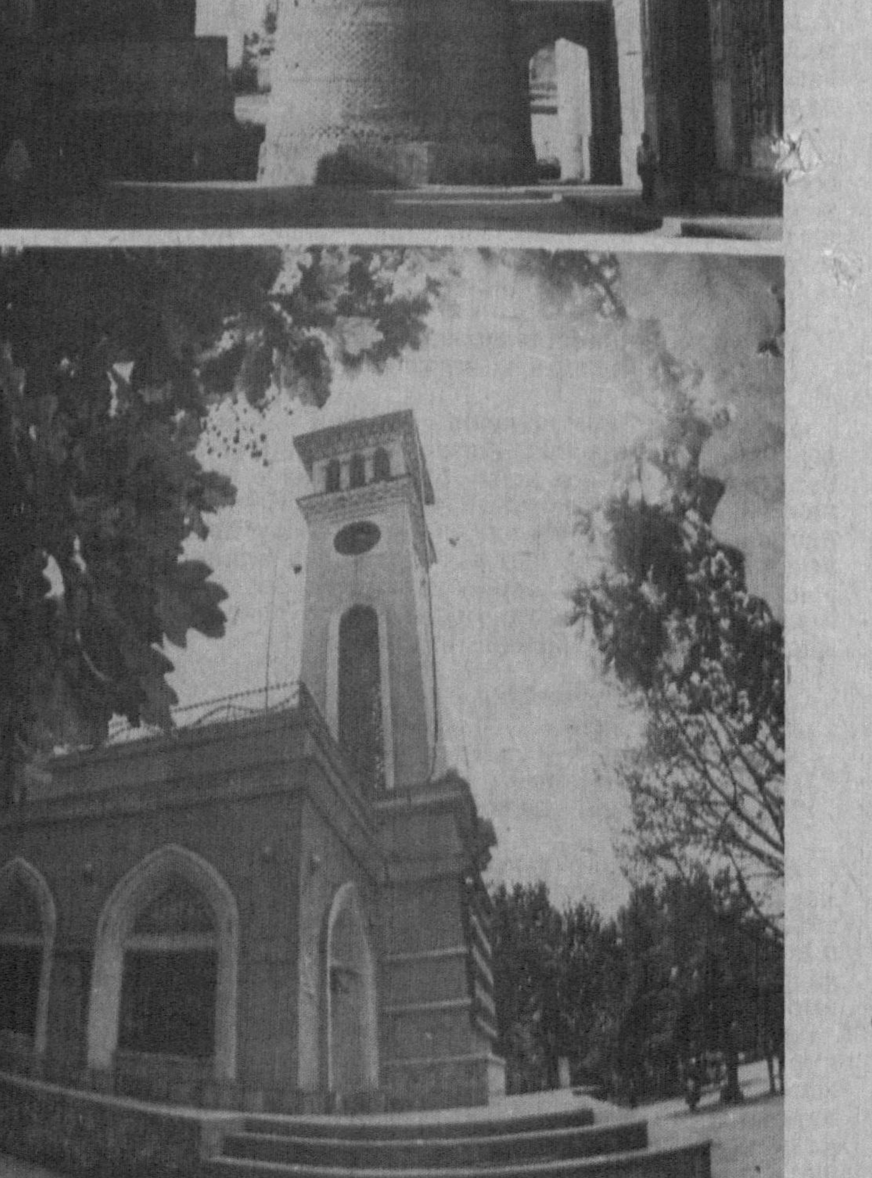

КУҲНА ВА НАВҚИРОН ЎЗБЕКИСТОН

ХУДОЁРХОН ВА ФУРҚАТ

МАШҲУР ЎЗБЕК ШОИРИ ЗОКИРЖОН ФУРҚАТНИНГ болалик ва ўспиринлик йиллари Қўқон хонлиги пойтахтида, юртга Саййид Муҳаммад Худоёрхон ҳукмфармолиқ қилган даврда ўтди. Шу важдан хонликнинг сўнгги йилларида, бир томондан тож-тахтнинг маҳаллий даъвогарлари, иккинчи томондан улардан кўра аллақанча ёвузроқ ва ҳийлагарроқ бўлган ўрис босқинчилари хонни тахтдан ағдариш, ҳокимият жиловини тўлалигича қўлларига олиш йўлида амалга оширган ишларни, булар натижасида халқ бошига тушган беҳисоб жабр-жафоларни бўлажак шоир ўз кўзи билан кўрган, қалби кўп марта зирқираб ҳис этган эди. Фурқат хотирасида мустаҳкам ўрнашиб қолган бу воқеалар кейинчалик уни қайта-қайта қўлига қалам олишга ундаганлиги ҳам табиий.

Келинг, муҳтарам ўқувчи, хонликнинг сўнгги даврида рўй берган воқеаларни, бу воқеалар иштирокчиларини биз ҳам кўз ўнгимизга келтирайлик: 1865 йил ёзида Тошкент босиб олингач, Россия императори Александр IIнинг фармони билан Туркистон генерал-губернаторлиги ва вилоят губернаторликлари тузилиб, уларга генерал-губернатор ҳамда ҳарбий губернаторлар тайинланди, забт этилган барча ҳудудларда Россия қонунлари мажбуран жорий этиладиган бўлди. Бу билан чекланмаган император ҳукумати Ўрта Осиёдаги уч хонликни бутунлай ўз ҳукмига бўйсундириш тадбирларини кўра бошлади. Бу тадбирлар ҳийла-найрангга, зўраволикка асосланган эди. Қўқон хонлиги билан чегараларини кўп томондан кенгайтириб олиб, бутун хонликни комига ютиб юборишни режалаштирган маккор император ҳукумати дастлабки вақтларда гўё Худоёрхон ҳукмронлигини мустаҳкамлашдан ўзини манфаатдордек кўрсатиб, Туркистон генерал-губернатори орқали хонга бир неча расмий мактуб юборган эди. Масалан, 1868 йил 29 январда Тошкентдан фон Кауфман томонидан жўнатилган шундай мактубларнинг бирида: «Улуғ рус подшоҳи бизга чегарадош давлатларда хонлар билан фуқаролар ўртасида нифоқлар чиқишига ҳеч қачон йўл қўймайди», дейилганлиги маълум. Лекин қорлар ёғиб, излар босилиб, Россия империяси Бухоро амирлиги ва Хива хонлигини гаҳ деса қўлга қўнадиган қилиб, Ўрта Осиёдаги ўз мавқеини мустаҳкамлаб олгач, фон Кауфманнинг Қўқон хонига муомаласида дўқ-пўписа, дағдаға оҳанглари устунлик қила бошлашидан ташқари Петербургдан Тошкентга юбориладиган махфий йўл-йўриқлар табиати ҳам бутунлай ўзгариб кетади. Чунончи, 1874 йил 31 май куни фон Кауфман Худоёрхонга йўллаган мактубида: «Агар ўз фуқароларингизни бошқариш усулларини ўзгартирмас, ўрислар билан яхши муомалада бўлмас экансиз, у ҳолда тақдирингиз ёмон тугашини олдиндан айтиб қўймоқчиман», деб беҳаёларча ёзаверди. Ўша йили 13 сентябрда Россия императори имзоси билан Туркистон генерал-губернаторига юборган қўлланмада эса, Қўқон хонлигида ички ғалаёнлар бошланиб кетганлиги назарда тутилиб, «Хон тахтдан батамом қулатилган тақдирда қўли баланд келган гуруҳ билан дуруст муносабатлар ўрнатиш» энг долзарб вазифалардан бири сифатида кўрсатиб ўтилган эди. Шундан кейин Қўқон хонлиги тахтига чиндан ҳам даъво қилиши мумкин бўлган, лекин бу ишга журъат этмай, Бухоро мадрасаларидан бирининг ҳужрасида хокисорлик билан ҳаёт кечираётган Пўлатхон номидан сохта Пўлатхон иш кўриб, атрофига даштий қирғиз ва қипчоқлардан аскар тўплаб, тез орада хонлик ҳудудидаги бир қанча муҳим ерларни босиб олади. Бу ҳол хон атрофидаги кишилар орасида қаттиқ саросимага сабаб бўлади. Натижада Худоёрхоннинг Исо авлиё, Абдураҳмон офтобачи сингари хос вазирларигина эмас, балки Насриддинбек, Муҳаммадаминбек каби фарзандлари, баъзи биродарлари ҳам сохта Пўлатхон амрини вожиб кўриб, ўз хонларидан юз ўгирадилар. Ҳамма томондан яккаланиб, қаттиқ исканжага олинган Худоёрхон 1875 йил 24 июлда Қўқондан Хўжандга кўчишга мажбур бўлади. Ўша вақтларда ўрислар қўли остида бўлган Хўжандда хон ўз рақибларидан жон сақлашни, Туркистон генерал-губернатори билан алоқа боғлаб, ундан илгари кўп марта ваъда қилинган ҳарбий ёрдамни олиб, яна Қўқон тахтига қайтишни режалаштирган эди.

Хоннинг ўша кунлардаги фожиали аҳволи ҳақида «Туркестанские ведомости» қуйидагича ёзган эди: «Хон 24 июлда, чошгоҳдан кейин Хўжандга келди ва уезд бошлиғининг уйига жойлашди. Бу ерда хонни фахрий қоровул ва ҳарбий мусиқа кутиб турарди. Шаҳар ва қишлоқ аҳолиси хонни анча хайрхоҳлик билан кутиб олди. Хоннинг хоҳишига кўра, кўчаларга одамлар унчалик кўп тўпланмаган бўлиб, унга тайёрлаб қўйилган уйга хонни бозор ўртаси билан эмас, балки шаҳар четидаги айланма йўл билан олиб борилди.

Охирги вақтлардаги кутилмаган воқеалар хоннинг руҳий ва жисмоний ҳолатига қаттиқ таъсир қилган эди. Хўжандга келгач, у ўзини оғир бетоб сезиб, Хўжанд уезди бошлиғи барон Нолденинг уйидан дарё соҳилидаги мусулмонча бинонинг аёллар яшайдиган қисмига кўчиб ўтди» (19 август 1875 йил, 33-сон).

Худди ўша хабарда хон Хўжандга ўғли Ўрмонбек, жияни Мулла Маъруф, собиқ Сўх беги Отабек ноиб ҳамда умумий сони 643 нафардан иборат бўлиб, 350 нафари қуролланган аъёнлари, булардан ташқари, аёллар, хизматкорлар, оғир юкларни ташувчилар билан ҳам келганлиги айтилиб, келганлардан 40 аравакаш Қўқонга қайтиб кетганлиги маълум қилинади. Хўжандда ўн кун чамаси яшаб, Туркистон генерал-губернатори билан алоқа боғлаган Худоёрхон август ойининг бошида унинг томонидан Тошкентга чақирилади.

Россия императори ваъдаларига ишониб, не-не умидлар билан Тошкентга келган Қўқон хонини 8 август куни Туркистон генерал-губернатори қабул қилади. Бу учрашув тафсилотини муаррих Акмал Акрам «Худоёрхон қаерда ўлган?» сарлавҳали мақоласида қуйидагича баён қилади: «Кауфман аллақачон Худоёрхоннинг қисматини ҳал қилиб бўлган эди. Унга ётиғи билан унинг ҳолати жуда аянчли тус олганини, хоннинг Қўқонга қайтиб бориши мумкин эмаслигини, шунинг учун Россияда қолиб, давлатдан нафақа олиб, қолган умрини шод-хуррам ўтказишни унга маслаҳат беради. Лекин хон бу таклифга кескин рад жавобини бериб, мустақил давлат ҳукмдори эканлигини ва фақатгина рус императори билан гаплашмоқчи эканини айтади. Суҳбатни давом эттириш мумкин эмаслигини тушунган Кауфман хонадан чиқиб кетади. Фақат шундагина Худоёрхон хонликни умрбод қўлдан чиқарганига тушуниб етади» («Туркистон», 1992 йил, 14 апрел).

БАЪЗИ ТАРИХИЙ МАНБАЛАРГА ТАЯНГАН ҲОЛДА Акмал Акрам айтган фикрлар кўп жиҳатдан тўғри, албатта. Бироқ фон Кауфман билан биринчи суҳбат вақтидаёқ Худоёрхон «хонликни умрбод қўлдан чиқарганига тушуниб етганлиги» ҳақидаги қатъий хулоса устида бироз ўйлаб кўрмоқ керак. Аввало, инқилобдан олдинги матбуотдан маълумки, генерал-губернатор ҳузуридаги ўша ўта кўнгилсиз суҳбатнинг эртаси куниёқ фон Кауфман Худоёрхон вақтинча истиқомат қилиб турган Тошкентнинг Бешёғоч даҳасига қарашли Дарҳон маҳалласидаги ҳовлига келиб, хон билан узоқ суҳбат қилади («Туркестанские ведомости»нинг 1875 йил 12 августдаги 32-сонига қаралсин) Қолаверса, ўз севимли рафиқаси Оғача ойимни, валиаҳдликка мўлжалланган фарзанди Ўрмонбекни ва кенжа ўғли Фансуруллобекни ёнига олиб, ўша йил 12 август куни узоқ сафарга отланган Худоёрхон бошқа бирор жойга эмас, подшоҳ ҳузурига, Петербургга йўл олгани ўша давр газеталаридаги бир неча материалда ўз ифодасини топган. Масалан, «Туркистон вилоятининг газети» шу муносабат билан қуйидагича хабар берган эди: «Хўқанднинг хони Худоёрхон Туркистонни генерал-губернатури фон Кауфманни рухсатлари билан Хўжанд шаҳридин чиқиб, саккизинчи овгустда Тошканд шаҳриға дохил бўлиб, ўн иккинчи овгустда ўзига тобеъ хос одамлари билан пойтахт Петербурхға мурожаат айлаб кеттилар ва ҳам генерал губернатурни фармойишлари бўйича валади Владислав Тўра, таржимон Ибн Ямин Сайфуллин мазкур хоннинг ҳузурида кетдилар» (1875 йил, 19 август, 20-сон).

Хоннинг шу тариқа Петербургга йўл олиши у ҳали тож-тахт бутунлай қўлдан кетганига ишонмаганлиги нишонаси деб қаралса, тўғрироқ бўлур эди. Чамаси, у Россия императори билан шахсан учрашиб, аввалги ваъдаларини ёдига солиб, унинг кўмагида Қўқон хонлиги тахтига қайта ўтириш умидида бўлган. Лекин император ҳам, генерал-губернатор ҳам Худоёрхонни қайта тахтга чиқаришни хаёлга келтирмас, аксинча, иложи борича зудлик билан хонлик ҳудудини Россия империясига тўла тобе этиш режасини тузиб қўйган эдилар. Акс ҳолда, 1875 йилнинг 12 августида, Худоёрхон Петербургга ҳожатмандлик билан йўл олган куннинг ўзида, фон Кауфман бир неча қўшин турларини жамлаб, катта ҳарбий куч билан Қўқонни забт этиш учун йўлга чиққанини нима билан изоҳлаш мумкин? Қўшин 12 августда йўлга чиққан бўлса ҳам, бу ҳақдаги қатъий қарорга бир неча кун илгари, яъни генерал-губернатор Қўқон хони яшаб турган Дарҳон маҳалласидаги ҳовлига «дўстона ташриф» буюрган куни — 9 августда муҳр босилган эди. Генерал-губернаторнинг Туркистон ҳарбий округи бўйича ўша куни берган 298-рақамли буйруғида пиёдалардан 18 рота, отлиқлардан 900 нафар соқчи отряди, 3 артиллерия дивизионни жамлаб, Сирдарё области қўшинлари қўмондони бошчилигида Қўқонни эгаллаш буюрилган эди. Бу ҳужумнинг бош раҳбари ҳуқуқини фон Кауфман ўзида сақлаб қолган эди.

Генерал-губернаторнинг юқоридаги буйруғи «Туркестанские ведомости»да 19 августда маълум қилинган бўлиб, Худоёрхон бу вақтда ҳали Туркистон атрофларида эди. Хон император ва генерал-губернаторнинг хиёнаткорона мақсадларидан ўша кунлардагина бирор йўл билан хабар топган, ундан сўнг Петербургга боришига рухсат берилмай Оренбургда узоқ муддат ушлаб қолингач, тақдирга тан беришдан ўзга чораси қолмаган деб ҳисоблаш, бизнингча, тўғрироқ бўлур эди.

Оренбург губернатори Крижановский ҳам (у ўтган асрнинг 90-йиллари охирида Тошкент шаҳрининг ҳокими сифатида кўп номатлуб ишларни қилади) Худоёрхонни сохта меҳрибончилик билан кутиб олади, меҳмон қилади, ўзи ҳам унга меҳмон бўлади. Ҳақиқий ниятини секин-аста маълум қилиб, уни Оренбургда қаттиқ назорат остида, сургун шароитида сақлайди.

Худоёрхон Оренбургда ташқи дунёдан бутунлай узиб қўйилганди. Натижада у ўзидан сўнг Қўқон хонлигида рўй берган воқеалардан бехабар қолади ёки жуда кечикиб хабар топади. Маълумки, Худоёрхон Оренбургга жўнатилгач, 29 август куни чошгоҳда фон Кауфман бошчилигидаги ўрис қўшинлари Саримозор дарвозасидан кириб, Қўқонни забт этган, янги хон Насриддинбек ўзини генерал-губернатор оёқлари остига ташлаб, раҳм-шафқат илтижо қилган, генерал-губернатор эса, русларга ҳеч қандай шартларсиз, тўла таслим бўлишгина янги хоннинг ҳаётини сақлаб қолишга ёрдам бериши мумкинлигини ғолибларга хос қатъий оҳангда маълум қилган эди. Орадан бир оз ўтгач, пойтахтда Қўқон хонлиги масаласи ҳал бўлавермагач, сентябр ойи охирига келиб фон Кауфман вақтинчалик бошқа қарорга келади: гўё Насриддинхон ўрисларга қарши курашда иштирок этмаганлигини, Пўлатхоннинг тазйиқи остида отасига қарши чиқишга мажбур бўлганини дастак қилиб, у генерал-губернатор томонидан Қўқон хони деб эътироф қилинади. Айни вақтда асосий эътибор ўрислар учун Насриддинхондан кўра аллақанча хавфли бўлган сохта Пўлатхонни йўқ қилишга қаратилади, бунда Насриддинхон аскарларидан ҳам фойдаланилиб, у 1876 йил февралида асир олинади. Ундан илгарироқ, январ ойи охирида, гўё Насриддинхон ўрисларга қарши кайфиятдаги гуруҳлар билан, Тошкентдан Қўқонга кўчиб борган Абдумўмин ва собиқ Ўратепа беги Абдуғаффор билан яқинлашди деган баҳона остида генерал Скобелев қўмондонлиги остидаги ўрис қўшинлари шитоб билан Қўқонни қайта забт этадилар, Насриддинхон ҳукмронлигига абадий чек қўядилар.

Насриддинхон ҳукмронлигининг сўнгги кунлари ҳақида батафсил гапираётганимизнинг боиси шуки, у январ охиридаёқ тахтдан узил-кесил маҳрум қилингани ҳолда, Оренбург сургунида яшаётган Худоёрхон 1293 ҳижрий йилнинг 24-муҳаррамида, яъни 1876 йил 20 февралда Насриддинхонга Қўқонга мактуб йўллайди. Бинобарин, бу вақтда Худоёрхон Қўқон воқеаларидан ҳам, ўғли Насриддинхоннинг тахтдан абадул-абад ағдарилганидан ҳам бехабар бўлган. Форс тилида ёзилган бу мактубнинг тўла матни кейинчалик, 1890 йил 3 октябрда «Туркистон вилоятининг газети»нинг 39-сонида русча таржимаси билан биргаликда эълон қилинган. Ҳажми анча катта бўлган бу мактуб матнидан маълум бўлишича, Худоёрхондан сўнг Қўқон тахтига ўтирган Насриддинбек ўзини шу тариқа иш тутишга мажбур қилган омиллар ҳақида отасига батафсил изоҳ бериб, махсус мактуб йўллаган. Собиқ хоннинг янги хонга мактуби фарзандининг ўша изоҳларига жавоб тариқасида битилган. Худоёрхоннинг мактубида айтилишича, аввал у атрофдагиларнинг ғийбат ва миш-мишларига ишониб, Насриддинбекдан хафа бўлган, лекин кейинчалик ўғлидан олинган мактуб орқали бутун ҳақиқатни англаб, унга рози-ризолик беради, Қўқон тахтига ўтирганлиги билан муборакбод этади. Собиқ хон ўзи тахтда ўтирган вақтида ғараз аҳлининг, ҳавойи нафснинг йўлидан бориб, Худонинг буюрганларини, шариат йўлини адо этишига халал етганини айтади, ўтмишдаги ва кейинги барча гуноҳлари учун тавба қилади. Худоёрхон ўзининг тож-тахтга, бу дунё роҳатларига иштиёқи батамом сўнганини, қолган умрини тавба-тазарру ҳамда тоат-ибодат билан ўтказишга қатъий қарор қилганини Ҳақ таоло ва Расулиллоҳни шафеъ келтириб айтади. Айни вақтда янгигина тахтга чиққан фарзандига ўзи йўл қўйган хатолардан эҳтиёт бўлишни, шаҳар ва қишлоқлардаги барча фуқароларга, айниқса, уламолар билан сипоҳиларга ҳамиша меҳр-шафқатли бўлишни маслаҳат беради.

ЛЕКИН ХУДОЁРХОННИНГ БУ мактуби ёзилган пайтда, илгарироқ айтганимиздек, Насриддинхон тахтдан ағдарилиб, Тошкентга олиб кетилган, хонлик ҳудуди Россия императорининг ҳукмфармолигига ўтказилганлиги ҳақида Петербургдан келган фармон Қўқон фуқароларига ўқиб эшиттирилган, Туркистон генерал-губернаторлиги таркибида Фарғона вилоятини ташкил этиш ишлари бошлаб юборилган эди. Шу важдан ҳам бу воқеаларнинг барчасидан бехабар собиқ Қўқон хони томонидан Оренбургдан ёзилган мактуб унинг юртига қачон етиб келгани ва Тошкентдан тез орада Худоёрхон сингари Владимир сургунига жўнатилган Насриддинхонга етган-етмаганлиги маълум эмас. Хат 1890 йил кузининг бошида Тошкентда ташкил этилиб, Фурқат, Муҳиддинхўжа каби маърифатпарварларнинг асарлари орқали маҳаллий халқ орасида кенг шуҳрат топган кўргазмага экспонат сифатида қўйилган, «Туркистон вилоятининг газети»да чоп этилган пайтда эса Насриддинхон аллақачон ҳаётдан кўз юмган эди.

Худоёрхон Оренбург сургунида кечирган фожиали ҳаёт икки йилдан зиёдроқ давом этади. Тарихий манбаларнинг гувоҳлигича, Худоёрхон 1877 йил 12 ноябрига ўтар кечаси ҳажга бориш мақсадида Оренбургдан махфий равишда жўнаб кетади. Кутилмаган бир вақтда махфий жўнашнинг сабабларини ҳаж зиёратидан бўшаб, хорижий мамлакатларда олис муддат сарсон-саргардон кезганидан, кўп кўнгилсизликлар ҳамда оғир касалликдан фориғ бўлганидан сўнг Туркистон генерал-губернаторига авф сўраб ёзган бир мактубида қуйидагича изоҳлайди:

«...Оренбург губирнатуридин Маккага жавоб истадим. Жавоб бермади. Боҳузур жойимизда ўтурардук. Ва яна бир пора одамларимизни тарафидин губирнатурга шикоят қилибдурларки, от олди ва яна одам жам килур дебдурлар. Бир неча одамлар ул тарафдун бизга хабар бердиларки, губирнатур баҳодур сиздин кўб ранжибдур деб сўзланди. Ва бу сўзлардин сўнгра мусофироти асар қилди, поҳақ сўзлар бизнинг ҳақимизда сўзланди. Бу аснода уюмизға ўғри келди ва яна бир ҳафалиқ тушти. Ундин сўнгра бир ваҳима туштики, бир кеча келиб ўлдурурлар деб фикр этдимки, Маккага кетмак яхшидир деб. Кетмакни ихтиёр қилиб, бир хат битиб уйимизда қўйдукки, биз тарафдин кимга зиён бўлмасун деб, Макка тарафқа чиқиб келдик».

Биз илгарироқ фикр юритган Оренбургдан Насриддинхонга форс тилида битилган мактуб услубининг ғоят равонлиги, анъанавий ибораларга ниҳоятда бойлигига қараганда, хоннинг илтимосига кўра зукко, билимдон бошқа бир одам томонидан ёзилган, деган тасаввур қолдиради. Кўчирма келтирилган кейинги мактубнинг услуби ҳам, бутун руҳи ҳам у Худоёрхоннинг ўзи томонидан битилган, деган хулосага келиш учун асос беради. Зотан, ҳали Оренбургда эканида хоннинг ёнида у билан бирга борган анчагина одамлари, жумладан, махсус хаттотлари ҳам бўлган, деган фикр устун келади. Хон она юртидан жўнаб, дарбадарликда узоқ муддат кезганидан кейин унга рисоладагидек хат ёзиб берадиган кишилар атрофида қолмаган ва генерал-губернаторга мактубни ўзи билганича ёзаверган, деб ўйлаймиз.

Ҳажга жўнаш вақтида Афғонистон амири Шералихоннинг фармони билан Худоёрхоннинг бор-йўғи шилиб олиниб, Эрон ҳудудига чиқариб юборилганлиги, ҳаждан қайтиш чоғида эса илгари хондан жабр кўрган ҳамюрти билан бўлиб ўтган можаролар ҳақидаги баъзи маълумотлар «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»да 1991 йил 17 майда эълон қилинган мақоламизда келтирилган эди. Тарихчи олим Акмал Акрамнинг «Туркистон» рўзномасида эълон қилинган мақоласидан, юқорида кўчирма келтирилган мактубдан эса Худоёрхоннинг ҳаж сафарига оид янги тафсилотлар маълум бўлади. Мактубда ёзилишича, Маккада хоннинг қўлига ёмон жароҳат чиқади. Макка жарроҳлари операцияси ёрдам бермайди ва Худоёрхон жароҳатдан қутулишни Маккада олти ой интизорлик билан кутишга мажбур бўлади. Маккаликлар маслаҳатига кўра, Бўмбайга бориб, беш ой овора бўлгач, ниҳоят жароҳати тузалади. Шундан кейин собиқ хон яна Маккага йўл олади.

Мактуб «Шаъбони Муаззамнинг йигирма олтисинда» Бўмбайдан Маккага жўнаб кетиш вақтида битилганлиги маълум қилинган. Маълумки, Афғонистон амири Шералихон буйруғига кўра, Худоёрхоннинг ҳаж сафарига аталган барча маблағи шариатга хилоф равишда тортиб олиниб, ўзи Тахтапул шаҳридан Эронга мажбуран чиқариб юборилганлиги ҳақидаги хабар «Туркистон вилоятининг газети»да 1878 йил 21 июл куни босилган эди.

СУРАТДА: Саййид Муҳаммад ХУДОЁРХОН

СИНХРОН ЖАДВАЛГА КЎРА, 1878 йилнинг қурбон ҳайити 26 ноябрга тўғри келган. Маккада ҳаждан олдин ва кейин олти ой, Бўмбайда эса беш ой яшаганидан кейин мактуб ёзганлигини айтишини ва шаъбон ойи 1879 йилнинг 9 июлидан 6 августгача бўлган даврни ўз ичига олишини назарда тутсак, биз фикр юритаётган ҳужжат 1879 йилнинг 3 августига мансуб бўлиб чиқади. Худоёрхон билан унинг ҳамюрти ўртасида рўй берган можаро эса, газетанинг 1879 йил 25 апрел сонида босилиб чиққанига қараганда, собиқ хон ҳали Бўмбайга бормасидан илгари, қўли қаттиқ жароҳатда экан вақтида содир бўлган деб ҳисоблаш мумкин. 1879 йил 3 августида Маккага йўл олган Худоёрхоннинг иккинчи марта бу муқаддас шаҳарда қанча вақт бўлгани, кейин қайси мамлакатлар орқали Афғонистоннинг Каррух қишлоғига келгани ҳали ўрганилиши, аниқланиши керак.

Акмал Акрам «Туркистон» рўзномасида эълон қилинган ўша мақоласида «1881 йил бошларида Оренбург генерал-губернатори (?) Крижановский номига Константинополдан... собиқ Қўқон хони Худоёрхондан мактуб келади», деган фикрни билдиради ва шунга асосланиб «Худоёрхон 1882 йилнинг ёз ойларида 51 ёшида оламдан ўтган», дейди. Бу фикрларда ҳам бирмунча шубҳали ўринлар мавжуд. Биринчидан, муаллиф Худоёрхоннинг Оренбург губернаторига мактубини қайси манбага асосланиб 1881 йил бошларига нисбат бераётганини айтмайди. Аслида у вақтлардаги мактубларда одатда ҳижрий сана кўрсатилади ва уни милодий санага айлантириб, аниқ кўрсатишнинг мураккаб томонлари кўпки, Акмал Акрам мақоласида бунга ҳаракат қилинганини кўрмаймиз. Иккинчидан, инқилобдан олдинги ишончли манбаларда, жумладан, 1895 йили Санкт-Петербургда нашр этилган «Энциклопедический словарь»да Худоёрхон 1845 йилда, 16 ёшида илк бор тахтга чиққанлиги аниқ-тиниқ ёзилган (қаралсин: том XVa, 623-бет). Бинобарин, у 1829 йилда туғилганлиги шубҳа туғдирмайди. Шундай экан, Акмал Акрам ёзганидек, у 1882 йил ёзида вафот этган бўлса, 51 ёшда эмас, балки 53 ёшда оламдан ўтган бўлади. Шу ўринда бизнинг мақоламизда йўл қўйилган бир ноаниқликни ҳам кўрсатиб ўтмаслик инсофдан бўлмас. «Фурқат, шаҳзода Фансурулло ва генерал Жўрабек» номли мақолада биз Худоёрхон ҳаждан сўнг Бўмбайга даволаниш учун бориб, беш ой яшаб, яна Маккага қайтиб келганини кўрсатувчи мактубга эга бўлмаганлигимиз туфайли, унинг ҳаждан Афғонистоннинг Мозори Шариф шаҳрига келгунча бўлган даврни икки-уч ой ҳисоблаб, «хон 1879 йил биринчи чорагида Каррухда бўлган» деган тахминни билдирган эдик. Кейинги вақтда топилган хон мактублари, айниқса, 1979 йилнинг 3 августига мансуб бўлиб, Худоёрхон ўша вақтда Бўмбайдан яна Маккага қайтганини кўрсатувчи мактуб топилганлиги юқоридаги тахминга тузатиш киритишни тақозо этади. Бинобарин, у Каррухга келган вақтни 1879 йил охири ёки 1880 йил бошлари деб ҳисоблаш зарур бўлади. Акмал Акрам Худоёрхонни 51 ёшида вафот этди, деганида ишончли манбага асосланган бўлса, хоннинг таваллуди ва вафоти саналари ҳақидаги бизнинг мулоҳазаларимиз ҳар жиҳатдан мувофиқ келади, деб ўйлаймиз.

Худоёрхон вафотидан кейинги икки ҳужжатни ўқувчилар ҳукмига ҳавола қилишни лозим деб ҳисоблаймиз. Уларнинг биринчиси хоннинг ўғиллари тақдирига, иккинчиси эса хон Оренбургга жўнатилиши олдидан Тошкентда қолдириб кетган бойликка алоқадор. Худоёрхон вафоти олдидан Туркистон генерал-губернаторига йўллаган мактубида «...буюк подшоҳга илтимосимиз шулдурки, бу қилинган гуноҳимизни (маъмурлардан яширин ҳолда Оренбургдан қочиб, ҳажга кетганини назарда тутаяпти — **Ш. Ю.**) авф этсун. Умидимиз жанобингиздин шулдурки, ўғулларимизни аҳволотидин хабар олурсиз», дея илтимос қилган эди.

Россия императори хоннинг бу илтимосидан хабар топгач, Туркистон генерал-губернаторига «Мабодо, хон қайтиб келгундек бўлса, у билан ишингиз бўлмасин, оддий фуқаролар қаторида яшайверсин» мазмунида йўл-йўриқ кўрсатганлиги тарихдан маълум. Хоннинг ўғиллари ҳақидаги илтимосига келсак, орадан салкам йигирма йил ўтгандан кейингина, фон Кауфман, Черняев, Розенбах каби генерал-губернаторлар ҳукмронлиги тугаб, барон Вревский Туркистондаги фаолиятининг сўнгги йилини кечираётганида, «Туркистон вилоятининг газети»нинг 1898 йил 6 январдаги 2-сонида қуйидаги хабар босилади: «Подшоҳи аъзам императур ҳазратлари... марҳамати олий айлаб берган фармойиши олийлари ушбудур: Бўлуб ўтмиш Хўқанд хони Худоёрхон марҳумнинг ўғлилари Саййид Муҳаммад Аминбек ва Саййид Муҳаммад Ибн Яминбек ва аларнинг авлодларини Биз марҳамати олий айлаб, Руссия мамлакатидин потомственний дворянин мансабига мустаҳиқ қиламиз ва Бизнинг ушбу фармойишимизни бажоя келтирмоққа правителствуюшчий сенат мажлиси лозим ва керакли тадбирларини қилсунлар деб».

ТАРИХ ВА ТАҚДИР

Ғалати жойи шундаки, Худоёрхоннинг ўғилларидан Насриддин хон ва Ўрмонбек илгарироқ вафот этган бўлиб, бу фармон имзоланган вақтда Муҳаммад Аминбек ва Ибн Яминбекдан ташқари, Муҳаммад Умарбек ҳамда Фансуруллобек ҳам ҳаёт бўлиб, Туркистон ижтимоий-маданий ҳаётида фаол қатнашмоқда эдилар. Кейинги икки фарзандга дворянлик унвони нега берилмаганлигининг сабаблари номаълум. Айниқса, Фансуруллобекнинг Фурқат билан қалин дўст бўлганлиги, шоир чет эллардан Фансуруллобекка алоҳида эҳтиром билдириб ёзган асарлар «Туркистон вилоятининг газети»да эълон қилинганлиги унинг акаларига лозим кўрилган унвондан қолиб кетишига сабаб бўлмадимикин, дея ўйлаб қоласан киши.

Худоёрхон Тошкентда қолдириб кетган моддий бойлик ва бу бойликнинг қисмати ҳақидаги хабар ҳам «Туркистон вилоятининг газети»да чоп этилган. «Хўқанд мулкининг бурунғи хони Худоёрхон марҳум — дейилади бу хабарда, — Хўқанд шаҳридин чиқиб, Тошканд шаҳриға келиб, Ўрунбурх шаҳриға ўтган вақтларида бир тошкандлик катта бойға баҳоси бир юз эллик минг сўмға яқин тилло ва кумуш танга ва қоғоз оқча амонат бериб кетган эканлар. Бой марҳум бўлғондин кейин жанобби хони марҳумнинг варасалари ул марҳум бойнинг варасаларига ул маблағнинг ҳаммасини бир қозининг олдида даъвий қилиб эрдилар. Лекин ул қози сайловдин илгари ул муддайии молиялар ул қозиға тобеъ даҳада эканликларини раъясиға бориб, ул даъвийни бекор қилғон эрдилар. Аммо ул даъвийни сайловдин янгидан сайланган қозиларға сўрамоққа топшурулғон эрди. Сиезд қозилари мазкур тариқа беважҳ, шариатга мухолиф қилғон ҳукмини бузиб, янгидан ҳақиқат қилиб сўраб турубдурлар» (1890 йил, 27 феврал, 2-сон).

Худоёрхон, унинг тож-тахти, фарзандлари билан алоқадор бу воқеаларнинг аксар қисми шоир Фурқатнинг шундоққина кўз ўнгида содир бўлди. Худоёрхон тахтни ташлаб, Тошкентга қочишга мажбур бўлган пайтида Фурқат мадрасада учинчи йил таҳсилни тугатган, ҳаёт ҳақида, унинг моҳияти ҳақида жиддий мулоҳаза юритадиган зийрак ўспирин эди. Туркистон генерал-губернаторлиги таркибида Фарғона вилояти маҳкамаси тузилиб, Янги Марғилон руслар яшайдиган шаҳарга айлантирилган йилиёқ Фурқатнинг тоғаси Раҳматулло ўша ерда дўкон очиб, савдо ишларини авж олдириб юборди, орадан уч йил ўтгач, қўярда-қўймай, ўз жиянини ҳам ёнига чақириб олди. Янги Марғилонга бориш қандай мураккаб вазиятда содир бўлганини Фурқат кейинчалик бундай баён қилган эди: «Мен русия халқидин ихтироз айлаб бормоқни ихтиёр қилмадим. Чунким ул вақтларда русия халқларидин бирор одамни бозорда кўрсам, қочиб йироқдин ўтуб кетар эрдим. **Ҳатто ўрус бирла сўзлашган одамни ёмон кўрар эрдим».**

КОММУНИСТИК МАФКУРАНИНГ ЗЎРАВОНЛИГИНИ, тадқиқотчилар ва ноширларимизни мутеъ хизматкорга айлантириб қўйганини қарангки, ҳатто Н. Остроумовдек ашаддий шовинист ўзи муҳаррирлик қилган газетада босиб чиқарган юқоридаги парчанинг таги чизилган охирги жумласи совет даврида эллик йилдан ортиқ муддат ичида чоп этилган Фурқат асарларининг бирортасида ҳам учрамайди.

Бу масаланинг бир томони. Иккинчи томони шуки, Фурқат янги Марғилонда маҳаллий аҳолининг аризаларини ёзиб бериб, ҳожатбарорлик йўлини тутиши сабаб бўлиб, подшо маҳкамаси ходимлари билан яқиндан алоқа боғлайди, уларнинг кўпгина сирларидан, жумладан, ўтмишдаги хону бекларга, анъаналаримизга, асрий урф-одатларимизга нафрат билан қараганликларидан воқиф бўлади. Булар барчаси эҳтиросли шоир қалбида кечагина шу юртда ҳукмфармолик қилган ўрис босқинчиларининг ҳийла-найранг ва зўравонликлари оқибатида ватанжудоликда сарсон-саргардон кезиб, хоки бошқа юртларда қолиб кетган Худоёрхон шахсига қизиқишни кучайтиради. Дастлабки имкон туғилиши биланоқ у Худоёрхон ҳукмронлигининг сўнгги йиллари ҳақидаги асарларини ярата бошлайди. Эътиборни жалб этадиган бир жиҳат шундаки, Фурқат Худоёрхон ҳақидаги ўз асарларидан ташқари ўзига замондош бошқа шоирлар асарларининг ҳам Туркистон вақтли матбуотидагина эмас, балки пойтахтда рус тилида чиқадиган мўътабар илмий нашрларда чоп этилишига эришади. Ана шундай дастлабки асарлардан бири қўқонлик шоир Мулла Сиддиқ Котибнинг мухаммаси бўлиб, асар Россия Археология жамияти Шарқшунослик бўлими Ахборотининг 1892—93 йилги VII жилдида русча сўзма-сўз таржимаси билан биргаликда нашр этилган эди. «Собиқ Қўқон хони Саййид Муҳаммад Худоёр ҳақида иккинчи қўшиқ» («Вторая песня о бившем Кокандском хане Сяйид Мухаммад Худаяре») сарлавҳаси остида берилган бу асарга кириш сўзида Н. Остроумов жумладан бундай ёзган эди: «Бу қўшиқ Қўқон фуқароси Мулла Сиддиқ Котиб томонидан яратилган ва уни қўқонлик шоир Зокиржон Фурқат менга келтириб берган».

Ўзбекистон Марказий Архивида сақланаётган Остроумов фонди кўздан кечирилганида ана шу мухаммасни «Туркистон вилоятининг газети» муҳарририга топшириш вақтида унга Фурқат ўз қўли билан кичик шарҳ ҳам ёзиб берганлиги ва бахтли тасодиф туфайли шоирнинг бу дастхати ҳам келгуси авлодлар учун сақланиб қолганлиги маълум бўлди. Фурқатнинг ҳали илмда маълум бўлмаган шарҳи қуйидагича: «Бу мухаммас Фарғона мамлакатининг волийси Сайид Муҳаммад Худоёрхони марҳум хусусидаким, жамоаи қибчоқия фитнасидин жалойи ватан ва маҳруми диёр ўлди ва ғарбат кишвариға тушуб меҳнатобод жаҳондин роҳатофзойи жовидонға юзланди. Анинг афсонасини Хўқандда турғувчи Мулла Сиддиқ ном Котиб тахаллуслик мухаммас бирла адо қилмишдур».

Шариф ЮСУПОВ,
профессор

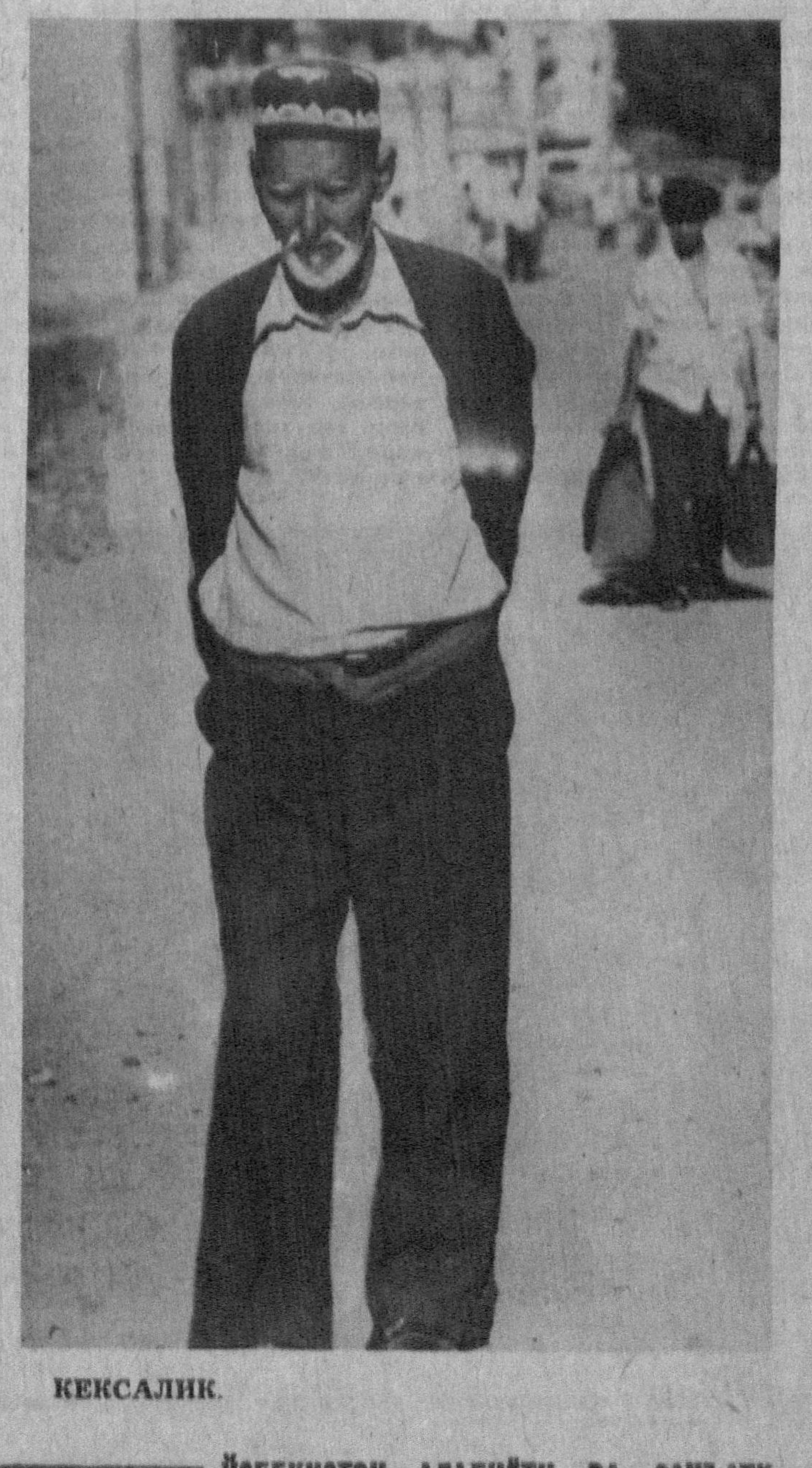

КЕКСАЛИК.

САРҲОВУЗМИ, ЗАРҲОВУЗ?

ҲАМИД ОЛИМЖОН НОМИДАГИ САМАРҚАНД ВИЛОЯТ МУСИҚА ВА ДРАМА ТЕАТРИНИНГ ИККИ СПЕКТАКЛИ ХУСУСИДА

Республикамиз мустақиллигининг икки йиллиги арафасида Самарқанд маданий ҳаётида ажойиб воқеа содир бўлди. 70 йиллик бетакрор тарихга, бой анъанага эга бўлган Ҳамид Олимжон номидаги театр шу кунларда қайта туғилмоқда. Янгидан тикланган жамоа ҳозир изланиш йўлида. Бирин-кетин спектакллар қўйилмоқда, янги-янги концерт дастурлари вужудга келмоқда. Айниқса, Собир Абдулла асари ва Тўхтасин Жалилов мусиқаси асосида саҳналаштирилган «Алпомиш» спектакли рамзий аҳамиятга эга. Зеро, миллий мустақилликнинг икки йиллиги арафасида миллий қаҳрамонлик асарининг тикланиши, театрнинг қайта туғилиши — улуғ тимсол, ҳуррият, ўзлик, қадриятларга тўла юракларни чуқур ифтихор ҳисларига тўлдиради.

«Алпомиш»ни қарийб ярим асрлик қатағондан сўнг саҳнага қайтарган режиссёр Носир Отабоевнинг сўзлари ҳам фикримизнинг далилидир: «Бу мусиқий драманинг асосий ғояси — халқнинг мустақиллиги ва бирлигини сақлаш, инсоний фазилатлар ҳақсизлик ва ёвузлик устидан ғалаба қилиши бугунги кунимиз билан ҳамоҳанг».

Мазкур асарнинг Самарқанд саҳнасида рўёбга чиқиши ҳам бежиз эмас. Зеро, айни кунларда Ҳамид Олимжон номидаги театрда Алпомиш келбат санъаткорлар қизғин фаолият билан band. Бу биринчи навбатда Ўзбекистон халқ артисти, театрнинг маъмурий-бадиий раҳбари Таъналберди Қурбоновга тегишли. Республика халқ артисти Абдурашид Эргашевнинг (Алпомиш) кучли овози, маҳорати томошабинларни ҳайратда қолдирмоқда. Гўзал ва садоқатли ватанпарвар қиз Барчин роли ижрочиси Барно Носирова қайтадан шаклланаётган жамоа учун топилма. Улар билан саҳнада ёнма-ён туриб маҳорат кўрсатаётган санъаткорлар ҳақида ҳам фақат илиқ гапларни айтиш мумкин. Ҳамма актёрлар миллий мусиқий асар яратиш учун бирдек жонбозлик кўрсатганлар.

«Алпомиш» драмасининг бош қаҳрамони — халқ оммаси. Бинобарин, асарда тарих ижодкори бўлган халқнинг куч-қудрати, юксак фазилатлари, босқинчиларга ва сотқинларга бўлган қаҳр-ғазаби кўрсатилади. Шу маънода спектаклда оммавий саҳналарга кенг ўрин берилган.

Ўзбекларнинг оқсоқоли Бойсари (Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Б. Нуриддинов) донолиги, ғурури, сотқинларга нафрати, ўз халқига фидойилиги билан эътиборни тортади.

Алпомиш — А. Эргашевни тоққа етаклаган куй элни, чорвани душмандан сақлаб қолиб, юртда тинчлик, осойишталик ўрнатиш эди. У не бир ташвишлар билан юрганда Ултоннинг (Алпомишнинг ўгай акаси) сотқинлиги туфайли эл оғир аҳволга тушади. Ултон (республикада хизмат кўрсатган артист Т. Пардаев) Барчинни ўзиники қилиб олиш мақсадида Алпомишни душманга тутиб бермоқчи бўлади. Лекин халқ ва содиқ дўсти Қоражон (артист Бахтиёр Раҳимов) туфайли Алпомиш дор остидан қутқарилади. Энди Алпомиш қорақалпоқ чавандози, тўйга келган меҳмон ниқоби остида ёвга қарши кураш олиб боради. Унинг синглиси Қалдирғоч (артист О. Абдураимова) душманлар пойгасига соврин сифатида қўйилади. Бу ерда ҳам Алпомиш синглиси Қалдирғочни, шу билан бирга элнинг ор-номусини сақлаб қолиш учун пойгада қатнашади ва ғолиб чиқади.

Спектаклда Алпомишнинг Барчинга муҳаббати халқ ҳаёти билан боғлиқ ҳолда ишонарли очиб берилган. Уларнинг севгиси эл бошига тушган кулфатларда, азобу уқубатларда тобланади. Ёш ижрочи Б. Носирова талқинида Барчин образи ниҳоятда мукаммал чиққан. Айниқса, Барчиннинг характерли қирралари Ултон билан тўқнашганда янада ёрқинроқ очилишини алоҳида таъкидлаш лозим. Ултон шу қадар тубанки, душманга таслим бўлибгина қолмай, босқинчи Тойчахондан (артист А. Каримов) нажот кутади. У ўзининг бундай ярамас қилмишлари билан томошабинда кучли нафрат уйғотади. Шунингдек, спектаклда Қоражон — Б. Каримов образи ҳам Ултонга қарама-қарши қўйилган. Қоражон Иноқ (артист Баҳром Раҳимов) образидан кескин фарқ қилади. Агар Иноқ қабиҳ ниятида тож-давлат, мол-мулк учун она Ватанига, эл-юртига хиёнат қилса, Қоражон тиниқ мақсад билан Алпомиш томонга ўтади. У Алпомишнинг изидан боришга, одамларга фақат яхшилик қилишга қатъий аҳд қилади. Эзгу ниятига эришади ҳам. Қалдирғочдек севимли ёрга эга бўлади.

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, спектаклда ҳали қиёмига етмаган ўринлар, қайта ишлашни талаб этувчи саҳналар йўқ эмас. Жумладан, режиссёр Алпомишнинг онаси Ойимжон (артист Д. Юсупова) образига актёр танлаганда, унинг ёшини ҳисобга олиши лозим эди. Ҳозирги кўринишда Ойимжон афтодаҳол, фарзанди учун куйиб-ёнган муштипар онага ўхшамайди. Шунингдек, Барчин ўзини Алпомиш билан тенг ҳис қилиши лозим эди. Артист Б. Носирова яхши овозга эга, арияларни жуда чиройли ижро этган. Аммо у ўзини баҳайбат Алпомиш олдида худди шер ёнидаги қўзичоқдек тутиши томошабинга бироз эриш туюлади. Оммавий саҳналарда, рақсларда асарнинг миллий-мусиқий драма эканлиги бироз эсдан чиқарилиб, худди опера ёки балет асарига яқинлаштириб қўйилганга ўхшайди.

Театр жамоасининг яна бир янги асари бу ерда катта-катта имкониятлар, кучлар борлигини намойиш қилди. Самарқандлик санъаткорлар республикада биринчи бўлиб саҳнага олиб чиққан «Зарҳовузнинг бўйларида» спектакли премьераси катта байрамга айланди. Бу асар носир Ҳайриддин Султонов қаламига мансуб. Мухлислар ёзувчининг дилбар ҳикоялари, психологик таҳлилга бой қиссаларини севиб ўқишган. Ўзбек насрида Абдулла Қодирий, Ойбек яратган ижод мактаби, руҳияти, услубининг изчил давомчиси сифатида бадиий сўз майдонига чиққан бу адиб инсоният ва давр дардларини, ўз қалби туғёнларини янги жанрда тажассум қилишга отланиб, яхши драматик асар ёзибди. Драмада ҳозирги кунларимизнинг зиддиятлари, мураккабликлари, аниқроғи, зиддиятли ҳангомалари тўғрисида баҳс юритилади.

Томошабин саҳнада изчил сюжет, бош қаҳрамон ёки персонажлар, ижобий ёки салбий образларни кўрмайди. Х. Султонов анъанавий йўлларни инкор этмаган ҳолда, янги изланишларини ҳам ёрқин намоён қилади. Воқеалар тизими, қаҳрамонлар хатти-ҳаракатига эрк қўйиб берилган. Ана шу эркинлик ва табиийлик образларни турли ҳолатларда кўрсатишга олиб келган. Асарда шартлилик, рамзийлик устивор. Қочирим, тагдорлик, пичинг кучли ижтимоий оҳанг касб этган. Бу муаллиф ва режиссёрнинг асардан кўзлаган мақсадини, ниятини бемалол амалга оширишга, шу кунларда бошимиздан кечираётган турли ташвишлар, турмуш қийинчиликлари, ҳар хил иллатларни ошкора фош этиш имконини туғдирган. Воқеа шу кеча-кундузда, кичик бир маҳаллада, сарҳовуз бўйида бўлиб ўтади. Барча гап-сўзлар ва воқеалар ана шу ҳовуз ҳақидаги ҳақиқат ва уйдирмалар билан боғлиқ. Ҳамма-ҳаммаси учун ҳовуз гирдоб, туташтирувчи ўқ. Ҳодисалар ва саҳналар унинг атрофида айланади. Спектакл бошида ҳам, охирида ҳам Савдойи (артист А. Каримов) пайдо бўлади ва саҳнадаги воқеа-аҳволни хатти-ҳаракатларга аралашмасдан, ўзича изоҳлаган бўлади: «Э, тавба, туппа-тузук одамлар савдойи бўлиб қолибди-ку. Балки булар ҳам шу ҳовуз бўйида алдангандир? Анави дарахтнинг тепасида?.. Тавба, тавба. Йўқ, бу ҳовузда бир гап бор...» Савдойи куйган, қуриган дарахт остида тиз чўкиб шундай дейди: «Эй, азим дарахт, кўпни кўрган доно дарахт, ҳаммаси лўттивоз. Фақат сен буларнинг баридан поксан. Ҳаромдан йироқсан. Ўзинг айт, ўзинг тил чиқариб сўйла, менга гувоҳ бўл, муттаҳамнинг додини берайлик, эй, мўйсафид дарахт». Ана шу мўйсафид дарахт катта рамзий маънога эга. Худди, шунингдек, асар персонажларининг номлари ҳам ўзида қатор тагдор рамзий маъноларни ташийди: Савдойи, Мамараис, Юнус паранг, Боқи мурда, Ҳасан кайфий, Жодугар, Гадой ота, Гадой ўғли. Келинчак, Ходим, Шариф ширкат. Бу образларнинг ҳар бирига алоҳида ғоя, бадиий мақсад юклатилган. Улар турли муҳитнинг вакиллари, кечаги кун, бугуннинг дард ва фожиаларини кўрсатишда ўзаро бир-бирларини тўлдирадилар. Жамиятдаги маънавий-ахлоқий инқирозлар кўз ўнгимиздан галма-гал ўта бошлайди. Муҳими, томошабин дил тўрида жамиятнинг шундай аҳволга тушиб қолишига нисбатан фарёд, исён уйғониб, нурли, пок ва фаровон кунлар учун курашиш ҳиссиёти уйғонади.

Мамараис (Т. Пардаев) спектаклда қарийб барча кўринишларда қатнашади, тоталитар тузумнинг типик намояндаси, расмиятчи, ўзича қаттиққўл, тартиб-интизомли жамият тарафдори. У бугунги ўзгаришлар, олатасирликни сира ҳазм қилолмайди, ҳатто, «Қаёқдасиз, Сталин ота?» дея бўзлаб юборади, «Кўр бўлгурлар, нуқул Сталинни сўкади», дея газетачилардан нолийди. У ўзича халқ томонида, қаллоб савдо ходимлари, худбин тижоратчилар билан тикма-тик олишади.

Шариф ширкат (артист А. Эргашев), маҳаллий ҳокимият ходими (артист А. Аҳмаджонов) сарҳовуз бўйларида «Сарҳовуз ширкати» ташкил этиб, мўмай пул ишлаб, бойимоқчилар, бу ниятларини «приватизация» ниқоби остида амалга оширмоқчилар.

Мамараис, Юнус паранг (артист О. Султонов), Ҳасан кайфий (артист З. Очилдиев) Сарҳовузни сақлаб қолиш учун қаттиқ курашадилар. Улар учун сарҳовуз тарих, аждодлардан қолган мерос, қадрият ва ўзликка қайтиш тимсоли.

Гадой ота (артист Б. Раҳимов) ва Гадой ўғли (артист Т. Очилтошев) ўз вақтида тоталитар тузумга обдон хизмат қилган, қайта қуришдан сўнг тўнини ўзгартирган, бироқ бу даврда ҳам қилгулик оқибатида жуфтакни ростлаб қолган кимсалар. Собиқ қизил мафкурачилар энди тақводорга айланган, дуони пул тугул, купонга сотадилар. Сарҳовузни «Зарҳовуз» деб эшитгач, тунда ўғринча сувлой кечиб, олтин излайдилар. Ота-бола янги даврга ҳам кўр-кўрона мослашиб олмоқчилар.

Жодугар образи асарда алоҳида ўрин эгаллайди. Уни республикада хизмат кўрсатган артист Раъно Жўрақулова маҳорат билан талқин этган. Жодугар зиддиятли характер. Томошабин қаршисида шаддод, маккор, лекин тўғрисўз аёл сифатида гавдаланади. Бир томондан, Жодугар образи орқали «хотин-қизларни очамиз, ҳуқуқини эркаклар билан тенг қиламиз» ва ҳоказо шиорлар билан иболи, ҳаёли аёлларимизни шу даражага олиб келганлигимиз танқид қилинса, иккинчи томондан, жодугарларнинг пайдо бўлишида ношуд, ичувчи, кўча хандон, уй зиндон эркаклар айбдорлигига заҳарханда қилинади.

Биз юқорида асарнинг мазмун чуқурлигига, маъно тагдорлигига ишора қилган эдик. Дарҳақиқат, ўринли киноя ва қочиримлар, нишонга урувчи кесатиқлар, топиб қилинган пичинглар, «қизим сенга айтаман, келиним сен эшит», қабилидаги услуб спектаклнинг жон-жонига сингиб кетган. Заҳархандалик асар бўйлаб қизил ип сингари ўтади. Айтганимиздек, ушбу услуб — йўл спектаклнинг мақсад — ғоясидан келиб чиққан.

«Зарҳовузнинг бўйларида» спектакли томошабинлар томонидан айни шу куннинг асари сифатида қабул қилинди. Муайян қиёмига етмаган ўринлар, айрим чўзиқликлар, хусусан, асарнинг бошида, баъзи ўринларда қаҳрамонларнинг гаплари билан ҳаракатлари ўртасидаги номутаносиблик каби қусурлардан қатъи назар, спектаклни шаклланаётган, янги-янги ижодий парвозларга шай жамоанинг зафари, асарни саҳналаштирган Таъналберди Қурбоновнинг режиссёр сифатида катта ютуғи деб баҳолаш мумкин.

Хуллас, театр бу асарларни саҳнага муваффақиятли олиб чиқиш билан катта ижодий имкониятларга эга эканини кўрсатди. Лекин санъат жасоратни, янгиликни, тинмай изланишни ёқтиради. Биз театрда бундай ишлаш учун барча шароит етарли, деб ўйлаймиз.

Исроил МИРЗАЕВ,
филология фанлари доктори, профессор

СУРАТДА: «Зарҳовузнинг бўйларида» спектаклидан лавҳа.

ҲУРРИЯТНИНГ ГЎЗАЛ ТИМСОЛИ

Ўзбекистон мустақиллиги байрами — муболағасиз, халқимизнинг тўкис саодатидир. Бу не-не ота-боболаримизнинг асрий орзу ва аъмоли эди. Тан олиш керакки, бизнинг авлод бу муборак муждага катта мамнуният билан эришдик. Аммо, бу ўринда мамнуният тушунчаси бағоят нисбийдир. Зеро, тарихимиз замирида ҳам уммон остидаги ўжар ва ҳалокатли тўлқинлар каби тенгсиз курашлар, мағлубият ва ғалабаларнинг омухта сувратлари бор. Мен бир санъаткор сифатида ҳали собиқ СССР мавжуд бўлган чоғлардаёқ дунёнинг бир қатор мустақил ва ривожланган давлатларида ижодий сафарларда бўлганман. Улар — Америка, Англия, Финляндия ва бошқалар. Мен у ерларда юртимиз мустақиллигини умр бўйи орзу қилиб, кўролмай ўтиб кетган муҳожир ватандошларимиз, уларнинг фарзандлари билан кўп марта мулоқотда бўлганман, армонли суҳбатлари кўнглимни ўртаган. Ўшанда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти биноси қошида турган озод ва мустақил давлатларнинг байроқларига боқиб, қачон бизнинг она юртимиз байроғи бу ерларда ҳилпираркан, деб ўкинч билан орзу қилганмиз. Ниятлар холис экан, ҳақ ўз ўрнида қарор топаркан, Ватанимизнинг ўн икки юлдузли ҳур байроғи бугун бу обрўли ташкилот қошида юзлаб ҳурриятпарвар халқларнинг туғлари қаторида ҳилпираб турибди. Бу — ҳурриятимизнинг гўзал тимсолидир.

Юртимизнинг равнақи, фаровон кунлари энди бошланажак. Муваққат қийинчиликлар аста-секин чекиняпти. Миллатнинг онги, тафаккури яхши томонга ўзгариб бораётир. Мен жаҳоннинг мустақил ривожланган мамлакатлар равнақини ўз кўзим билан кўрганлигим туфайли, мустақилликка эришган юртимиз ҳам шу давлатлардан бир сафда баркамол мамлакатга айланишига ишончим комил.

Эсимда, собиқ Иттифоқ даврида саноқли кишиларгина унинг ҳудудларидан ҳатлаб чет элларга чиқарди. Бу — бир гуруҳ санъаткорлар, спортчилар ва зиёлилардан иборат «СССР делегацияси», яъни СССР номидан ва бу «делегациялар» ўша сиёсий тузум иродасига тобеъ мамлакатларгагина ташриф буюрарди. Бугун жамиятимизнинг турли ижтимоий табақалари вакиллари — тадбиркорлар, ишбилармонлардан токи талабаларгача дунёнинг ҳамма чеккасида бор. Болаларимиз чет элларда таълим олмоқдалар. Ўзингиз ўйлаб кўринг: минг талабанинг ақалли юз нафари чинакам маънодаги ватанпарвар, чинакам олим ва мутахассислар бўлиб етишса, бу ютуқ эмасми?!

Бир санъаткор, эл кезиб юрган одам сифатида юртимизда рўй бераётган ўзгаришларни кўриб ўзимга сиғмай кетаман. Кўчаларимиз, мактаб ва хўжаликларимизнинг номи ўзгариб, уларга улуғ бобокалонларимиз — соҳибқирон Амир Темур, ҳазрат Хожа Аҳмад Яссавий, Мирзо Бобур, Ватанимиз истиқлоли йўлида жон фидо қилган А. Қодирий, А. Фитрат, У. Носир, М. Беҳбудийлар номларининг берилиши, уларнинг мероси бор кўлами билан тикланиши мустақиллигимиз эришган улкан ютуқларнинг бир зарраси, холос. Иқтисодда, қишлоқ хўжалиги ва ишлаб чиқаришда амалга оширилаётган ислоҳотлар ҳам барчанинг кўз ўнгида.

Мен Мустақиллигимизни янги туғилган чақалоққа ўхшатаман. Гўдак туғилгандан сўнг Яратган унга секин-аста жило беради. Секин-аста тили чиқади. Унинг 4—5 ёшли чоғларини кўз олдингизга келтиринг. Ёруғ жаҳонда ундан-да ширинроқ нима бор! Мустақиллик эндигина илиги қотиб, улғая бораётган эрксевар халқимизнинг жуда катта бойлигидир. Мен бу гапларни бежиз айтаётганим йўқ. Мустақил, ривожланган давлатларда бўлганимда юртимиз истиқболи ҳақида ўйлайман. Ўзбекистонимиз истиқболи унинг фасллари каби ғоят кўрклидир.

Мустақиллик — бу карвон. Карвон улкан ва чексиз йўлга аллақачон чиққан. Маълумки, карвонлар йўлида мудом чанг-тўзонлар, азоб-уқубатлар ва қийинчиликлар бўлади. Карвонни ана шундай йўллардан соғ-омон, хавф-хатарсиз, бешикаст тўкин-сочин ва фаровон манзилларга олиб ўтгувчи оқил ва зукко сарбони бор. Мен бу сарбонга нурли манзилларга кўз тиккан элимиз номидан Яратгандан сиҳат-саломатлик, куч-қудрат ва омад тилайман.

Элмурод ИСЛОМОВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, Ўзбекистон Ёшлар Иттифоқи мукофотининг лауреати

«Хушнаво»нинг наволари истиқлолга аталган

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МУСТАҚИЛЛИГИНИНГ 2 ЙИЛЛИГИ ОЛДИДАН

ИСТЕЪДОДЛАР ИСТИҚБОЛИНГ ТОРИ БЎЛСИН, ЎЗБЕКИСТОНИМ!

АНДИЖОН. Вилоят ҳокимияти Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг 1993 йил 28 июндаги қароридан келиб чиқиб ҳамда 1993 йил 1 сентябр — Ўзбекистон Республикаси мустақиллик кунига муносиб тайёргарлик кўриш мақсадида қарор қабул қилди. Ушбу қарорга мувофиқ Ўзбекистон Республикаси мустақиллик кунини нишонлашга тайёргарлик кўриш ва байрам қилиш юзасидан вилоят ташкилий комиссиясига байрамга тайёргарлик кўриш ва нишонлаш бўйича зарур ташкилий, маданий-маърифий, молиявий ишлар билан боғлиқ аниқ тадбирларни ишлаб чиқиш вазифаси топширилди.

Шаҳар ва район ҳокимликларига Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг икки йиллигини байрам қилишга тайёргарлик кўриш ва ўтказиш бўйича ишчи гуруҳлар тузиш тадбирлари ишлаб чиқиш ҳамда унинг ижросини таъминлаш вазифаси топширилди.

✦

ФАРҒОНА. Республикамиз бозор иқтисодиёти шароитига ўтаётган бир пайтда аҳолининг бўш вақтини мазмунли ўтказиш, меҳнаткашларнинг дам олишини ташкил этиш, миллий қадриятларимизни тиклаш, ёш авлодни ватанга муҳаббат руҳида тарбиялаш, тарихимизни асл ҳолида уларга етказиб бериш, истиқлолимизнинг туб моҳиятини англатиш, ўзбек миллий санъатини янада юксалтириш мақсадида Маданият ишлари вазирлиги, халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлари илмий-услубият Маркази Фарғона вилояти, Охунбобоев тумани, Қумтепа қишлоқ кенгаши ҳудудида қишлоқ маданият маркази ташкил этди.

Бу марказнинг асосий вазифаси аҳолининг муттасил ўсиб бораётган маънавий талабларини қондириш учун энг қулай шароитлар яратиш ва меҳнат фаоллигини ошириш мақсадида бўш вақтларда мазмунли дам олиш тадбирларини ташкил этиш ва ўтказишни аҳоли турли гуруҳларининг мутахассислиги, миллий, ёш ва бошқа хусусиятлари ҳамда уларнинг маданий қизиқишларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширишдир.

Қумтепа қишлоқ кенгаши ҳудудида ташкил қилинган қишлоқ маданият маркази Республикамиз мустақиллигининг II йиллиги муносабати билан «Истиқлолни тараннум этгум» номли мусиқали кеча, «Ўзбекистон — менинг Ватаним» байрам сайли, ижодкорлар ва шоирлар билан учрашув, «Меҳрижоним — болажоним» болалар байрами ва бошқа кўпгина ишларни амалга оширишни ўз олдиларига мақсад қилиб қўйганлар.

А. ЭШМУРЗАЕВ

✦

ТОШКЕНТ. Мустақилликнинг икки йиллиги вилоят ва шаҳар кутубхоналарида ҳам ўзига хос тарзда байрам қилинмоқда. Ана шундай тантаналардан бири Ўзбекистоннинг қадимий зиё масканларидан, Тошкентдаги «Турон» кутубхонасида бўлиб ўтди. Ҳам мустақилликнинг икки йиллигига, ҳам шу масканнинг 75 йиллиги олдидан ўтказилаётган адабий-бадиий кечани адабиётшунос олим Озод Шарафиддинов очди ва олиб борди. Кечада шоирлардан Эркин Воҳидов, Икром Отамуродов ўзларининг Ватан, садоқат, истиқлол ҳақидаги шеърларидан ўқидилар. Иброҳим Ғафуров ва Тоҳир Малик Ўзбекистонимизнинг истиқлоли, унинг келажаги ҳақидаги ўз фикр-мулоҳазалари билан ўртоқлашдилар. Шунингдек, профессор Ҳикмат Собиров ҳам сўзга чиқди. Адабий-бадиий кеча охирида Аброр Ҳидоятов номидаги драма театри санъаткорлари йиғилганларни ўз чиқишлари билан хушнуд этдилар.

✦

НАМАНГАН. Ушбу гуллар шаҳрининг Косонсой районидаги «Хушнаво» ашула ва рақс ансамбли Наманган вилояти номидан Тошкентдаги Мустақиллик майдонида ўтадиган катта тантаналарда иштирок этиш ҳуқуқини қўлга киритди. Шубҳасиз, бу ансамбл учун шараф ҳамда катта масъулият юклайди. Ансамбл 1982 йили Халқ ансамбли деган унвонга мушарраф бўлган. Шу кунларда «Хушнаво»ни катта байрамга тайёрлаган ва бирга олиб келган Косонсой шаҳар маданият бошқармасининг бошлиғи Қаюмжон Қориев ана шу жамоанинг ташкил этилиши ва шуҳрат қозонишида катта хизмат кўрсатди. Ансамбл бир неча бор Ўзбекистон телевидениеси орқали чиқишлар қилган, Иваново, Владимир областларида ва Болгария бўйлаб сафарларда бўлган. Катта байрам тантаналарида ансамблнинг 12та рақќоса ва 12та рақќос йигитлари карнай-сурнай садолари остида Косонсой полкасига ҳамда «Ўзбекистон» қўшиғига рақс тушадилар. Шунингдек, улар Ўзбекистон миллий боғида ўтадиган концертда ва яна бошқа тадбирларда иштирок этадилар.

✦

Республикамизнинг бошқа вилоятларида ҳам мустақиллик кунига бағишланган турли тадбирлар, анжуманлар ўтказилмоқда. Фарғоналиклар «Маданият кунлари» фестивали номи билан ўтказган ўқувчилар учун брейн-ринг, қизлар баҳс-беллашувлари, ўрта ва олий ўқув юртлари бадиий ҳаваскорларининг чиқишлари, кутубхоналардаги мустақиллик кунига бағишланган бурчаклар, китоб кўргазмалари, таниқли санъаткор Жўрабек Муродовнинг 50 йиллик юбилейи, Улуғбек таваллудининг 600 йиллигига бағишланди. Самарқандликларнинг халқимизнинг урф-одатлари, расм-русумларига асосланган оммавий сайллари, мавзули суҳбат-концертлари, дам олиш масканларида ташкил қилинган мушоиралар, мавзули кечалар, конференция, викторина ва кўргазмалар қатнашувчиларда катта таассурот қолдирди. Шунингдек, Тошкент вилоятида уюштирилаётган тадбирлар ўзининг ташкилий томонлари билан ҳам ажралиб турибди.

Ўзбекистоннинг бошқа вилоятлари, жумладан, Бухоро вилоятида шаҳар ва районлари кунлари, тасвирий ва амалий санъат кўргазмалари, «Тарбиячи-93» қизлар кўрик-танлови, Баҳоуддин Нақшбанд таваллудининг 675 йиллиги, Мукаррам Турғунбоева таваллудининг 80 йиллигига бағишланган кечалар ўтказилди. Жиззах вилоятида мустақиллигимизнинг икки йиллигини тасвирловчи кўргазмалар, маҳаллалар томонидан миллий маданиятимиз, урф-одатларимиз ҳамда турмуш тарзимиз мавзуида суҳбатлар, замонамизнинг илғор вакиллари билан учрашувлар ташкил этилди. Шунингдек, Навоий вилоятида ёш шоирлар билан учрашувлар, мустақилликка бағишланган байналмилал руҳдаги кўрик-танловлар, китоб кўргазмалари ва библиографик обзорлар, Қашқадрё вилоятида маҳалла кунлари, Ўзбекистон тарихи ва маданиятига бағишланган тадбирлар, ёш рассомлар конкурслари, вилоят кутубхоналарида суҳбатлар, Қашқадарёнинг 70 йиллигига бағишланган ҳамда ҳаваскор рассомларнинг кўргазмалари, Қарши шаҳридаги Мустақиллик майдонида ўтказилаётган халқ оммавий сайллари; Сурхондарё вилоятида эса зукколар мусобақалари, адабиётимиз арбоблари таваллудига аталган адабий кечалар ҳамда бадиий ҳаваскорлик жамоаларининг чиқишлари; Самарқанд вилоятида бадиий ҳаваскорлик жамоаларининг «Гулла, яшна, ҳур Ўзбекистон» мавзуидаги кўрик-танловлари, халқ ҳунармандчилиги, тасвирий санъат ва фотоҳаваскорларнинг энг яхши асарлари кўргазмалари, Мустақилликка бағишланган давра суҳбатлари; Наманган вилоятида ҳофиз Муҳаммаджон Азизов хотирасига бағишланган мақом кўрик-танлови, қишлоқ маданиятини юксалтиришга қаратилган маҳаллалар беллашуви; Қорақалпоғистон республикаси Нукус шаҳар Ўлкашунослик музейида ташкил этилган республика рассомларининг янги асарлари кўргазмаси, жумҳурият болалар кутубхонасида ўтказилган илмий-амалий семинар, қорақалпоқ маданиятини, урф-одат ва анъаналарини давом эттириб келаётган фольклор жамоаларининг чиқишлари катта байрам қанчалик кенг миқёсда нишонланаётганидан далолат бериб турибди.

Биз Ўзбекистонимизнинг мустақиллигини мустаҳкамлаш йўлида собит қадам ташлар эканмиз, юртимизда яшаб келаётган барча халқлар маданияти ва санъатининг ҳам мустақиллигига эришишимиз лозим. Жойларда ташкил қилинган турли миллатларнинг маданият марказлари Ўзбекистон тараққиёти, унинг маданий-маърифий ривожи, мафкуравий ғояларимизнинг ютуғи йўлида қилинаётган ишларда ўзбек халқи билан елкадош бўлиб катта миллат учун ҳам, кичик элат учун ҳам бирдай хизмат қилишлари керак.

Мустақиллик шарофати ила биз ўз қадриятларимизни, урф-одатларимизни, санъатимизнинг унутилмас қирраларини тиклашга ва ривожлантиришга эришмоқдамиз. Бу йўлда барча халқлар билан биргаликда, мустаҳкам ҳамкорликда иш олиб боришимиз лозим ва шундай бўляпти ҳам.

Ватан остонадан, маданият ва маданиятлилик озодаликдан бошланади, деганларидек, барча вилоятларда ўтаётган тадбирлар, аввало, озодаликни таъминлаш ва биноларни таъмирлаш ишларидан бошланди. Хонободда Бобур шоҳсупаси, Бўз туманидаги Бобурга қўйилган ҳайкал, Тошкент шаҳрида Амир Темурга, Улуғбекка ўрнатилаётган ҳайкаллар мустақиллигимиз шарофатидан бўлиб, айни кунларда бошқа барча вилоятлардаги маданий-маърифий муассасалардаги таъмирлаш ишлари ниҳоясига етказилди. Айниқса, бугун пойтахт ва ундаги Мустақиллик майдони қиёфаси ҳар қачонгидан ўзгача. Тошкент шаҳри ҳам халқ шодиёналарига ўзининг тегишли ҳиссасини қўшмоқда. Хуллас, мазкур тадбирлар маданият ва санъат аҳлининг истиқлол сари дадил қадамлари бўлиб, ватанимизнинг тарих саҳифаларига абадий муҳрланиб қолади.

Жасур РАСУЛТОЕВ,
Истиқболни белгилаш, илмий услубият ва ахборот республика Маркази директори

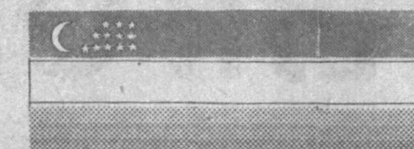

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МУСТАҚИЛЛИГИНИНГ 2 ЙИЛЛИГИ ОЛДИДАН

Абдулла ШЕР:

ИНОН-ИХТИЁР БИЛАН ТАНЛАНГАН АЛИФБО

Таниқли шоир, Тошкент Давлат дорулфунуни этика ва эстетика кафедрасининг катта муаллими Абдулла ШЕР билан суҳбат.

— Мустақиллик йўлига кирган республикамиз олдида миллий алифбо масаласи ҳам кун тартибида турибди. Бу борада ҳозир уч хил фикр мавжуд. Биринчиси — амалда ишлатилиб турган славян алифбосини сақлаб қолиш. Иккинчиси — минг йилдан ортиқ вақт мобайнида қўлланиб келинган араб алифбосига қайтиш. Учинчиси — тарихимизда қисқа муддат умр кўрган лотин алифбосини тиклаш. Айтинг-чи, сиз қандай фикрдасиз?

— Агар славян алифбоси сақлаб қолинса, тилшунослигимизда давом этиб келаётган чалкашликлар ҳам, ўқиш-ёзишдаги хатоликлар ҳам, қисқаси, лингвистик чаласаводлик давом этаверади. Зеро, бу алифбо туркий халқлар тилларига, хусусан, ўзбек тили қонун-қоидаларига зид ёзувдир. Унда бир қанча ҳарфларнинг йўқлиги туфайли тилимиздаги кўпгина товушлар ўз ифодасини топмаган. Чунончи, «сув», «сурат», «ўқувчи» сингари сўзлардаги юмшоқ «в», «бир», «хира», «сира», каби сўзлардаги қисқа «и» товушлари шулар жумласидандир. Бундан ташқари, туркий-ўзбекчага хос товушларни ифодалаш мақсадида славян ҳарфлари учун сунъий равишда ўйлаб топилган қошлар, белбоғлар, думлар тушиб қолса ёки аксинча қўшилса, сўзлардаги маъноларнинг бутунлай ўзгариб кетиши ҳам жиддий нуқсонли ҳолатдир. «Ҳар» сўзидаги «ҳ» думининг тушиб қолиши, «тугади» сўзидаги «г»нинг белбоғ билан ёзиб юборилиши ёхуд баъзи феълларда «қ» думининг тушиб қолиши ва «у»га қош қўйиб юборилиши натижасида дуппа-дуруст сўзларнинг тескари маъноларни билдириши, баъзан эса ҳақорат, сўкиш, қарғишни англатувчи хунук жаргонларга айланиб кетиши ҳаммамизга аён.

Энди араб алифбосига келсак, унинг ҳам худди славян ёзуви каби туркий-ўзбек тилига кўп жиҳатлардан мос келмаслигини кўриш қийин эмас. Аввало шуки, унда нуқталар катта аҳамиятга эга. Уларнинг тушиб қолиши ёки орттирилиши худди славян алифбосидагидек сўз маъносини бутунлай ўзгартириб юборади. Бир нуқта ёки чизиқнинг тушиб қолиши «йўқ» сўзини «нажас» сўзининг жаргон кўринишига, «гўр»ни — «кўр»га, «бор»ни — «тор»га, «қош»ни — «фош»га айлантириб юборади. Бунинг устига ўзбекча сўзларнинг ёзилишида жуда қийин ҳолатлар вужудга келади: «Хевами» — «Хива»ми; «фожеа»ми — «фожиа»ми; «муътабар»ми — мўътабар»ми; «шуъла»ми — «шўъла»ми; «мушоҳада»ми — «мушоҳида»ми; «муолажа»ми — «муолижа»ми... Тилимиздаги «и», «й», «е», «э», «ё» товушларнинг ифодаси учун биргина «йо», қаттиқ «в», юмшоқ «в», «у», «ў» товушларининг ифодаси учун эса биргина «вов» ҳарфи мавжуд ва аксинча бу алифбода учта «с», тўртта «з», иккита «т», иккита «ҳ» бор ва ҳоказо...

Демак, славян ёзувида қоладиган ёки араб алифбосига қайтадиган бўлсак, қанча-дан-қанча асрлар ва йиллар мобайнида ёзувимизда амалга оширилган ислоҳлар ёнига яна янги ислоҳлар қўшиш керак бўлади. Араб алифбоси ҳам, славян ёзуви ҳам хотира учун ноқулай, уларда сувратлар бир хиллиги мавжуд — белгилар фарқи яхлит манзаравийликка асосланмаган: фақат нуқталар, қошлар, думлар, белбоғлар билан ажралиб туради. Бу эса хатонинг кони.

— Далилларингиз жуда ишонарли. Лекин мен бошқа бир нарсани сўрамоқчиман. Бир пайтлар, янглишмасам 1988 йил эди шекилли, сиз Ёзувчилар уюшмаси пленумида ўзбек тилига давлат тили мақоми берилиши кераклигини таклиф этган эдингиз. Ўшанда ёзувимиз масаласига ҳам тўхталиб, араб ёзувига ўтишни долзарб масалалардан бири сифатида таъкидлаган эдингиз. Энди эса бошқа фикрдасиз, яъни лотин алифбосига ўтиш тарафдорисиз. Буни қандай изоҳлаб берасиз?

— Бунинг сабаби кўп. Аввало, бунда эҳтиросга берилиб, тўрда ўтирган раҳбарлар олдига кескин талаб қўйишга интилиш ҳам бор. Ёдимда, ўшанда ҳатто мен буюк форсигўй ўзбек шоираси Зебуннисобегимнинг:

Ман аз даҳани мор шакар металабам,
Аз хонаи ан кабут нар металабам,
Аз синаи наррашер шир металабам,
Аз марди бараҳнапой зар металабам, —

деган мисраларни келтириб, шўро ҳокимияти даврида ўзбек тилига давлат тили мақоми берилиши ва эски ўзбек ёзувига қайтиш илоннинг оғзидан шакару, эркак шер сийнасидан сут талаб қилиш билан баробар бўлса-да, мен шу талабларни қўйдим, дея писанда ҳам қилган эдим. Мана шу эҳтирос худди кўп замонлар коптокни сувга босиб туриб, сўнг бирдан қўйиб юборгандаги ҳолатни эслатади. Бу ҳолат коптокнинг сув юзидаги нормал ҳолати эмас. Шунга ўхшаш араб имлосига қайтиш ҳақидаги талабим ҳам кўп йиллар ман этилган истакнинг бирдан юзага чиқиши эди, яъни бояги сакраб кетган коптоқ ҳолатини эслатарди. Шунинг учун уни муайян эҳтирос маҳсули дейиш керак.

Иккинчи сабаб шуки, шўро ҳокимиятида шундай бир ёзилмаган қоида бор эди. Агар сенга юз сўм керак бўлса, албатта минг сўм сўрашинг керак эди. Ўшанда сенга юз сўм беришарди, ёхуд ишхонага битта ходимлик лавозим зарур бўлса тўртта лавозим сўрашинг шарт эди. Шунга ўхшаб менинг талабим ҳам бир жиҳатдан «Туя сўрасанг-эчки оласан» қабилидаги гап эди, яъни, эски ўзбек тилига ўтайлик десам, зора лотин алифбосига кўнишса, деган фикр бор эди.

Учинчи сабаб шуки, мен икки алифбони ҳар томонлама солиштириб кўрдим. Мутахассис-тилшунослар билан маслаҳатлашдим. Хусусан, бугунги кундаги туркшунос-тилшуносларнинг энг улкан намояндаси, бир неча ғарб дорулфунунларининг фахрий профессори, машҳур татар олими Аброр Каримуллин билан анча ёзишмалар олиб бордим. Охири шундай хулосага келдим: аввало лотин алифбосида деярли ҳар бир ҳарф алоҳида белги. Уни ёдлаб олиш осон; у тилимиз хусусиятларига мос. Қолаверса уни ёзиш қулай, чунки қалам тутган қўлни чапдан ўнгга ҳаракатлантириш ўнгдан чапга қараб ҳаракатлантиришга нисбатан анча қулай. Бу алифбони билган биринчи синф ўқувчисининг ғарб тилларини ўзлаштириши ҳам енгил кўчади. Айни пайтда, турк дунёси асосан (Туркия, Татаристон, Чеченистон, Қрим татарлари ва ҳоказо.) шу алифбони қабул қилган, озорбойжонлар, туркманлар, гагаузлар ҳам шундай қадам қўймоқдалар. Лотин алифбосига ўтишимиз натижасида биз бир умр интилиб келганимиз — туркий халқларнинг ўзаро яқинлашувига, бир-биримизни таржимонсиз ўқишимизга, ҳатто, энг улкан орзумиз бўлмиш ўрта турк тилининг яратилишига ҳам эришишимиз мумкин.

Ва ниҳоят, бу алифбога ўтиш эркин танловдир. Ваҳоланки, араб алифбоси қилич билан кириб келган. Тўғри, ислом динининг қабул қилиниши тарихимиздаги энг буюк тараққийпарварлик ҳодисаси экани исбот талаб қилмайдиган фикр. Лекин араб алифбосининг мажбуран киритилишини, ўз миллий-минтақавий ёзувларимизнинг йўқ қилиб юборилишини оқлаб бўлмайди. Ахир, Хоразмий, Фарғоний, Беруний, Ибн Синолар бирданига осмондан тушмаганку! Ирсият, тараққиёт ва тадрижийлик қонуниятлари уларгача ҳам Туронда илму фан, маданият ва санъат ривож топган эди, деган фикрни тақозо этади. Бу ўринда Афросиёб, Айритом, Қумкўрғон, Варахша ва бошқа қадимий шаҳарларимизнинг маданияти ва санъати қолдиқларини эслашнинг ўзиёқ кифоя.

«Қолдиқлари» дейишимнинг маъниси шуки, у давр илми, санъати асосан йўқ қилиб ташланган. Беруний Хоразм ёзувини билган кишиларнинг ҳаммасини Қутайба топтириб, қатл эттирганини ёзади. Араб истилоси фожиаси нақадар даҳшатли бўлганини адлома ат-Табарий ҳазратларининг «Тарихи Табарий» китобидаги мана бу сатрлар орқали яхши ҳис этиш мумкин: «У (Али ибн Муҳаммад — А. Ш.) дейди: Абдурраҳмон тўрт минг асир билан қайтиб келганида, Қутайба уларни қатл этишга фармон берди. Асирларни (майдонга) келтиришгач, Қутайба укаси Абдурраҳмонга тахтни ташқарига олиб чиқишни буюрди, сўнг у халойиқ олдига чиқди. У дейди: Қутайба асирларни ўлдиришга буюрди. Ва унинг олди томонида —минг, ўнг томонида — минг, чап томонида — минг ва орқа томонида — минг кишини қатл қилдилар.

У дейди: ал-Муҳаллат ибн Инас ҳикоя қилиб берди: Ўша куни аслзодалар қиличларини олиб, асирларнинг бошларини чопдилар; қиличлар орасида кесмайдигани, ҳаттоки ярадор қилмайдиганлари ҳам бор эди. Шунда менинг қиличимни олдилар ва у чопганини иккига бўлиб ташлайверди. Қутайбанинг қариндошларидан бири менга ҳасад қилиб, зарб ураётган кишига «Сал қийшайтириб чоп», деб имо қилди. Ва у сал қийшайтириб зарб урган эди, қиличим қатл этилувчининг жағ тишини ҳам иккига бўлиб ўтди».

Араб алифбоси ана шу тариқа қилич билан кириб келган бўлса, славян алифбоси Николайнинг замбарагию, Сталиннинг қирғинлари орқали мажбуран киритилди. Лотин алифбоси эса эркин хоҳиш билан қабул қилинган эди.

— Хўш, лотин алифбосига қайтиш осон кўчади, деб ҳисоблайсизми?

— Албатта. Негаки, ўрта ёхуд тўлиқсиз ўрта маълумотли ҳар бир фуқаро борки, у албатта мактабда ғарб тилларидан бирини ўқиган. Демак, унинг лотин ёзувини билмаслиги мумкин эмас. Бунинг устига кимё, алгебра, геометрия, тригонометрия, физика каби фанлардаги жадваллар ва формулалар ҳам лотин алифбосида. Бу ўринда биргина Менделеев жадвалини эслашнинг ўзиёқ етарли. Шунинг учун лотинчага ўтганда миллатнинг яна бир бор саводсиз бўлиши ҳақидаги славян алифбоси тарафдорларининг гаплари асоссиздир. Лекин бу ўринда муҳим бир масалани унутмаслик керак: бизнинг минг йиллик тарихимиз, адабий-маданий ёдгорликларимиз араб алифбосида, аниқроғи, араб, форс ва эски ўзбек тилларида битилган. Чунки VIII асрдан бошлаб Ажам мулкида илмий асарлар учун араб тили, шеърият учун форс тили расмий тиллар мақомида бўлган. Туркий эса сиёсат, ҳарб ва кундалик муносабатлар тили ҳисобланган. Халқ ичида бу ҳақда тўқилган кўпгина шеърлар асрлар оша бизнинг давримизгача етиб келган. Мана, шулардан бир-иккитаси:

Забони араби — забони фасоҳат,
Забони форсий — забони малоҳат,
Забони туркий — забони сиёсат.

ёки:

Забони араби — араб аст!
Забони форсий — шакар аст,
Забони туркий — ҳунар аст.

Бу сатрларнинг маъноси, менимча, изоҳсиз ҳам ҳаммага тушунарли бўлса керак.

То Совет империяси барҳам топгунга қадар миллатимиз ана шу тиллар ва ана шу алифбода битилган буюк тарих ҳамда маданиятдан йироқда тутилди. Хўш, лотинчага ўтганимизда мазкур масалани, яъни минг йиллик меросга муносабат масаласини қандай ҳал қилиш керак? Бизнингча, аввало, дини Ислом равнақига кенг йўл очилгани унинг ечимини осонлаштиради. Иккинчидан, маориф тизимида эски ўзбек тилини (ёзувинигина эмас!) иккинчи синфдан бошлаб ўқитиш лозим бўлади. Кейинчалик, эса юқори синфларда, икки йил форс тили, икки йил араб тилини ўқитиш маъқул. Бир қарашда бу икки тил учун таклиф этилаётган вақт камдек туюлади. Лекин аслида эса бундай эмас. Чунки эски ўзбек тили луғат таркибининг тахминан ярмидан кўпини форсий ҳамда арабий сўзлар, ўзаклар ва бирикмалар ташкил этади. Демак, эски ўзбек тилини билган ўқувчининг форсча луғат бойлиги унинг форс тилини осон эгаллашини таъминласа, араб тилини ўрганиш пайтида эса унга эски ўзбек ва форс тиллари таркибидаги арабча сўзларни ўзлаштиргани катта ёрдам беради. Ўзбек ўқувчиси учун бундай изчил қулайликни худонинг иноят деса бўлади. Баъзилар ўқувчиларни қийнаб, мактабларда араб ва форс тилларини ўқитишнинг нима кераги бор, дейишлари мумкин. Уларга жавобимиз битта: миллатимиз бундан буён манқуртлик ҳолатидан чиқиши, ўзининг кимлигини билиб яшаши лозим. Токайгача ўзлигимизни ўзгалар орқали ўрганамиз?! Ана шу сабабга кўра ҳар бир ўрта мактабни битирган турк-ўзбек ўқувчиси бу уч тилни билмоғи шарт.

— Демак, араб алифбоси тарафдорларининг халқимиз ўз тарихини, маданий меросини тўғридан-тўғри ўрганиши учун ҳам эски ўзбек ёзувига қайтишимиз керак, деган гаплари асосли, эътиборга лойиқ экан-да. Буни ўзингиз ҳам айтиб турибсиз. Шундайми?

— Асло ундай эмас. Гап бу ерда фақат ёзув устида эмас, аввало, тиллар — эски ўзбек тили, форс тили ва араб тили устида, қолаверса, бу тилларнинг босма ёзуви ҳақида кетяпти. Бизнинг меросимиз эса асосан қўлёзмаларда. Қўлёзмаларни эса эски ёзувга ўтамизми, ўтмаймизми — барибир халқ оммаси ўқий олмайди, фақат оз сонли мутахассисларгина уларни босма ёзувга ёки лотинга ўгириб бериши мумкин. Мана бир мисол. Бир неча йил бурун ёзувчиларнинг Ялтадаги ижод уйида Аълохон Афсаҳзод, Исо Абдураҳмон ва камина айланиб юриб қадимий битиктошни учратдик. Булоқ устига ўрнатилган бу мармардаги ёзувни, гарчанд ҳаммамиз араб имлосини билсак ҳам, ичимизда фақат биттамиз анча қийналиб ўқидик. У куфий ёзувидаги битик экан. Уни қийналиб ўқиган дўстимиз Тожикистон Фанлар академиясининг мана-мен деган матншунос олимларидан, докторлик диссертациясини ҳам матншуносликдан ёқлаган Аълохон Афсаҳзод эди.

Шуни биз аниқ билиб олишимиз керакки, тарихимиз ҳам, илмий-маданий ёдгорликларимиз ҳам, обидаларимиздаги битиклар ҳам баъзи саводхонлар ўқий олиши мумкин бўлган настаълиқдагина эмас, балки куфий, сулс, девоний, райҳоний сингари анча мураккаб ёзувларда битилган. Бундай ёзувларни боя айтганимдек, нафақат оддий халқ, балки шарқшунослик факултетини битирган олий маълумотли ёшларимиз ҳам ўқий олмайдилар. Махсус мутахассислargina бу юмушга қодирдирлар. Агар бундай мутахассисларни санасак, уларнинг сони мамлакатимизда ўн нафарга етадими, йўқми — номаълум. Эҳтимол камроқ, эҳтимол кўпроқдир. Лекин ҳар ҳолда уларга нисбатан «бармоқ билан санарли» деган ибораи қўлласа бўлади. Шу сабабли араб алифбосига ўтсак халқимиз қўлёзмаларни шариллатиб ўқийверади деган баъзи араб алифбоси тарафдорларининг гапларини ўжарларча баҳона излаш ёки масаланинг моҳиятини тушунмасдан келиб чиқиб фикр юритиш оқибатидир.

Бундан ташқари шунчаки ўқиш бошқа, ўқиб тушуниш бошқа. Ҳар бир араб имлосини билган одам Рабғузий, Навоий, Нодирабегим асарларини ўқиб тушунаверадими? Йўқ, албатта. Бунинг учун у эски ўзбек тилини билиши керак, худди шунингдек, у форс тилини билмасдан туриб Яздийни, Ҳофиз Бухорийни, Бедилни, араб тилини билмай туриб ал-Хоразмий, ал-Фарғоний, ал-Форобий, ал-Беруний асарларини ҳам тушунмайди.

Шу сабабли, бу борада чуқур мулоҳаза билан фикр юритмоқ, баҳслашиш учунгина баҳс юритиш эмас, балки ҳақиқатни юзага чиқариш учун баҳслашмоқ лозим. Агар жиддий ўйлаб кўрилса, лотин алифбосига ўтган ҳолда, боя айтганимиздек, мактабларда уч тилни (ёзувнигина эмас!) ўрганиш йўлга қўйилса, халқимизнинг саводхон қисми Тошкент нашриётларидан кутиб ўтирмасдан Қоҳира, Теҳрон, Бағдод, Кобул ва бошқа кўпгина шаҳарларда босма ёзувга ўгириб нашр этилган меросимизни асл нусхада ўқиш имкониятига эга бўлади.

— Баъзилар, шу иқтисодий танқислик пайтида алифбо ўзгартириб яна харажатларни кўпайтириш шартми, деб ўйлайдилар. Сиз бунга қандай қарайсиз?

— Мен бунга мутлақо қўшилмайман. Ахир, биз мустақил миллат бўлайлик деб ана шу танқисликка рози бўлдик-ку! Агар қорнимизни ўйлаганимизда, эгни бут, қорни тўқ қуллар бўлиб яшайверишимиз мумкин эдику! Мустақилликнинг нима кераги бор эди! Гап шундаки, тезроқ янги алифбога ўтишнинг нафақат маданий-маънавий аҳамияти, балки сиёсий-ижтимоий томони ҳам бор. Славян алифбоси мавжуд экан, русийзабон аҳоли илму маданиятимизни ҳам, ўзбек тилини ҳам жиддий қабул қилмайди. Чунки, кирилл ҳарфлари ўрис ҳукмронлигининг асосий рамзи бўлиб келган. То бу ҳарфлар ўзгармас экан, жумҳуриятимизда бўлаётган ўзгаришларга русийзабон аҳоли етарли эътибор бермайди, ёхуд уларга ўткинчи нарсалар деб қарайди. Бу атайин қилинаётган ўжарлик эмас, балки табиий руҳий ҳолат. Бу ҳар икки томон — туб аҳоли учун ҳам, русийзабонлар учун ҳам фақат фойда бўлур эди. Муносабатларга аниқлик кириб, икки томоннинг ҳам кўнгли жойига тушарди.

Хуллас, лотин алифбосига зудлик билан ўтмоғимиз замон тақозоси. Чунки бу алифбо, боя айтганимдек, қилич билан ҳам, замбарак билан ҳам кириб келмаган, уни фахр ила Ўзбекистонимизнинг, бутун Туркистонимизнинг ўз инон-ихтиёри билан танлаган, мустақил алифбоси дейиш мумкин. Зеро мустақил алифбо — мустақиллик алифбоси бўлмоғи даркор.

БОБОЛАР РУҲИ ШОД БЎЛАЖАК

Боши иккинчи бетда

Ўзбек профессори, фан доктори илмий салоҳияти ва иқтидорига, илм-фан ривожига қўшаётган ҳиссасига кўра ҳеч бир халқнинг алломасидан кам бўлмаслиги керак. Бирор республика ўз профессорлари сонини кўпайтираман, деб мусобақа ўйнаса борми — бу, нимага олиб келиши ҳаммага аён. Бундан фақат олимлари сафини сунъий равишда кўпайтирган халқгина ютқазади, холос. Шунинг учун республикалардаги эксперт гуруҳларидан ташқари ўзаро экспертларнинг бўлиши ҳам фақат наф келтиради. Масалан, бизда туркология соҳасида муайян илмий мактаблар вужудга кела бошлади. Украина, Молдова ёки Россиядаги туркология бўйича илмий иш қилувчиларга, албатта, бизнинг ёрдамимиз керак бўлади. Ўз навбатида биз ҳам муайян ихтисосликлар бўйича доврuқли илмий марказлардан фойдаланишимиз мумкин.

— Яхши мақсаддаги ана шу ишлар ўз-ўзидан фан йўлида яна эски маъмуриятчиликларнинг тикланишига олиб келмасмикин?

— Ҳушёрлик унутилганда, эҳтимол сиз айтгандай ҳам бўлиши мумкин. Бироқ шуни унутмангки, консервативлик ОАК тизимининг табиатига хос. Биз эндиликда нафақат «фанний макон», балки умуман Европа ва Америка тизимлари билан ҳамкорликда ишлай оладиган бўлишимиз керак. Ҳозирча Америка ва Европада ягона аттестация тизими мавжуд эмас. Бироқ шубҳасиз истиқболли усуллар мавжуд. Келажакда биз улар билан ҳам қўшилган ҳолда балки битта халқаро аттестация тизимига келишимиз мумкин бўлар.

Бундан ташқари, ОАК — бу, фақат диссертация ҳимоясини тасдиқлаш ва унвонлар бериш билан шуғулланувчи ҳайъатгина эмас. Биз ўзимизда жо бўлган кучли эксперт гуруҳлари имкониятидан катта-катта лойиҳаларни экспертдан ўтказишда ҳам бемалол фойдаланишимиз мумкин.

Яна бир муҳим масала — бу, ижтимоий фанлар истиқболи билан боғлиқ. Илгари бу соҳа ривожига алоқадор нимаики бўлса марксизм-ленинизмга олиб бориб боғлар эдик. У кўп ғирромликларга йўл очди. Бизнинг мустақиллик шароитидаги ижтимоий фанларимиз сохта мафкураларни тан олмайдиган тарихий тараққиёт қонунларига асосланиши керак. Шу мақсадда фалсафа соҳасида янги дастурлар тузяпмиз. Фанлар академияси, Фан ва техника бўйича давлат қўмитаси билан биргаликда аввалги асл ҳақиқатлардан кўз юмувчи, тарихни мустамлакачилик ақидаларидан келиб чиққан ҳолда бир томонлама ўрганувчи тамойиллардан мутлақо холи бўлган дастурлар устида иш олиб борилмоқда. Тарихчиларимиз мактабда ҳам, олий ўқув юртларида ҳам Русия ва Романовларнинг тарихини ўқитишдан чарчамас эдилар. Ўзбекистон тарихи сингари туркология фанимиз ривожига ҳам йўл берилмас эди. Эндиликда фалсафа, тарих, Ўзбекистон тарихи сингари ижтимоий фанларимиз, қиёсий туркология янги асосларда ривожлантирилиши керак.

— Имло масаласида жуда кўп мулоҳаза ва мунозаралардан сўнг ниҳоят лотин ёзуви маъқул кўрилди. Ҳали ҳам бу масалага иккиланиб қаровчилар йўқ эмас. Сиз бу ҳақда қандай фикрдасиз?

— Мен ўзимни лотин имлосига ўтишни биринчилардан бўлиб кўтарганлардан бири деб биламан. Бизнинг жаҳон цивилизациясига, сиёсатига тезроқ киришиб кетишимиз, қолаверса туркий халқларнинг бирлашиши учун, албатта, лотин ёзуви зарур. Ҳозир барча туркий халқлар шу имлога ўтмоқдалар. Бироқ, бу борада шошма-шошарлик ҳам, сусткашлик ҳам кетмайди. Менимча, дастлаб мактабларда ҳар иккала ёзув — лотинча ҳам, кириллча ҳам ўргатилавериши керак. Муайян муҳит ва шарт-шароит яратилгач, тўлиқ ўтиб қўя қолинади. Ўтиш жараёнидаги мураккабликларни енгишда шоир ва ёзувчиларимизнинг 30-йилларда лотин ёзувида нашр қилинган китобларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Бу китобларнинг факсимел нашрларини чиқариш керак. Четдан ҳам китоблар олиш мумкин, деб ўйлайман. Айни пайтда имло-алифбога боғлиқ ҳолда туркий халқларни бирлаштириш учун Ўзбекистонда халқаро туркология марказини очиш керак. Бу геополитик нуқтаи-назардан ҳам зарурдир.

— Фан равнақи учун жаҳон ахборотлари, хориждаги олимларнинг тадқиқотлари натижаларини кузатиб бориш ниҳоятда зарур...

— Афсуски, биз ҳозирча Европа, Америкада чиқаётган илмий нашрларни ололмаяпмиз. Ҳисоблаб кўрсак, бунга кам деганда 200 минг доллар керак экан. Муаммо ҳозирча ҳал бўлмасдан турибди. Республика Фанлар академияси унинг тезроқ ҳал этилишига эришиши керак. Математика, физика, биология, химияга оид хорижда чиқадиган журналлар сув билан ҳаводек зарур. Илмий ахборотларнинг оқими узилиб қолмаслиги керак. Тафаккурни, маданиятни, маънавиятни биққи муҳитда ривожлантириб бўлмайди. Биз кутубхоначилик ишимизни ҳам давлат миқёсида ҳал этишимиз, бу соҳадаги эҳтиёжларни қондириш йўлларини излашимиз керак.

Фан фақат кашфиётлар яратишнинг ўзи билангина чегараланиб қололмайди, Мавжуд кашфиётларни, янгиликларни, янги техникани ҳаётга татбиқ этиш масаласи ҳам муҳим. Маълум сабабларга кўра аввалги иқтисодий алоқаларнинг узилиб қолганлиги ҳаммага аён. Бироқ, биз ҳамма нарсани ўша алоқаларнинг узилиб қолганлигига йўйиб хотиржам ўтирмаслигимиз керак. Ҳозиржавоб бўлишимиз лозим. Келмай қолган, етишмаётган нарсани ўзимиз тез ва соз чиқариш йўлини тутишимиз керак. Масалан, ҳозир дори-дармонлар камайиб кетган. Бундай қарасангиз дори-дармонлар тайёрланадиган ўсимликлар манбаи бизда сероб. Улардан дори тайёрлаш, технологияларини яратувчи энг зўр химиклар бизда бўлса. Алколоидлар, ўсимлик моддалари кимёси яхши ривожланган бўлсаю, фармацевтика саноатимиз оқсаса?! Мавжуд имкониятлардан фойдаланиб, бу саноатни оёққа қўйиш халқ саломатлигини сақлашда катта истиқболлар очиши шубҳасиз.

Шундан келиб чиққан ҳолда витамин саноатини ҳам ривожлантиришимиз керак. Чунки у чорва емига қўшиладиган турли витаминлар, гормонлар, омухта моддалар ишлаб чиқариш учун зарур. Биздаги энг катта муаммолардан бўлмиш оқсил етишмовчилигини ҳам шу йўл билан бартараф этиш мумкин. Эътибор беринг, халқимизнинг сиҳат-саломатлиги аъзои баданимиздаги оқсил балансининг меъёрда бўлишига боғлиқ. Энг кўп оқсил эса паррандачилик, балиқчилик, чорвачилик маҳсулотларидандир. Уни сероб қилиш учун бу соҳаларни худди Голландиядагидек индустриал асосга қўйиш керак. Бу эса назарий микробиология ютуқларидан амалиётда самарали фойдалана билишни тақозо этади.

— Юртимиз эришган ҳуррият истиқболлари учун сув, энергия муаммоларини олдиндан кўра билиш муҳим. Бир томонда Орол денгизининг тақдири, иккинчи томондан ёнилғи манбалари минтақамиз учун фавқулодда масалалар бўлиб турибди. Фанимиз, олимларимиз бунга қандай жавоб берадилар?

— Бу муаммолар фақат минтақавий масалагина эмас, улар умумжаҳон кўламидаги ғоят ўткир масалалардир. Оролнинг тақдирини фақат сув, сувдан фойдаланиш усулларигина ҳал қила олади. Мен бир неча йил бурун Жанубий Америкада, Перуда бўлганда тупроқ остидан суғориш усулини ўз кўзим билан кўрдим. Жуда кам сув билан қуруқ тупроқда пахта ва бошқа экинлар ўсаверар экан. Ўшандай суғориш технологиясини қўллаш воситасида бизнинг сув манбаларимиз билан ҳозиргидан ўн баравар кўп ерларни экинзорга айлантириш мумкин. Чўлу даштлар, тоғ ва тоғ ён бағирлари, тоғ этакларида бу усулни қўллаш туфайли барча турдаги экинлардан юқори ҳосил олиш, бинобарин сув сарфини ҳозиргидан бир неча баробар камайтириш мумкин. Фақат шуни айтиш керакки, уни жорий этиш катта сарф-харажатлар билан боғлиқ. Мустақил республикамиз оёққа туриб олгач, биз барибир эрта бир кун шундай тизимларга ўтамиз.

Оролнинг тақдирига алоқадор яна бир масала — бу, Қорақум канали сингари саҳро ичидан ўтиб, жуда кўп сувни қумга сингдириб юбораётган улкан сув иншоотларини бетонлашдан иборат. Бизнинг қўшнимиз ва қардошимиз бўлган Туркманистоннинг истиқболини Қувайтга тенглаштирмоқдалар. Мен бундан астойдил қувонган ҳолда айтаманки, иккинчи Қувайтга айланадиган қўшнимиз учун машҳур каналнинг ҳеч бўлмаса баъзи қисмларини бетонлаш оғирлик қилмаса керак. Ахир, Орол — бу ҳаммамизнинг тақдиримиз. Тўғрисини айтсам, денгизни сақлашга доир бошқа лойиҳаларнинг унчалик тайини бўлмай турибди. Каспийдан сув олиш учун ҳам жуда катта харажат керак. Умуман бу лойиҳа келажакнинг иши. Ҳозирча Марказий Осиёнинг суғорма деҳқончилигини янгича технологияга ўтказишга сарф қилсак бўлмайдими? Шунда қанча сувни тежаш мумкин — булар ҳисоб-китоб қилиб кўрилиши, халқаро экспертлар назаридан ўтиши керак.

Иккинчи саволингизга келсак, назаримда истиқболимиз яна кўп йиллар янги нефт ва газ конларини қидириб топишга боғлиқ бўлади. Чунки бизда энг сероб бўлган қуёш энергиясидан фойдаланиш бобида тадқиқотлар бору, аммо сезиларли ютуқлар йўқ. Қуёш энергиясидан фойдаланиш масаласида умуман жаҳон кўламида бирор жиддий нарсага эришилмади ҳисоб. Умидбахш қадамлар эса қўйилмоқда.

Илгари хўжалик юритишнинг социалистик системасини жорий этайлик, деб кўп гап сотар эдик. У бизга фақат бутун жаҳон тан олган йўллардан тойишга олиб келди. Эндиликда хўжалик юритишнинг, ердан фойдаланишнинг рационал, оқилона тизимларига юз буришимиз керак. Ҳозирча бизга бу борада тафаккуримиздаги консервативлик, эскича фикрлаш халақит бериб турибди. Ҳолбуки, мустақиллигимизнинг истиқболи эскича тасаввурлардан тезроқ қутулиб, чинакам янгича фикрлай олишга боғлиқдир.

— Суҳбатимизни юртимиз истиқлолига доир ўзгаришлар билан бошлаган эдик. Истиқлол халқимизнинг буюк армони эди. Мана эрта-индин унинг икки йиллигини ҳам нишонлаймиз. Сиз умри бўйи шу истиқлолни орзулаб яшаган машҳур ёзувчимиз Ойбек домланинг ўғиллари, қолаверса халқимиз орасидан етишиб чиққан етук биофизик ва физиолог олим сифатида байрамни қандай туйғулар, ҳис-ҳаяжон билан қарши олаяпсиз?

— Тўғри, айтдингиз, мустақиллик ота-боболаримизнинг орзуси, тилаги эди. Менинг ўйлашимча, бизнинг ҳаётимизда бундан катта воқеа бўлмаган, бўлмайди ҳам. Шу боис биз бу байрамнинг, истиқлолнинг қадрига етишимиз, уни кўз қорачиғидек асрашимиз, мустаҳкамлашимиз керак. Сиз отамни эслатдингиз. Бобом Саидносир Миржалилов ҳақида ҳам эшитгансиз. У киши Туркистонда янги мактаб очганлар. Жуда кўп тараққийпарвар шахслар шу мактабда сабоқ олишган.

Яна бунинг устига ўша ўн еттинчи йилдаёқ Қўқонда илк бор истиқлол байроғини кўтарган Туркистон мухториятининг аъзоси бўлганлар.

Мана, Тошкентнинг қоқ марказида улуғ бобомиз Амир Темур ҳазратларига ҳайкал ўрнатилди. Бу истиқлолимизнинг моҳиятидан келиб чиққан ва унинг ўзи сингари жуда катта ва тарихий воқеадир. Бунинг биз учун, мустақиллигимиз истиқболи учун, миллий ўзлигимизни англаш учун катта аҳамияти бор.

Яқинда Москва газеталарининг бирида ўқиб қолдим. Ўзбеклар ўз Темурларини ҳам эслашаяпти, деб ёзибди. Ҳей, шоввозлар, дегим келди, ўзбек халқи ҳеч қачон Амир Темурни унутмаган. Биз ҳеч қачон бу буюк бобомизни унутган эмасмиз. Биласиз, 30-йиллар ўзбекнинг бошига қора кунлар тушган энг қийин давр бўлган. Яқинда дадамнинг архивидан ўша йилларга оид қўлёзмалар чиқди. Биз шу чоққача, дадам фақат «Навоий» романини ёзиш учун кўп тарихий материал йиққан, деб келардик. Энги маълум бўлишича, у киши 30-йиллардан бошлаб бутун умри бўйи Амир Темур тўғрисида материал йиғиб келган эканлар. Клавихонинг Амир Темурга оид китобини тўлиқ конспект қилиб чиққанлар. Тарихий-илмий жиҳатдан буюк соҳибқирон тўғрисида асар ёзишга тайёргарлик кўриб қўйган. 30-йиллардаёқ Темур тўғрисида шеър ва достонлар бошлаб қўйганига қарамай уларни ҳеч бир тўпламига киритмаган.

У кишининг 1965 йилда ёзилган Темур ва Бобур тўғрисидаги шеърларини эса ўқигансиз. Дадам Амир Темур тўғрисида роман ёзаман, дердилар. Бироқ у пайтлар замона зўрники эди. Амир Темур ҳақида тарих ҳақиқатига зид бориб, уни фақат қоралабгина асар ёзиш мумкин эди. Ойбекдай ёзувчининг эса бунга асло қўли бормас эди. Ишончим комилки, буюк Амир Темур ҳақидаги асарлар энди ёзилади. Боболаримиз руҳи мангу шод бўлажак!

Суҳбатдош Мурод АБДУЛЛА

МУСТАҚИЛЛИК ҚЎШИҚЛАРИ ТАНЛОВИ

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси, Ўзбекистон Композиторлар ва Бастакорлар уюшмаси ҳамда республика ижодкорлар жамғармаси танлов ҳайъати Ўзбекистон мустақиллигининг икки йиллигига бағишланган энг яхши қўшиқлар танловининг натижаларини кўриб чиқиб, қуйидагиларни ғолиб деб топди:

БИТТА 1-МУКОФОТ: Рустам Абдуллаев музикаси, Нормурод Нарзуллаев шеъри «Тўйлар муборак» қўшиғи учун.

ИККИТА 2-МУКОФОТ: Баҳрулло Лутфуллаев музикаси, Абдусаид Кўчимов шеъри «Яйра Туркистоним» қўшиғи учун.

Ҳабибулла Раҳимов музикаси, Тўра Мирзо шеъри «Анқара—Тошкент» қўшиғи учун.

УЧТА 3-МУКОФОТ: Аваз Мансуров музикаси, Азим Суюн шеъри «Ватан гимни» қўшиғи учун.

Баҳрулло Лутфуллаев музикаси, Саъдулла Ҳаким шеъри, «Мустақиллик қасидаси» қўшиғи учун.

Иброҳим Ҳамроев музикаси, Тўлқин шеъри «Ватан озод» қўшиғи учун.

БЕШТА РАҒБАТЛАНТИРУВЧИ МУКОФОТ:

1. Ислом Оллоберганов музикаси, Ҳамроқул Ризо шеъри «Ўзбекистон ортга қайтмайди» қўшиғи учун.
2. Бахтиёр Асанов музикаси, Нормурод Назруллаев шеъри «Эрк муборак» қўшиғи учун.
3. Шафоат Раҳматуллаева музикаси ва шеъри «Истиқлол бонги» қўшиғи учун.
4. Иброҳим Ҳамроев музикаси, Тўлқин шеъри «Меҳнат» қўшиғи учун.
5. Ислом Оллоберганов музикаси, Абдул Ҳаким Шаърий Жузжоний шеъри «Ўзбекистон қасидаси» қўшиғи учун.

Янги томоша

Ҳазорасп район халқ театри ижодий жамоаси ўз мухлисларига янги саҳна асари тақдим этди. Драматург Муҳаммад Хайруллаев қаламига мансуб «Тилла заём ютуғи» саҳна асарида бугунги кунимиз, замона зайли билан бойиб қолишга интилаётган кишиларнинг характерлари кулгули саҳналарда намойиш этилган. Асарни режиссёр Ғофиржон Отамуродов саҳналаштирган. Саҳна безакларини рассом Илҳом Панаев ишлаган. Спектаклдаги асосий ролларни ҳаваскор артистлардан Саъдулла Рўзметов, Пўлатжон Хўжаев, Бахтиёр Жуманиёзов, Саъдулла Рўзибоев, Даврон Одамбоев ва бошқалар ижро этмоқдалар.

Салоҳиддин СИРОЖИДДИНОВ

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси ёзувчи Дилшода Саидолимовага онаси

Анора ҚУДРАТОВА

вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик билдиради.

Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти Салоҳиддин Солиевга укаси

Исомиддин СОЛИЕВ

бевақт вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси Ёзувчи

Андрей Владимирович СТАНИШЕВСКИЙ (Азиз Ниалло)

вафот этганлиги муносабати билан марҳумнинг оила аъзоларига чуқур ҳамдардлик билдиради.

ШУМ БОЛАНИНГ ЧОЙХОНАСИ

ЧЎЛПОН

ҚИШЛОҚ КАПИРАТИФИ

ҲИКОЯ

I.

ҚИШЛОҚНИНГ КЎКЛАМИ КАБИ кўкламни шаҳарда сира кўра олмайсан киши.

Қишлоқ кўклами — алвонгулли чит кўйлак кийган соғлом бир қизго ўхшайди. Унинг юзлари энг аввал шафтолининг гуллари билан жуда чиройлик бўлиб қизорғон қизларнинг юзларидай алвонлашиб кетади...

Қишлоқда ҳар бир ҳовлида диярлик икки-уч туб шафтоли ёки ўрик бўлади. Қиш бўйи увиб, шимтирашиб чиққан у бечоралар, кўкламнинг ҳовури билан жонланолар. Қўл чўзиб, қулоч ёйиб, кериша-кериша, қуёшдан дармон сўрай бошлойлар.

Қуёш бўлсинда бахл бўлсин эмиш! Йўқ, йўқ! «Кимга мендан нима керак бўлса олсин!» дийди қуёш, ҳовч-ҳовч дармон сочади...

Қишлоқ каттагина. Катта, қотнов йўлнинг усти. Катта йўлда ҳовлиси бор деҳқонлар энг ширин уйқудан араваларнинг ғичирлашлари орқасида уйғониб киталар. Кўчага бурун зомонлардо кўп шоғол тўкдирилган ,ўшо шоғол тошлорнинг устидан оғир араванинг ғилдираги ўткан вақтдо «дилхирож» овоз чиқоди...

Қишлоқнинг гузари ҳам бор. Бурун зомонларда 5—6 та дукан ҳам бўлар эди. Бебозор кунлари қишлоқларнинг майда-чуйда камкўстлари шу ерда битар эди. Ўша дўконларнинг эгалари қишлоққа болахонали туника томли, «лампали» иморат солдириб, болохонасиға яна ғўзапоё ғороми босиб тошлоғон эдилар. Шаҳардан чиқиб келган бойлар, извошда ёки яхши гумиллаган соёвон аравада ўтиб кетаётиб: «Ҳа... бу қишлоқи бойнинг жойи экан!» дияр ва эрмак қилиб кулар эдилар. Томдан кўра кўбрак адрнинг ёнбоғрига ўхшоғон у ёпқининг остида бир айвон билан бир меҳмонхона бўлғучи эди. «Меҳмонхона» бўлғони учунми, ё бошқо бир сабаби борми, — нима бўлса ҳамки, экита теразаси ҳам бор. Ундан ёриғ киради деган одом, албатта хато қилади: чунки, теразининг айнаги янги солинғон вақтида ҳам артилмаган эди, ҳали ўша бўйича турибди. Ҳатто бир кўзини бир кун бололор тош отиб синдирғон эканлар, у ернга хамир билан эски бир газитни ёпишдириб қўйибдилар. Агарда тераза қилмосдан косибларникидак, оддий ёғлиқ қоғозли «дарпарда» қилинғон бўлса, балки анча ёриғ бўлор эди... Теразани, умуман иморатнинг «дурадгорлик» қисмини бажарган уста, шаҳарнинг алла қайси бир жойида бирор бойнинг дурустгина меҳмонхонасини ёнглиш кўриб қолғон бўлса керак, теразанинг ости-устига биттадан илгак қилиб қўйғон экан, уй эгасининг кичик ўғли очиб-ёпиб тумолоқ тўқмоқчосини синдириб қўйғон. Шундан кейин қиш ёқинлошқонда тошқоридоғи қорол бола арава ғилдирагига қоқилотурғон қолпоқбош михдан иккитасини баланд-пасига қоқиб қўйғон... унинг ҳам биттаси қоқоётғонидо букилиб қолғони учун, ёнбошқа қороб ётқизилғон...

Уйнинг устини тохта «лампа» қилдирмоқчи бўлинғон экан, шу учун на васса ва на бошқа нарса йўқ. Билакдай-билакдай ходочаларни хуник-хуник қилиб ётқизилғонда, устига шох ташланиб лой босилғон...

Деворлори кейинча «бимлимат» қилдирилмоқчи бўлинғондир, лекин солинғониғо 7—8 йил бўлғон бўлса, ўшандан бери ҳатто ганжсиз туради. «Ганж»боп қилиб наридан-бери бир мартаба шуволғон. Лекин «ганжчўп» билан ҳам эмас, «андава» билан ҳам эмас... Худо билади нима билан!

Меҳмонхонанинг бошқа бир хусусияти йўқ. Фақат фанорғина бор. Бир неча оғир гап билан уни ҳам кўрсатамизда, мақсадга кўча қоламиз: Фанор — 16нчидан юқорироқ, 40нчидан анча пас... Осмо фанор. Газмолнинг тойини боғлойтурғон ёполоқ — жиякнусха темир билан шипка осилғон. Унинг шишаси бутун; лекин, олинғондон бери артилмаган, тутаб, қорайиб, қозоннинг «кети» бўлиб қолса ҳам артилмаган. Артилса ҳам латта билан эмас, қўл билан ва қўлнинг бир иккита узун бармоқлари билан! Таги (ёғхоноси) тешикми, нима бало, ёғи оқади, шунинг учун тагига бир газитни боғлоб, буқоқдой қилиб осиб қўйғонлар... Албатта унинг ҳам бир қадар ёриғи шишанинг ичнигина ёритодир...

Уй эгаси Абдиқодир ака, албатта, қишлоқнинг биринчи бойлоридан бўлмоса ҳамки, «бой» сўзини исмига қўшиб олғон, юрт ичида, давлати бор учун «эсли, ақлли» соналиб юрганлардан. Ҳалиги меҳмонхоно унинг кўб бой эмас, ўзига тинч бир савдогар бўлғонлиғини кўрсатади. Меҳмонхононинг юқорида кўрганингиздек — алла қанча камчилиги бор. Лекин меҳмонхона тугил, оғил қотори бир уйга эга бўлмоғон бечора қишлоқиларнинг оросида Абдиқодир аканики шоҳона, шоҳона! Бир неча маҳалланинг гапи, тўкмаси ўшаникида бўлади. Ўчоғи яхши, қуруқ саржинларни кўб кўрган; кўб бўрдоқи қўйларнинг гўштларидан ширин селлар, кўб семиз илвасинларнинг танларидан хуш исли ёғлар ўша ўчоқнинг худди қучоқчасиға килкиллаб томғон... кўб меҳмонлар келган, кўб азизлар «муборак» қадамлари билан гилам ва кийгизларни тўзитиб кетканлар...

Абдиқодир ака қўли очиқ одам эди. «Насибаси» қўшилғон ҳар бир банда уникида бир кеча-ярим кеча қўнғон, ҳеч бўлмаса чойидан бир-икки пиёласини ичиб ўтган эди, албатта бу нарсалар ҳаммаси — борлиқнинг аломати. Бор бўлғони учун берган, йўқ бўлса — «питини» берармиди? Худонинг берганига, ёткизганига худо берган давлатни мўл-кўл хашлаганига ўзи ҳам хурсанд эди Абдиқодир ака. «Иш қилиб худо берса, биз ҳам бераверамиз!» деяр эди бечора.

II.

ЙЎҚ БЎЛСА, НИМАНИ БЕРСИН? Бор эди — бир зомонлар, йўқ эди бу зомонлар...

Аввал «ҳуррият» дедилар, кейин «инқилоб» дедилар. «Инқилоб»нинг нималигини фаҳмламай туриб, босмочи чиқди, тўполонглар бўлди, қанчалар қирилди, хоналар вайрон бўлди...

Ўша вайрон бўлғон хонодонларнинг биттаси бизнинг Абдиқодир ака эди. Шўрлик бор-йўғидан ажради, қўлидоғи 5—10 таноб ерини экиб ейишга мана бу бесаромликлар асло йўл бермайди. Нима қилсин? Бола-чақалар бор, икки хотин бор... Хотин деганнинг биттасини сариштa қилиш қонча қийину, иккитасини қўяберинг! Ҳали ҳам Абдиқодир аканинг жони пўлотдан экан!

«Инқилоб» тўполонглари босилди. Одамлар сал-пал бозор-учарга оролашиб, гузар-музарларда ўрмалашиб қолдилар, пахта ҳам кўп экилиб қолди. Бурун ҳар ким пахта экиб пул қилишни билар эди, энди пахта тўғрисида аллақандай эълонномалар чиқа турғон бўлиб қолди. Газитларда ҳам пахта тўғрисида кўб гаплар бор эмиш...

Ўша икки хотин, 5—6 жон гўдакларни боқиш учун Абдиқодир ака бурунғи дўкони ўрниға — гузарга, яна дўкон очди. Шаҳарга тушиб капиратифлардан, ундан-мундан оз-оз мол топиб, бебозор кунлари пул қилиб турди. Яна худоғо шукур, қўлғо унча-мунча кира бошлади, меҳмонэзмон ҳам ўрмалаб қолди. Тўполонг йиллари меҳмонхононинг терасази ўрниғо тохто қоқтириб қўйғон эди, яқинда тохтони олдириб тошлаб, бурунғи терасазини ўрнотиб қўйди. Унча-мунча полос ҳам солинди, гап, тўкмалар ҳам бошлониб қолди...

Иш бир яхши кетаётқонда алла қандай бир ёш йигит келибдурда, мулла Саримсоқникида бир кеча қўниб, юртнинг катталари билан гаплашиб, «капиратиф» очотурғон қилиб кетибдир. (Айтканча: ўзимизнинг мулла Саримсоқ ҳозир қишлоқнинг амийини, уни ҳозирги болшевик «селижроқўм» дейилади).

Капиратиф бўлса-бўлар, ҳар кимнинг ризқини худонинг ўзи беради, капиратиф очилғони билан у ҳам ризқини топади, бу ёқлоғилар ҳам... Шундай бўлса майли эди, Абдиқодир акам унча хафа бўлмас эди. Лекин мулла Саримсоқ бошлиқ юртнинг катталари шу ишка мутасадди қилиб Абдиқодир аканинг ўзини сойлошиб қўйибдилар. Мана буниси ёмон!

Абдиқодир ака: «Мен ўруснинг ишини билмайман, қўйинг, бошқа бирорта билатурғон одом қилсин!» деб кўрган эди, унамадилар. «Йўқ — дедилар — бу ерда ўрус билан бўлатурғон иш йўқ, ҳаммаси мусулмон билан бўлади. Капиратифлар ҳаммаси мусулмон... бу ишка, совдо-сотиққа сиздан бошқо лойиқ одам йўқ!»

Ночор қобул қилди, ишка бошлади.

Оролон уч ой ўткондан кейин гузардаги бир дўканнинг устига:

Қўштол жамоа капиратиф дўкони
Мулла Абдиқодир Исроил бой ўғли

деган, тахминан уч қарич келатурғон бир «лавҳа» (вивеска) осилди...

Капиратиф дўканнинг бошқа дўканлардан фарқи йўқ. Ҳатто «лавҳа»сида ҳам Абдиқодир акамнинг исми, лекин унинг «маъноси» (ичи) бошқачароқ эди; ўзи кичкинагина дўкон бўлса ҳам моллари ҳеч қоерға сиғмайди. Чунки,

Бор нарсалар:
200 та омоч тиши.
150 та чилак (поқр)
15 та яхши, тула самавари.
50 та ўрус қозон.
200 та чойнак-пиёла
20—30 шиша ҳар хил атр...
5 дужина ироқи совун...
1500 та дафтар (шогирд болалар учун).
10 дужина қалам.
Бир-ики яшиқ қандли «сухарий» нон...
25 та машина ўчоқ.
5—6 та «фуфайка»...
3 яшик ўрус конфит.
2 яшик макарўн.
Йўқ нарсалар:
Гугурт...
Фонар ёғи...
Қанд...
Ун...
Гурунж...
Нос...
Сабзи-пиёз...
Чай...
Чит...
Туз...
Мурч...
Қалампир...

Абдиқодир ака «ношукур» эмас, дўконида аҳвол шу бўлса ҳам ҳама вақт шукур қилар эди. Уни, қовоғи солиқ ё хафа ҳолда кўрган киши йўқ! Қишлоқ халқи, даркорлик нарса олишғо кирмаса ҳам Абдиқодир аканинг кулиб турғон юзини кўргали тез-тез дўконига кириб турор эди. Абдиқодир акани сўзга уста, ҳозиржавоб деб даъво қилсам баъзилар унамайди. Қаранг, мана қишлоқилардан бири келиб:

— Абдиқодир ака, дўканингизда ҳеч биз боп мол йўқ, ҳаммаси ноболп моллор, бу қандай гап? — дегундай бўлса жавоб тайёр:

— Бу дўкон эмас, капиратиф! Капиратиф шунақа бўлади!... Шаҳардан бирорта билатурғон киши келиб:

— Бу, капиратиф дўкони эмас, бу — алла нима бало. Қишлоқ халқиға керакли молдон ҳеч нарса йўқ, бу «чўрт знайт» нима? — дегундай бўлса унга ҳам жавоб тайёр:

— Чоросиғо киришдик, идора мажлисида қарор қилдик!

Ҳатто шаҳардан келган «мамадина»ларни Абдиқодир ака уялтириб ҳам қўяди. Абдиқодир акамнинг капиратиф дўканида ҳалиги нарсаларнинг ҳаммасидан кўб бир нарса борким, у ҳам бўлса — суратли эълонлар! Абдиқодир акам дўканнинг шиплари, эшиклари, мўри бошлариғо қадар ўшалардан ёпиштириб юборғон! Кўрсангиз «совдо эълонлари виставкаси» дейсиз.

Абдиқодир ака шаҳардам келган меҳмонларға ўшаларни кўрсатади-да дейди:

— Мана бу эълонларни қаранг! Ҳаммаси шаҳардаги катта магазинларнинг эълонлари. Мана бу... Мана... мана буларнинг ҳаммаси «ўзбактўрг» эълонлари. Бунинг молларидан ҳали бизда нима бор дейсиз? Ҳеч нарса йўқ! Мана бу тепки арава борми? (эълонни кўрсатади), мана бу тепки арава ғилдираги борми? Фақат мана бу машина ўчоқдан 5—10 та бор. Мана бу атр совунларнинг энг пасларидан бизда озроқ бор. Шаҳардаги магазинларда жовонлар тўла... Ҳали мана бу «ўзбеквино» молларидан бизда йўқ.

Шундан кейин секин қўшиб қўяди:

— Дарҳақиқат, бизнинг камчиликларимиз ҳали кўб! Чорасига киришилди, идора қарор қилди...

Абдиқодир ака капиратиф ишига киришганда ўз дўкани қолиб кетиб эди, дўкан анча вақт ёпиқ турди. Абдиқодир акам бурунроқ «капиратифдан хизмат ҳаққи чиқар, ўша кифоя», деб ўйлоғон экан. Фақат янглишибдир. Дўканнинг аҳволи ҳалиги бўлғондол кейин бозордон, совдо-сотиқдон, хоридордон қойиб бўлмайди. «Эшагига яраша тушови» деган бурунғилар. Эшаги ҳам, тушови ҳам жуда бемаза бўлғон капиратиф дўкани икки чақа даромад бермагандан кейин, Абдиқодир акам дўканини очишга қарор берди.

Унинг қарори идоранинг қарори эмас, берилган ҳамон юзага чиқади. Ундай ишлар чораси кўрилмасдан туриб ўзлари феълда кўринадилар. Шундай бўлди: Абдиқодир акамнинг бурунғи дўкони яна очилди.

Лекин, сиз Абдиқодир акамни «инқилоб иши»га совуқ қарайди деб ўйламанг. Ўз дўкани очилғони билан капиратифни тошлаб қўймайди. Ўзи капиратифда қолиб, ўзининг қимматли умрини бутун шу жамоат ва юрт ишига бериб, ундан бир чақа даромад бўлмаса ҳам шу ерда сарғойиб ўтиб кетади. Фақат, бола-чақа оч қолмасин деб қойин оғосини дўканга ўтқазиб қўйди. Қойин оғоси ҳам бурун совдо-сотиқ қилғон, анча эпчил йигит эди. Беш танга-тўрт танга топиб рўзғорни тебратиб турор. Ҳар кимнинг ризқини худо ўзи беради. Капиратиф очилғон билан бошқа дўканларнинг ризқи камаймади. Бир қишлоққа битта дўкан очлиғони билан капиратифнинг ҳам ризқи камайиб қолмайди, албатта...

III

ЙЎҚ... АБДИҚОДИР АКАМ ЎЗИ БЎЛМАСА ҳам қойин оғоси ўлтурғон дўкан баравж...

Бечора қойин оғоси — Дадажон, баъзи кунлари... номозшомдан кейин зўрғо бўшаб, ҳориб, толиб кириб кетади. Кундузлари қўли-қўлига тегмайди, Абдиқодир акам капиратиф дўканида ўлтуруб-ўлтуруб, балки ухлаб-ухлаб, зериккан вақтларида, айланиб ўз дўканига ўтади. Йигит бечороға раҳми келганидан бир оз қарашиб ҳам беради.

Қишлоқлилар Абдиқодир акамнинг ўз дўканидан фанарёғи, гурунж, туз, сабзи-пиёз, гугурт, ун ва бошқа шундай майда нарсаларни олиб туриб унга тегишадилар:

— Абдиқодир ака! Мана бу совдони қаранг! Бу қайин оғонгиз сизни босиб кетди. Қўли-қўлига тегмайди. Сиз бўлсангиз эртадан кечкача тек ўлтурасиз. Ухлайсиз, оғонойсиз, китоб ўқийсиз... Сиз ҳам гугурт-мўгирт, ун-гурунж, газмол олиб келсангиз-ку у ёқ ҳам обод бўлиб кетар эдия! — деярдилар. Абдиқодир акам бунга кулиб туриб ширин бир жавоб айтадир:

— Ундай нарсалар капиратифга келишмайди. «Ҳар нарсага бир нарса» деган гап бор. Капиратиф — боққоллик эмас, унинг ўз йўли бор... Шундай бўлса ҳам чорасини кўрганмиз, яқинда бўлади... — дейди.

Куладилар.

Ўзи ҳам кулади.

Қишлоқда комсомол деганлар ҳам борда! Ўшаларнинг орасида анча «дилозор» болалар борға ўхшайди.

Абдиқодир акам умрида ҳеч кимдан хафа бўлмоғон, ҳаммага кулиб гапирғон, ҳамани кулдирғон киши эди. Сўнг вақтларда бир-ики мартаба қовоғи солиқ, бўйни эгилган, хафаҳол кўрдим бечорани. Сабабини айтмади, лекин комсомоллардан бир оз гила қилиб ўтди... Бир оз дедим, йўқ... алла қанча гила қилиб эди.

Сабабини ҳам кавлаштириб юриб билдим.

Комсомол болалар Абдиқодир акамни бир куни капиратиф дўканига келган гугурт ва газламаларни ўз дўканига тушириб ётқонида кўрибдиларда, маҳкам ушлабдирлар...

Бир бечорағa шунчалик изо бас эди. Лекин улар Абдиқодир акамни капиратифдан ҳайдаб юборибдилар. Бу ҳам майли эдия, лекин, «Дўканни беркитишга. Ўзини ҳукумга тортишга» қарор берганлари жуда ёмон бўлибдур. Уларнинг қарорлари ҳам капиратиф идорасининг қароридай бўлса— унда ҳам худого шукур эдия...

ҚИССАДАН ҲИССА ЧИҚАР, деган экан бурунғилар. Биз ҳам бир натижа чиқоройлик:

Абдиқодир акам ҳали ҳукумга тортилғони йўқ. Дўкани очилиб турибдир. Илгаригидай бўлмаса ҳам рўзғорни тебратгундай бир нарса чиқиб турибди. Ўзи, лекин, хафа...

Меҳмонхононинг терасази олиниб, ўрнига яна тоқта қоқилибдир.

Лекин:

Капиратиф анча жонлониб қолибдир.

Сўнгра: Капиратиф «лавҳа»си (вивескаси)дан «Мулла Абдиқодир Исроилбой ўғли» деган сўзлар ўчирилибдир.

Москов — 1927 йил — Самарқанд

Нашрга тайёрловчи:
А. БОЗОРОВ

ЯШАСИН ЁЛҒОН!

ҲАЖВИЯ

Ўғри ҳақида ҳикоя ёзиб бўлимга топширгандим:

Қанча-қанча ҳикояларингизни ишлаб туширганман. Лекин ҳаммасиям муҳаррирдан қайтган, — деди мудир, сўнгра қўшиб қўйди, — бошқа ижодий ходимларга ҳам ўқитиб, маслаҳатини олинг-чи...

Мудирнинг маслаҳати маъқул тушиб, биринчи бўлиб қишлоқ хўжалиги бўлими мудири Носир акага ўқитиб кўришни лозим топдим. Чунки Носир ака муҳаррирятда аяб-нетиб ўтирмайдиган танқидчилардан.

— Ҳикоянгизни майдалаб ўқиб чиқдим, — деди Носир ака орадан икки кун ўтгач. — Яхши мавзу танлагансиз. Лекин сиз оддий ўғрилар ҳақида эмас, мансабдорлари ҳақида ёзганингизда эди...

Носир аканинг маслаҳати бўйича ҳикояни қайта ишлаб чиқиб, мафкура бўлими мудири Ёрмат акага ўқишга бердим. Ёрмат ака ҳикоянинг ёққанлигини айтди-да: «Агар қаҳрамонингиз ўғриликни ноиложликдан қилиб, кейинчалик виждони чидамасдан ўғирлаган нарсасини эгасига қайтариб берганидами...», деди бошини сарак-сарак қиларкан.

Ҳикоя сюжетини олийгоҳ талабаси талқинида акс эттиришни мақсад қилдим. Қаҳрамонимнинг яккаю ёлғиз кекса онасидан бошқа ҳеч кими бўлмайди. У стипендия билан кун кўриб, ҳатто онаизорига баҳоли қудрат моддий ёрдам бериб ўқиб юради. Бироқ охирги курсида икки фандан уч баҳога имтиҳон топширгани учун уни нафақадан маҳрум этишади. Йигит, ҳатто ўқишни ташлаб кетмоқчи бўлади. Сиртқига айлантирай деса, у ўқийдиган куллиётнинг сиртқиси йўқ. Ўйлай-ўйлай қишлоқда яшайдиган амакисиникига ёрдам сўраб боради. «Аввал пул тўплаб, кейин ўқиш керак эди-да!» дейди унга амакиси масхараомуз.

Йигит амакисининг муомаласидан қарз сўраб келганига пушаймон бўлади. Қайтайин деса кеч кириб қолган. Эрталаб қайтишга қарор қилади.

Бир пайт қишлоқ клубига икки серияли ҳинд фильми келганини эшитиб, амакиси хотин-болачақасини олиб клубга жўнайди. Йигит ҳам уларга эргашади.

Кино ўғрилар ҳақида эди. Буни кўриб йигитнинг хаёлига ўғирлик қилиш фикри тушади. У ўйлай-ўйлай охири амакисининг новвосини ўғирлаб, бозорга элтиб сотишни мақсад қилади. Чунки амакиси бадавлат бўлса-да, ўлгудак хасис. Бундайларникини ўғирласанг ҳам оғир гуноҳ бўлмас...

Йигит амакисига, унинг хотини ва болаларига диққат билан қараса улар бутун вужуди билан кино томоша қилаётган экан. Скамейканинг чеккасида ўтиргани учун унинг чиқиб кетганини ҳеч ким сезмай қолади. Оғилдан амакисининг новвосини етаклаб чиқади-да, бир чақиримча жойга олиб бориб боғлаб келиб, тағин кинонинг давомини кўраверади.

Кинодан қайтиб келганларидан кейин амакиси моллардан хабар олгани оғилга киради ва новвоси йўқлигини билиб, уни қидиришга тушади. Йигит ҳам амакисига қўшилиб, новвосини қидиришади. Бир пайт амакиси қўлига фонус ушлаб, изини қувлаб, новвос боғлаб қўйилган томонга юрса бўладими. Йигитнинг кайфи учиб «амаки, бу эски из, мана буёққа кетганга ўхшайди», деб уни чалғитади. Улар бир соатдан кўпроқ вақт новвос излашади. Охири излашни эртасига қолдиришади.

Йигит туни билан мижжа қоқмай чиқади. Тонг пайти амакисини уйғотиб, хайрлашади ва новвосни йўлга чиқариб, юк машинасини кира қилиб бозорга олиб боради...

Ўқишни битириб келгач, аста-секин раҳбарлик лавозимларига кўтарилади. Лекин қилган ўғирлиги доим виждонини қийнаб келаверади. Ниҳоят амакисига новвоснинг бозор нархидаги пулини олиб бориб беради ва кечирим сўрайди.

Ҳикоя барча ижодий ходимларга маъқул тушди. Шундан кейин мудир қўл қўйиб котибга топширди. Орадан бир ҳафта ўтгач, муҳаррир телефон қилиб ҳузурига чақирди. Кўнглимда «ҳикоянгиз бўш» дейиши аниқ, деган ўйда кайфиятим бузилди.

Кабинетга кирганимда, муҳаррир бошини икки кафти орасига олиб, ўйга толиб ўтирган экан.

— Чақирган экансиз, Қодир ака, — дедим журъатсиз оҳангда.

— Ҳа-а, — деди гўё уйқудан уйғонгандек. — Келинг, ўтиринг.

Олдида менинг «Ўғри мард бўлади» деган ҳикоям турарди. Ўтиришим билан муҳаррир мазах қилаётгандек жилмайиб:

— Зўр ҳикоя ёзибсиз-ку! — деди.

— Билмадим...

— Бу типик ҳикоя, жўра. — деди у лабини кафти билан артиб қўяркан, бошини бир томонга қийшайтириб сўзида давом этди. — Тўғрисини айтинг, жўра, шу воқеани сизга ким айтиб берди?

— Нима десам бўлади. Ҳеч ким. Шунчаки тўқиб ёздим.

— Ростдан ҳам шуни тўқиб ёздингизми? — у муғомбирона илжаяркан, кўзларимга сирли тикилди. — Қойилман. Лекин тўқиб ёзганингизга сираям ишонмайман-да, жўра. Менимча, буни сизга Шодичатоқ ёки Каримкачал айтиб бергандир-ов!

— Ким-у, Шодичатоқ билан Каримкачалингиз, — дедим атайин уларни эслашга ҳаракат қилаётгандек.

— Иккаласиям менинг ошналарим, — деди хиёл қизаринганча зўраки илжайиб туриб, бирдан менга қўлини чўзди. — Шу ҳикоянгизни менга сотинг.

— Қандай қилиб сотишим мумкин. Ахир, мен пул учун эмас, қизиққаним учун ҳикоя ёзаман-да, — дедим кафтларига қўл ташларканман.

— Шунинг учун айтаяпманда, жўра, — деди худди мол савдолашаётгандай қўлимни силкиб, — шарт шу: илгари қайтган ҳамма ҳикояларингизни чиқариб бераман. Борингки, бундан кейин ёзадиганларингизга ҳам...

Тўғриси, қувонганимдан муҳаррирни қучоқлаб олишимга оз қолди. Ўзимни босиб: «Сиз нима десангиз шу-да, ака», дедим.

Яшасин ёлғон! Шу ёлғон ҳикояни ёзмаганимда ҳаётдан олиб ёзганларим қолиб кетаверарди!

Холмўмин ХУДОЙҚУЛОВ

«ШЎХ» ГАЛЕРЕЯСИ

Рассом М. ЙЎЛДОШЕВ

ЁРДАМЧИЛАР

Тунов кун уйимизда
Бўлди каттакон ҳашар.
Кўчиб келди дейманов
Ҳашарга бутун шаҳар.
Тонгда — ҳали одамлар
Келмасларидан аввал,
Севинч иккаламизни
Ойим тергадилар сал:
— Чувиллашиб олдимда
Мени ишдан қўйманглар,
Жим-жимгина юринглар,
Жим-жимгина ўйнанглар!
...Ҳашар роса қизиди.
Битди эҳ-ҳе қанча иш.
Тунука «дўппи» кийди
Бизнинг чала қурилиш.
Талашмадик қўғирчоқ,
Йўқотмадик тугмача.
Камроқ ўйнаб лой-тупроқ
Озода юрдик анча.
Кўпчиликнинг олдида
Ёшламадик кўзимиз.
Қараб юрдик кечгача
Ўзимизга ўзимиз!

ЙЎЛДА

— Қара, анави киши
«Раҳмат, яша», дер тинмай.
«Бизлар тинчмиз, онангга
Салом айт», дер эринмай.
Қизиқ-а?
— Ўзинг қизиқ! —
Кулиб юборар Адҳам. —
Аҳвол сўраган киши
Бўлади менинг тоғам,
Олдига ўтай десам,
Кўраяпсан, қўлим банд.
Сўзлай десам, оғзимда
Ўзинг берган хўрозқанд.
Эзмаланиб юзимга
Қарамадинг ҳатто сан.
Салом бердим тоғамга
Мен ахир
Кўзим билан!

Абдураҳмон АКБАР

МУАССИС: «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ҲАФТАЛИГИ ИЖОДИЙ ЖАМОАСИ

НОШИР: Ўзбекистон Республикаси «ШАРҚ» нашриёт-матбаа концерни

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилгоҳимиз: Тошкент-700083, Матбуотчилар кўчаси, 32.
Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-54-56
Навбатчи муҳаррир — Аҳмад ОТАБОЕВ
Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 20.00.

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ
Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Одил ЁҚУБОВ, Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Насиба ИБРОҲИМОВА, Камол МАТЁҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Бекқул ЭГАМҚУЛОВ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Рустам АБДУЛЛАЕВ, Аҳмадали АСҚАРОВ, Тошпўлат АҲМЕДОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Дадахон ЁҚУБОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Хайрулла ЖЎРАЕВ, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Жамол КАМОЛ, Мирзо КЕНЖАБЕК, Абдулла ОРИПОВ, Йўлдош СУЛАЙМОН, Тошпўлат ТУРСУНОВ, Иброҳим ЮСУПОВ.

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларига қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

1 2 3 4 5 6

Рўйхатдан ўтиш тартиб № 000215. Буюртма Г-332. 96211 нусхада босилди, ҳажми — 4 босма табоқ. Офсет усулида босилган, қоғоз бичими А—2. Индекс 64593.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Маҳкамасининг Ишлар бошқармаси ҳузуридаги «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй. 1 2 3 4 5 6